

ક્રમળા કર્તવ્ય

યાને

“ જિ શાણુગાર. ”

ધર્મ નિતી અને જ્ઞાનના ઉત્તમ
વિલાસથી ભરપુર.

પ્રકાશક

પુરુષોત્તમ ગોકળનાથ-મહેતા.

કીંમત રૂ. ૦-૪-૦

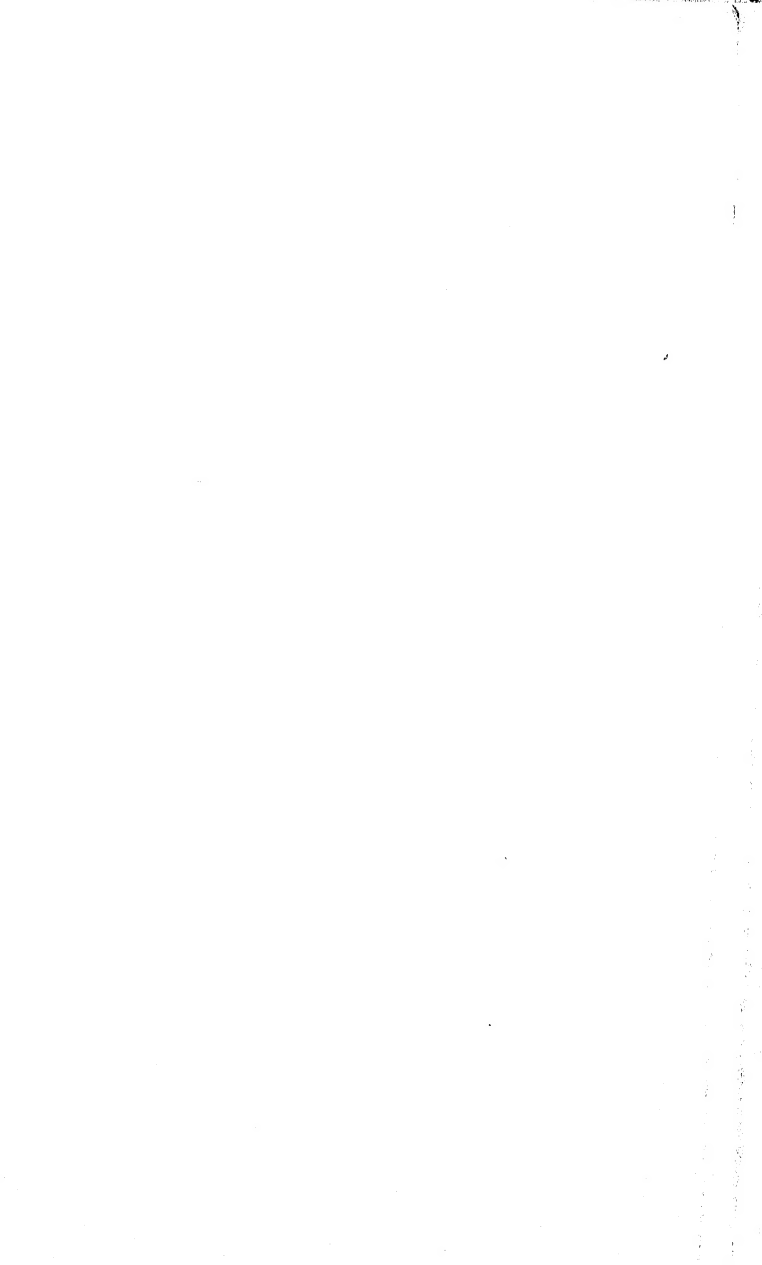
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૮૮૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ કમળાકર્તવ્ય

વિષય સૃષ્ટિ

ॐ

तव सव श्री परमात्मने नमः

ક્રમળા કર્તવ્ય

યાને

“ શ્રી શણુગાર. ”

નિતા, ધર્મ, અને જ્ઞાનના ઉત્તમ વિલાસથી ભરપૂર.

લખનાર

સૌભાગ્યવતિ ક્રમળાલક્ષ્મી.

અમદાવાદ-સારંગપુર ધાસીરામની પોળ.

ગીતી.

કૃતિન શ્રી સતી પામે, વિષમ અવસ્થા તથાપિ રહી સત્યે.
પાળી સ્વધર્મ પોતે, સ્વર્ગ જીતેછે અચુક તે કૃત્યે.
સ્વામિ તને કદિ તો પશુ, કદાપિ કોપ ન કરેજ વરનારી.
નિર્મળ પ્રાણુ ધરે તે, સજ કવચ સમ્યગ્ચિત્રનું ભારી.

સં. ૧૯૬૩

પ્રત ૧૦૦૦

ક્રીંમત રૂ. ૦-૪-૦

સરસ્વતી

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ
પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

અમદાવાદ.

દાણાપીઠામાં નિર્ભળ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
લલ્લુભાઈ ઇન્દરદાસ ત્રિવેદીએ છાપ્યું.

૧૮૮૩

રામપંચાયતન.

ૐ

સમર્પણ.

અખંડ સુખના આધાર, મહારા ઠહાલા પતિ.

પુરુષોત્તમરાય, મુ. અમદાવાદ.

નેત્ર મણિ ? હું આપની અર્ધાંગના થયા પછી, ધર્મ, નિતી, જ્ઞાન, અને વ્યવહારનો અત્યુત્તમ ઉપદેશ આપવામાં, મારાં અસં-
તોષ ઉપજવનારાં, કાર્ય માટે કંટાળો ન ખાતાં તેને સુધારવામાં, કીશોરાવસ્થામાં શિક્ષક, અને યૌવનાવસ્થામાં મહારા પરમ હિતાચિંતક થવામાં, આપે અપરિમિત શ્રમ લીધેલો છે, અને જે કાંઈ આચાર વિચારની પરિશુદ્ધિ, મહારામાં દેખાય છે તે સર્વ આપની કાળજી અને કૃપાનુજ કૃણ છે. માટે “જેનું જે તે તેનેજ શાસે, જેના ઉપર પ્રેમ તેનું સર્વસ્વ” એ નિયમ નિશ્ચિંત જાણી આ મહારૂ “કર્તવ્ય” આપના ચર-
ણારવિંદમાં સમર્પિ આભાર માનું છું.

કાર્તિક કૃષ્ણપક્ષ

એકાદશી.

સં. ૧૯૬૩.

લી.

આપની સદાની ઓશિંગણ
અર્ધાંગના. “કમળા”

“ એક સદગુણી સ્ત્રી તેના પતીને અને દેશને શાભા
આપનાર અમુલ્ય હીરો છે, સાધવી સ્ત્રીનો આ લોકે
અને પર લોકે જય છે ”

(૫)

પ્રયોજન.

ગુજરાતમાં આશુદ્ધ તાલુકાના ઉમરેઠ ગામે, તપોધન બ્રાહ્મણની રાત્રીમાં શીવરામ રણછોડનાં ધર્મે પત્નિ, દીવાળી બાના પેટે સંવત ૧૮૪૬ ના બાદરવા વદી ખીજને યુધવારે મારો જન્મ થયો હતો. બાલ્યાવસ્તાની ક્રીડા કરતાં મારી ઉમર નવ વરસની થયા બાદ, કેટલીક અંગરેગની તથા દૈવ્ય કોપની, પીડાઓથી મુક્ત થતાં, સાધારણ ગુજરાતી વિદ્યાભ્યાસ કરવામાં, મારાં પુણ્ય માતા પિતાશ્રીની સત્તા નીચે બાર વર્ષ ગાળ્યા પછી, તેમણે નહીઆદના રહીશ મહેતા ગોકળનાથ અમથારામના દીકરા પુરૂષોત્તમ જેઓ અમદાવાદમાં નોકર છે, તેમનાં પ્રથમનાં પત્નિ ગુજરી જવાથી, ખાનદાન કુટુંબના સુશિલ અને સદ્ગુણિ બાણી, મારા માતા પિતા-એ મારો હાથ તેમના હાથમાં સંવત ૧૮૫૮ ના વૈશાખ વદી ૭ ને શુક્રવારે આપી મારું લગ્ન કર્યું, તેથી હવે આ-જથી બાકી રહેલાં મારી જીંદગીનાં વર્ષો મારા પ્યારા પતિની સત્તા નીચે ગુજરવાનાં છે.

દાહરે.

ન્હાનપણે માઆપનો, યુવાવસ્તામાં નાથ,
વૃદ્ધપણે સ્ત્રિને શીરે, હોય પુત્રનો હાથ.

ચાલુ જમાનાની કેટલીક ઉજાંછગી સ્ત્રિઓ, પોતાના પતિ સાથે, અગર તો સાસુ સસરા સાથે, ગેર વર્તણૂકથી વર્તી, અણુબનાવ કરે છે, અને તેથી તેઓ પોતાનું જન્મભરતું સુખ ગુમાવી દે છે, દ્રૌપદી સતિએ અસહ્ય સં-કષ્ટો વેઠી, પાંચ ભરથારની આરા કવી રીતે ઉઠાવી હશે!

તેના બરોબરી તો આપણે કરવાને સમર્થ નથી, પણ માતા, પિતા, અને પરમેશ્વરે જેનો હાથ આપણને સોંપ્યો, કે જેની સાથે આપણે જન્મભર જોડાવાનું છે, તેની સાથે બરોબરીનીતિથી ચાલી સંસાર સમુદ્ર તરી પાર ઉતરવું જોઈએ, અને જે સ્ત્રિ એમ નથી કરતી, તે આ લોકે પરમ દુઃખ ભોગવી છેવટે નર્કને પાત્ર થાય છે.

ગ્રંથ કર્તા તરિકે બાહ્યર પડવાના, કે શ્રીયુત (વિદ્વાન) વર્ગમાં ગણાવાના હેતુથી પુસ્તક લખવાનો લોભ કયો નથી. પણ હું મારા પ્રાણુપત્નીની સત્તા નીચે અને મારા સમુદ્ર વડીલ જનોના મંડળમાં આજ્ઞથી આવી, તેથી ભેમનું અંતઃકરણ પ્રસન્ન કરી, દુનિઆદારીના કાર્યો કરવા હું બંધાએલી છું, માટે મારે કયા નિયમ પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ, તેની હુંકી નોંધ આર્ય જનોના ખોળામાં મુકી, કૃતાર્થ થાઉં છું, પુસ્તક લખવાનો મારો પ્રથમ પ્રયાસ છે, તેથી દોષ વિશે વાંચક વર્ગની ક્ષમા યાચુ છું.

દાહરો.

જ્યામે જીતની ખુદ્દહે, છતનો કહે બતાય;
વાકો બુરો ન માનિએ, એર કહાંસે લાય.

વૈશાખ, શુક્લ અષ્ટમી. }
ભોમવાર. સં. ૧૯૬૦ }

લી. સર્વજ્ઞાનું ચરણાનુંરજ
“કમળા”

(૭)

અનુક્રમણિકા.

- ૧ ઇશ્વર સ્તુતિ.
- ૨ પતિ પ્રત્યેની વર્તણૂક.
- ૩ ગૃહ અને વ્યવહાર.
- ૪ સખિ કોણ ?
- ૫ સત્સંગ વિચાર. (રાત્રી પહેલી)
 - ૧ પ્રભુ મહીમા.
 - ૨ શું ? સંસાર જોટો.
 - ૩ વનમાં પણ વનેખા.
- ૬ સત્સંગ વિચાર. (રાત્રી બીજી)
 - ૧ સંસારીને પ્રભુ મળ્યા છે.
 - ૨ માયાનું સ્વરૂપ અને નિયમો.
- ૭ સત્સંગ વિચાર. (રાત્રી ત્રીજી)
 - ૧ ઇશ્વરનું સ્વરૂપ ને તેના પ્રકાર.
- ૮ સત્સંગ વિચાર. (રાત્રી ચોથી)
 - ૧ ઇશ્વરનું કર્તવ્ય.
 - ૨ મન તરંગનું તોદ્ધાન.
- ૯ સત્સંગ વિચાર. (રાત્રી પાંચમી)
 - ૧ કાઈ કોઈનું નથી.
- ૧૦ સત્સંગ વિચાર. (રાત્રી છઠ્ઠી)
 - ૧ રૂણાનુબંધ.
 - ૨ ભાવિ મિથ્યા થતું નથી.

૧૧ સાતસંગ વિચાર. (રાત્રી સાતમી)

૧ લીંગ, સ્થુળ, સુક્ષ્મ, ને વાસના.

૨ નિશ્ચય.

૩ કલ્પિત મોક્ષ સ્વરૂપ દર્શન.

૧૨ પ્રેમદાનું પિઓર ગમન.

૧૩ “ કેલાસવાસી કમળા ”

કમળા કર્તવ્ય

યાને

સ્ત્રિ શાણુગાર.

ઈશ્વર સ્તુતી.

શાદુલ વિકિડીત.

વિશુ દીન દયાળ સુખ કરતા, મોટા દયાળ પતી
આધી વ્યાપિ ઉપાધીને દુર કરી, દેજો સદા સન્મતી
ઉતારો ભવપાર હાથ મહીને, ભુલી બમુ વાટમાં
પામી માનવ દેહ હાય ભવમાં, ગાળ્યો વૃથા મોહમાં
છોજ નાથ અનાથના જગ ધણી, સંહારજો આપદા
માણુ શીર નમાવી ધરા કરજ્યો, સર્વત્ર રક્ષા સદા
કૃપાળુ સહુ પ્રાણી પાલન પ્રભુ, આનંદ દેજો અતિ
કુલુદ્ધિ અટકાવજો, ચતી પ્રભુ, આપી સદા સુખતિ
દેજ્યો અંગ ઉમંગ શાન્તિ, અતિશે દેજ્યો સદા સ્હાયતા
યાયુ દ્વિકર જોડીને હૃદયથી, દો પ્રેમ બક્તિ સદા
ઉગારો પ્રભુ પાપીને ભવ થકી, વિનંતી ઉરે ધરી
સ્નેહે શીર નમાવી દાસી કમળા, વંદે સુપ્રેમે કરી.

“ મુક કરોતી વાચાલં, પંગુ લંઘયતે ગીરીમ્ ”

“ શવ કૃપાતં મહં વંદે પરમાનંદ માધવમ્ ”

અર્થ-પ્રભુ તમારી કૃપા એવી છે કે, જે મુગાને વા-
ચાળ કરે છે, અને પાંગળાને પૂર્વત ઝોળાંગાવે છે, એવા
પરમ આનંદ રૂપ પરમાત્માને હું નમસ્કાર કરું છું.

પ્રભુ ! અમે તમારાં છોકરાં છીએ, તમારી કૃપા વડે
અમો મળમુત્ર વાળા ગર્ભ સ્થાનમાં નવ માસ રહી, જઠ-
રાની જવાળાથી બચી જન્મ્યાં છીએ, દીનનીશ અમારૂં
રક્ષણ કરવામાં, અમારૂં બલુ કરવામાં, ને અમને શાંતી
આપવામાં, તમેજ આધાર રૂપ છો, તેથી વિનવીએ છીએ
કે, કૃપાનાથ ! અમારો સંસાર સુખ રૂપે નિભવા, આધિ
વ્યાધિ અને ઉપાધી દુર કરી, નીતીના માર્ગે વર્તવા, અ-
મને નિર્ભજ બુદ્ધિ આપી અમારૂં રક્ષણ કરશો.

દીનબંધુ ! તમે ગરીબના બેલી ભક્તવત્સલ, અને
એવા સારા ન્યાયિ, અને પવિત્ર છો કે, અમારા કર્મની
યોગ્યતા પ્રમાણે અમોને આપ્યા સિવાય રહેશે જ નહીં,
અને તેથી જ, અમારો સંસાર સુખરૂપ ચલાવી, અંતે
મોક્ષની ધ્વજા માટે, અમો તમારા ચરણમાં શીશ્વ નમાવિ
ચાયના કરીએ છીએ.

“ બ્રહ્માનંદ પરમ સુખદં કેવલં જ્ઞાન મૂર્તી ”

“ દ્વંદ્વા તીતં ગગન સદ્રશં તત્ત્વ મસ્યા દિલક્ષ્યં ”

“ એકં નિલય વિમલ મચલં, સર્વ ધિશાક્ષી ભુતં ”

“ ભાવા ત્વિતં ત્રિગુણ રહિતં સદ્ગુરુ તન્નમામિ ”

અર્થ-બ્રહ્મરૂપ, આનંદ રૂપ, પરમસુખને આપવાવા-
ળા, જ્ઞાન મુર્તિરૂપ, દ્વૈત ભાવથી રહીત, આકાશ તુલ્ય, ત-
ત્ત્વમસી, આદી વેદનાં મહાવાક્યોએ લક્ષ કરી શકાય એવા,
એકરૂપ, નિલયરૂપ, નિર્ભજ, અચળ, અને સર્વ પ્રાણી મા-

ત્રતી બુદ્ધિના શાક્ષીરૂપ, માયિક પદાર્થથી પર, અને સત્ય,
રજ, તમ, એ ત્રણ ગુણોથી રહીત, એવા તે સદ્ગુરૂ રૂપ
પરમાત્માને હું નમસ્કાર કરું છું.

સવૈચો.

પુરાણકો પાર નહી, વેદનકો અંત નહી;
વાણીતો અપાર કહો, કહાં ચિત્ત દીજીએ.
લાખનકી એક કહું, કરોડકી એક કહું;
સખહીમેં સાર એક “રામનામ” લીજીએ.

હરિગીત.

“શ્રી રામચંદ્ર કૃપાળુ ભજમન, હરન ભવ ભવ દારણું”
“નવ કંજ સોચન કંજ સુખ, કર કંજ પદ કંજરણું”
“કંદર્પ અગણિત અમિત છબિ, નવ નિલ નિરજ સુદીર”
“પટ પિત માનહુ તડિત રચિ સુચિ, નૌમી જનક સુતાવર”
“શિર કીરિટ કુંડલ તીલક ચાર, ઉદાર અંગ વિભુષણું”
“અગનું ભુજ શર ચાપ ધર, સંશ્રામ જીત ખગ દુષણું”
“ભજ દીનખંધુ દીનેશ દાનવ, દલન દુષ્ટ નિકંદન”
“રઘુનંદ આનંદ કંદ કૌશલ્ય ચંદ્ર, દશરથ નંદન”
“કૃતિ વદીત ગુણસીદાસ, શંકર શેષ મુનિ મન રંજન”
“મમ હૃદય કંજ નિવાસ કરી, કામાદી ખગ દળ ગંજન”

પતિ પ્રત્યેની વર્તણુંક.

શિખરણી.

પતિ છે પતિનું જીવન સુખ, વૃક્ષઃ નિતી તાણું;
ખરું મુક્તિ દાતા, યુવતી સૌએ સ્વર્ગજ ગરણું.

સુખે દુઃખે સાથી, પ્રીતમ તરૂણી જે મન ગણે;
સુખો ભોક્તા થાતાં, શિમળવૃત્તી બાર્યા સુખિ બને.

અર્થ—પત્ની છે એ સ્ત્રીનું જીવન; અને નીતીનું સુખ વૃક્ષ છે; મોક્ષ આપનાર, સુખ દુઃખમાં સ્થાયતા વાળું, અને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ કરાવનાર છે. એવું દરેક સ્ત્રીએ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરનું છે, અને તેથીજ મારે સારાં સારાં કૃત્યો કરી, પવિત્ર આચરણો વડે, મારા શિર મુગટને પ્રસન્ન રાખવો જોઈએ, કે જેથી મારૂં જીવન સફળ થઈ, લોકમાં, ન્યાતમાં, સગાં કુટુંબ અને સખિઓમાં, મારી આખર વધે, અને તેથી કૃપાળુ પરમેશ્વર પણ ખુશ થઈ, મુવા પછી સુખ આપે. આવા સગળ કારણોને અનુસરી, આ સંસાર સમુદ્ર તરવા સાર, મારે નીતીના નિયમો, ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ.

જુહું જોલે જે કદી, પાપી પુરો થાય;
તે માટે બાળક તમે, ન કરો એ ઉપાય.
સાચામાં સુખ છે બહુ; સાચે સૌનો રનેહ;
સાચે રાચે જગપતી, સાચે શોભે દેહ.

દેહાન્તે થતા સુધી પણ કોઈ દીવસ; અસલ બાપલુ કરી,
મારા પ્રાણ પતીને, અથવા કુટુંબ કમિલા, અને દુનિઆના
કોઈ પણ માણસને ઠગવાની કોશિશ કરીશ નહીં. જુહાણું
આર બડી ગુપ્ત રહી, પછી આપો આપ ખુલ્લુ થાય છે;
સારે આપણે હલકાં પડીએ છીએ, જેમ બાલુવામાં પહે-
લો “ક” છે, તેમ સઘળા દુર્ગુણનો પહેલો અક્ષર “જુહ”
છે, માટે તેને તજવો, જુહું છાતું રહેતું નથી.

ઉપાય.

જાનો ન રહે ચોર, રહે નહીં જાની ચાડી,

જાનું ન રહે પાપ, અકલ ફેલાવે આડી.
 જાનો ન રહે મેહ, રહે નહીં જાની રહેણી.
 ન રહે જાનું પ્રભાત, તથા કીરતી કે કેહેણી.
 જાની ન રહે વિદ્યા લણી, સુગંધ જાની નય રહે
 તેમ પ્રિત જાની પર ચારસુ, કમળા કહે સૌ તે લહે.

દયા રાખવી એ ધર્મનું મુળ છે, અને અને અભિમાન
 રાખવો એ પાપનું કારણ છે, માટે આ સંસાર સમુદ્ર ત-
 રવાની ધ્વિજા રાખનારી, દરેક જાનુંએ, દયાને નમ્રતાનાં
 જુપણો ધારણ કરવાં જોઈએ. (મહાત્મા તુલસી દાસજી
 કહે છે કે)

દયા ધર્મકો મુલ છે, પાપ મુલ અભિમાન;
 તુલસી દયા ન છોડીએ, જગ લગ વટમેં પ્રાણ.

મારા પતીની, કુટુંબની, અને વડીલોની, આખર પ્રમાણે
 કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, અને મત્સર, એવા દુસ્મનોનો
 ત્યાગ કરી, સંપ, સહનસીલતા, દયા ધર્મ અને નીતિનાં
 જુપણો ધારણ કરી, મારા આખા કુટુંબને દેદીપ્યમાન કરીશ.

મારા દુસ્મનની પણ નિંદા કરીશ નહીં, કારણ કે જેની
 આપણે નિંદા કરીએ, તેનાં સર્વ પાપોનું દુષ્ટ ફળ આપણે
 ભોગવવું પડે છે, માટે તેનો ત્યાગ કરીશ.

હરિગીત.

દુસ્મનની પણ કરવી નહીં, નિંદા ખરી તે નીતિ છે;
 ડરતાં રહેવું દોષથી, રૂચી ગણાતી રીતી છે.
 એ દેવ ખુબ ખરાબ છે, દુર્ગુણનો દરિઆવ છે,
 અપરાધ એ ધમર તણો ને, પાપનો જ જમાવ છે.

જુરો સ્વભાવ જરૂર સ્ત્રીઓના, જીવનમાં ઝેર છે;
જુરો સ્વભાવ થકી જ બહાલા, વરની સાથે વેર છે.
મોટું ચડાવતું એજ ઇશ્વર, કોપ કેર નિશાન છે;
દૃષ્ટિથી રાખે દુર પ્રભુ એ, નારી દુઃખ નિદાન છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓ હમેશાં, સ્વભાવિક રીતે ઉચાટ પણે રહી,
જરા જરા ખાખતમાં રીસાઇ, પોતાની એવી વર્તણૂકથી,
આખા કુટુંબને કલહ કરાવે છે, અને એવો સ્વભાવ રા-
ખવો, તે પરમાત્માના કોપની નિશાની છે, માટે તેનાથી
મારે દુર રહેવું જોઇએ.

કદાપિ મહાન સુખમાં કે મોટા સંકટમાં આવી પડીએ,
તો દુઃખમાં ધીરજ ધરીશ, અને સુખમાં છડી જઇશ નહીં.

ઇંદ્ર વિજય.

તે ઘટમાંહી નહી ગણુકારવું, દુઃખ અસહ્ય કદી શિર આવે;
આગળ તેજ સહેલું થશે, દીલ માંહી દયા પરમેશ્વર લાવે.
દુઃખ બધાં દીલનાં કરશે દુર, તે પુરશે અભિજ્ઞાપ સુભાવે;
ભીડ તણા પ્રભુ ભંજન છે, વળી કષ્ટ નિકંદન છેજ સ્વભાવે.

“ સદાકાળ ઇશ્વર રાખે તેમ રહીએ, ને રામનામ કહીએ ”

પ્રભુને ગમે તે સમે સૌ સહેવું.
સદા રાજી રાજી, રૂદેમાં રહેવું;
કદી હેબડી હામ, હૈયેન હારો,
ધણું કષ્ટ કાળે, ધણું ધૈર્ય ધારો.

સંમયને અનુસરીને ચાલવું ધણું જરૂરું છે, જે મનુ-
ષ્ય, આખી ભુમિકાથી સંતુષ્ટ થતો નથી, તેનો તેજ, મ-
નુષ્ય, એક પોશ જવથી સંતુષ્ટ થાય છે, એ સમયનું કા-
રણ છે, માટે તેને અનુસરીને ચાલવું, કારણ કે તે બળવાન છે.

ઢાહરો.

સમે સમે બળવાન છે, નહીં મનુષ્ય બળવાન;
કામે અરજીન લુટિયો, એહી પુરૂષ એહી બાણ.

મારા સ્વામી કદાપી અયોગ્ય આજ્ઞા કરે, તો તે પણ
માથે ચડાવી, પ્રસંગોપાત, તેમનો ખુશ મિજાજ જોઈ
કરેલી આજ્ઞા વિષે, તેમના મનનું સમાધાન કરીશ.

“ અતીશે ન બોલના, અતીશે ન ચુપ; ”

“ અતીશે ન વર્ષણા, અતીશે ન ધુપ. ”

અતીશે બોલવું, એ પણ સાર નથી, અતીશે ચુપ ર-
હેવું, એ પણ સાર નથી, માટે ધોમેથી, નમ્રસ્વભાવે, કામ
પુરતુ બોલવું, મંદ હસવું, અને પોતાના ઉભય કુળને શો-
ભે તેવા નમ્રતા અને સખ્યતા ભરેલા શબ્દો વાપરી, પતી,
કુટુંબ, અને પરમેશ્વરને ખુશ કરીશ. દેશિ કહેવત મુજબ.
“ આવડે એટલું બોલીએ નહીં ને ભાવે તેટલું
બાધએ નહીં ” એથી વખતે અયોગ્ય શબ્દનો ઉચ્ચાર
ચતાં, આપણી નીતીને ઝાંખ લાગે છે, કશુંએ વધારે
સાર નથી.

છપય.

સીતામાં બહુ રૂપ, બુવો રાવણુ લઈ ચાલ્યો;
બળીરાય બહુ દાન, ઘણો પાતાળે ઘાલ્યો;
પાંડવ બહુ પ્રતાપ, આપ હામે નહીં ઠરિઆ;
બહુ સત્ય હરિશ્ચંદ્ર, નીચ ઘર જઈ જંગ ભરીયા;
બહુ સ્નેહાંત દમયંતી નાન નરહયાં ઠેકણે કથી;
બહુ સુખ દુઃખ કે સુભ અસુભ, કમળા કે' સાર નથી.

રાગ સીતાજીના મહીનાનો.

બહેન વિનતાની શ્રેષ્ઠ રીત, પતી પાસે રહેતારે

શેવા કરવી સદા શુભ નીત, વિપત્તી રહેતાંરે
 પ્રાણનાથ સમીપે સાચ, વચને રેહેવુંરે
 નહીં પતીવ્રત લાગે આંચ, પતી કે' તે કરવુંરે
 કદિ અવર મળે વિણ કાન્તકે, નીચુ ન્યાળીરે
 ટાળી સરવે મનની બ્રાંત કે, જીવું સંભાળીરે
 સાસુ સસરાનો પડતો બોલ, અધર ઉચકવોરે
 કદિ ક્રોધ કરે ક્રોધવાર, કાને નહીં ધરવોરે
 ડરવું દુર્ગુણથી નીત બહેન, શીયળવ્રત ધરવુંરે
 કામ વાતે કે અધટિત રીતે, જનથી ડરવુંરે
 પતી સમજી પ્રભુનું રૂપ, બજવું તનથીરે
 આપી હૃદયની અદકી પ્રીત, હર્ષવું તનથીરે.
 હૃદયે સ્વરથી ન બોલવો બોલ, શાણી બહેનોરે
 તેમાં થાય જો આપણો તોલ, વદતાં વેણોરે
 રે'વું દમ્પતી સુખે સંસાર, કાળને ગાળીરે
 કે'છે કમળા કરો કલ્યાણ, દુઃખડાં ટાળીરે.

**રૂપયૌ વન સંપન્ના, વિશાલ કુલ સંભવાઃ
 નીતી હીના નશોભન્તે, નિર્ગંધાઈવ કિંચુકાઃ**

અર્થ—હું ગમે તેવા રૂપવાળી, યુવાનીના મદમાં જકેલી,
 સારા કુળવાનને ઘેર જન્મેલી, યા, પરણેલી હોઉં, પણ જ્યાં
 સુધી, નીતીનાં ભુષણો મેં ધારણ કર્યાં નથી, ત્યાં સુધી સુ-
 મધવગરના કેસુડાંના ફુલજેવી જાણવી, (માત્ર જોવામાંજ
 રૂપાળી)

હરિગીત.

સુંદર સદનમાં શોભતી, સામાન્યવંતી સુંદરી;
 સ્વામા રૂપે રંભા સમી, સુંગરથી શોભે ખરી;

યૌવન તણા મદ મોહથી, મોહાવતી પતી ભામની,
પાળે નહીં શિયળ કદી તે, વ્યર્થ જીવે કામની. ૧

અંગમાં ઉમંગતે સતસંગ, મન ઉછરંગ છે;
કુળવાન કેરી અંગજ, કુળવાન કેરો સંગ છે;
સરદેન્દુ સમ સોહાવતી, સન્મુખ શ્યામા શ્યામની;
પાળે નહીં શિયળ કદિ તે, વ્યર્થ જીવે કામની. ૨

અતી રતી રસે પતી વશ કીધો, તે, પ્રેમ બંધે નાથને;
વદી વેણુ વદનામૃત થકી, મોહાવિયો નિજ સાથને;
અનુ દીન હૃદયે વાસ કરતી, રાખી મનસા શ્યામની,
પાળે નહીં શિયળ કદિ તે, વ્યર્થ જીવે કામની. ૩

દમયંતી, તારા, દ્રૌપદી, સીતા, સતી મંદોદરી;
રે એમના સદગુણુ કેરો, રાખજો સંગ્રહ કરી;
શુભ બોધ પરશોતમ તણા, ચિતમાં ધરેરે ભામની;
પાળે નહીં શિયળ કદિ તે, વ્યર્થ જીવે કામની. ૪

દરેક કાર્ય કરતા અગાઉ, તેના પરિણામનો વિચાર કરી,
કાર્યનો આરંભ કરીશ; કે નેથી નુકશાન, ઠપકો, અને લોક
હાંસીથી બચાય.

“ જે મતી પીછે ઉપજે, એ મતી આગે હોય; ”

“ કાળ ન બિનસે આપનો, દુરિજન હસે ન કોય. ”

કોઈ વખત સાહસ કૃત્ય કરી, મારા પ્રાણ પતીને, તથા
સસુર વડીલ જનોના મંડળને, નાખુશ કરીશ નહીં, કદાપિ
મારા કમનશિબે, અજાણતાં, તેમ થયું હશે તો, સત્ય
વચન ઉચરી, કરેલા ગુન્હાની માફી મળવા આજીજી કરી,
તેમના મનનું સમાધાન કરીશ.

હાહરો.

વિચારવું પરિણામ કે, છે તે કેવિ ચીજ;

વિચારવું પરિણામને, બહુધા સુખનું બીજ.
 મુઠ મતી હીણ માનુની, ન વિચારે પરિણામ;
 તેજ જગતમાં જાણવું, નુકશાનીનું ઠામ.
 વય નવ વૃથા ગુમાવશો, બહેન બુદ્ધમાં ઠોઈ;
 પ્રથમ વિચારી મુકજો, પરિણામ પગ જોઈ.

હલકા અને અપમાનના શબ્દો કદાપિ બોલીશ નહીં,
 મારા પ્રાણપતીની શેવામાં અંતરાય પાડી, વૃત આદીક કા-
 વોમાં, તેમની આગા વિરુદ્ધ પલાયણ કરીશ નહીં, અને
 પતીના સૌભાગ્ય ખાતર, દુનિયાના આ છેડાથી, પેલા છેડા
 સુધી દેહ દમન કરી જઈશ.

મનહર.

જેણે નીજ પતી તણો, પ્રેમ રસ પીધો નહીં;
 પ્રભુ તણો પ્રેમ રસ, પીધો તે શા કામનો.
 પ્રસન્ન કર્યા ન જેણે, પતીને પુજન કરી;
 રહ્યો ન આ દેહ પછી, કાઠી તણા કામનો.
 મેળવ્યો ન ભાવ, પ્રાણ પતી તણો બક્ષીભાતે;
 કામનો ન ભાવ મળ્યો જગત તમામનો.
 સ્વામિનાથ પ્રસન્ન કર્યા ન, તેણે મેળવ્યોન;
 જગતમાં જીવી લાભ, ધુટીરે બદામનો.
 જેણે સ્વામીનાથ તણી, પ્રાર્થના ન પ્રિતે ગાઈ;
 પ્રભુ કેરી પ્રાર્થના, જે ગાઈ તે ન ગાઈ છે.
 ચાહી નહીં સ્વામીનાથ, તણી પુજા ચિત્તમાંહી;
 પ્રભુ તણી પુજા ચિત્ત, ચાહી તે ન ચાહી છે.
 ચાખી ન પ્રસાદી, સ્વામીનાથતણી મન કરી.
 પ્રભુની પ્રસાદી ચાહી, ચાખી તે ન ચાખી છે.

કદાપી મારા સ્વામી, શકમંદ બની ક્રોધથી ખીજા, મને તાડન કરે, તો પણ, નીતીનાં વસ્ત્રો ધારણ કરી, હિંદસ્ત જોડી, તે સધળું મને મંગળકારક સમજી સ્વીકારીશ.

“ છે શક સાહસનું પરિણામ,
બહુ સંતાપ થશે જ નહીં તે ”
“ નિર્દોષ પ્રિયા પુરી આપ નિહાળી,
દટાય દુઃખે પછી નાથ નહીં તે ”

આખરે, મારી નીતીના માર્ગપરની વર્તણૂક જોઇ, તે પોતે જ, પોતાના કૃત્ય માટે અપસોશી કરશે.

કુટુંબના, ન્યાતના, ધરના, અને ઇતર માણસો સાથે, તેમના ગુણ, અને સ્વભાવ, જાણ્યા સિવાય, વધુ વખત, વાત ચીત કરવાનો કે, તેમના સહવાસમાં રહેવાનો, પ્રસંગ પાડીશ નહીં, કારણ કે, દુનિઆ દોરંગી, બેઠંગી, અને કદર વિહીન છે, તે લજ્યાવાળા માણસને, ધુર્ત કહે છે, શુરાને નિર્દય કહે છે, તેજસ્વીને ગર્વીષ્ટ કહે છે, ચતુરાધથી બોલનારને બહુ બોલી કહું છે, પ્રીય બોલનારને ગરીબ કહે છે, સરળને બુદ્ધિહીન કહે છે, અને વ્રત કરનારને દંભી કહે છે, ભારે એવો કયો વિષય છે કે જેમાં દુનિયાએ દોષ નહીં મુક્યો હોય ? અર્થાત દુર્જન માણસો, સજ્જન મનુષ્યના, વિના કારણે, વેરી થઇ પડે છે, માટે સંભાળીને ચાલવું બહુ જરૂરનું છે.

સ્વામીની, વડીલની, કુટુંબની અને અત્રાધની, ગુપ્ત વાત ઉઘાડી પાડીશ નહીં, ઠાઇ પણ માણસની એમને, ઉઘાડી ન કરતાં, તેને આચ્છાદન કરવું, એમાં ઘણું પુન્ય છે.

હરિગીત.

રે નેક મનની સાધવી, નવ પ્રગટ કર ગુહ વાતને.

પ્રગટયાથી વાતો ગુપ્ત, જોખમકારી છે નીજ જાતને.
 ધરમાંથી રાખો ગુપ્ત, જાની વાતને વહુ દીકરી
 કરશે ન વાત વધારીને, હૃદયાર તે સુખ લેહરી.
 હુંશિઆર સુણ પતીના સદા, પડદાથી રહેવું નારીએ
 પતીની હજારો એજ તે, સારી રીતે સંતાડીએ
 જે ગુઠ વરની વાત તે, પોતાની જાની માનવી
 એ ધર્મ ધર્મી નારીનો, એમાં ન સ્તંકા આણવી.

મારા સ્વામીનાથી જુદી પડી, પિએર, અથવા ખીજ
 સગાઓ તરફ, જઈ વધારે વખત વગર કારણે રહેવાનો
 પ્રસંગ રાખીશ નહી, એથી આપણી નીતીને ઝાંખ લાગે
 છે, સહગુણી સ્ત્રીએ પોતાના પતીની શેવામાં હાજર રહેવું,
 તેજ તેનો મુખ્ય ધર્મ છે.

છપય.

પિતા ઘેર જે પુત્રિ, રિદ્ધિ હોયે પણ રાંડી
 બોલે પુઠે લોક, કહે જે કંથે જાંડી
 પિતા ઘેર જે પુત્રિ, કુટુમ્બ કહાવે ખોટી
 બોળાઈ બોલે ભુંડું, કહે જે કરમે ચોટી
 કદિ ગરીબ હોય જો ધરધણી, પિતા હોય પૃથ્વી પતી
 પણ તે સ્ત્રિ શોભે સાસરે, કમળા કહે તેતો સતી.

અરણ્યમાં વસીને પણ, ગમે તેવા સંકષ્ટને સહન કરી,
 મારા પ્રાણુપતીના અંતઃકરણને, દીક્ષાસાના, નમ્રશબ્દોના પ્ર-
 હાર વડે, શાન્ત પાડીશ. “હોય એમાં શું ચડતી પ-
 ડતી ચાલી જાય છે.”

છપય.

કદિ ચડવા શુખપાલ, કદિ સ્તીર ભાર ઉચકીએ;
 કદિ બોજન બહુ ભાત, કદી અન વિના અટકીએ.

કદિ પાંચે પોપાક, વાળી લાંગોટિ જમ્યો;
 કદિ શેવક નિજ સાથ, કદિ કીંકર પણ થમ્યો.
 કદિ આપ સદાવ્રત આપીએ, કદિ આપણુ કર ઓડીએ;
 કમળા કાન્ત બજી સદા, છત હીમત નવ છોડીએ.

સદર.

હીમત દ્રૌપદી નાર, રાખી તો ચિર પુરાણાં;
 હીમત સ્ત્રીતા માત, રાખી તો દુષ્ટ ચુરાયા.
 હીમત જો દમયંતી, રાખી તો નળને પામી;
 હીમત રૂક્મણી રાણી, રાખી પરણી પ્રભુસ્વામી.
 હરિ સમરી હીમત રાખવી, પર્વત જેવકુ દુઃખ પડે,
 કમળાપતી ધનશ્યામ તો, એ સમયે બહારે ચડે.

કદરપો, કુબડો, નિર્ધન, અને નિર્બળ શરીરનો, ગમે
 તેવા સ્વભાવવાળો પતી હશે, તો પણ, તેમને રાગ તુલ્ય
 મણી, તેમના પ્રત્યે દરેક બાબતમાં નીર્મળ પ્રેમ રાખીશ,
 દુનિઆના દેખાતા, મોહરૂપી શણગારની, દરકાર ન કરતાં,
 સુધડતા, અને પતીવ્રતના, નીતિજ, શણગાર સાથે, ફક્ત,
 પતીના સૌભાગ્ય ખાતર, બધી ને સાદી ચુડી ળસ છે.

જુલજુલા.

શું થયું મોતીની માળ પેહેર્યા થકી;
 શું થયું ચાક એરીંગ ધાલ્યે.
 શું થયું વાંક વાળી કડુ કુણિએ;
 શું થયું હંસની, ચાલ ચાલ્યે.
 શું થયું અંગુઠી, પુલ ફેડા થકી;
 શું થયું તસતસી, ચોળી પેહેર્યે.
 સેવ જેણે નકરી, નીજના નાથની;
 જીવન તેનું ગયું, સર્વ એળે.

કદાપિ મારા નાથ, અવર સ્ત્રિના પ્રેમપાસમાં ફર્યા હશે, તો પણ તેમના તરફ, પવિત્ર અંતઃકરણથી, નિહાળવા સાથે, તેને પણ, મારા પ્રાણ નાથની બહાલી ગણી ધટતો પ્યાર બતાવી, પ્રસન્ન રાખીશ, પણ અરે હું ભુલી ? એમ બને જ કેમ ? મારે એવી વર્તણૂંક રાખવી જોઈએ કે, તેઓ અવર સ્ત્રી તરફ, દષ્ટિજ ન કરે, અને કદાપિ તેમ હોય, તો પણ, મારો નિર્મળ પ્રેમ જોઈ, લાંબા વખતે તે વીસરી જાય, એવી ચાલ મારે ચાલવી જોઈએ.

પતિના હેતુથી ઉપર પ્યાર રાખી, પતિના દુશ્મનને, મારા કદા શત્રુ ગણી; તેમનાં માતા, પીતા, બાઈ, બહેન, તથા વડીલોના સામુ, નમ્રપણે વર્તી, હલકા શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરી, અપમાન કરીશ નહીં, હું સારી રીતે કેળવણી લઈ, ઇશ્વરના નિયમ મુજબ વર્તી, મારા પતી કુટુંબ અને વડીલને ખુશ કરીશ, તેવીજ રીતે મારી, સંતતીને પણ, કેળવણી આપી, તેવા નીતીના માર્ગપર જવા શિક્ષણ આપીશ.

ગૃહ અને વ્યવહાર.

સુચોદય પુર્વે, ઉઠવાની ટેવ રાખી, નિંદ્રાનો ત્યાગ થયા પછી, બિછાનામાં આજસથી ન આજોટતાં; શૌચ, દંતધાવન કરી, સ્નાન સંધ્યોપાસન કરીશ. (આમ કરવાથી શરીર આત્મા અને મનની ઉન્નતિ થાય છે)

“ રાતે વેહેલા જે સુઈ, વેહેલા ઉઠે વીર ”

“ બળ બુદ્ધિ બહુ ધન વધે, સુખમાં રહે શરીર ”

જે જગતની ઉત્પત્તી, સ્થિતી, અને લયનો અધીશાન, તથા નિમીત્ત કારણ છે, જે સર્વાધાર, સર્વ વ્યાપક, સર્વશ,

સર્વ શક્તિમાન, સર્વોપરી, અસીમ (નીરાકાર) સ્વયંભુ, અને અનાદી અનંત છે, જેની સત્તાવડે આ તમામ બ્રહ્માંડ નિયંત્રાય છે, જે મારો અંતરયામી છે, જેની સત્તાવડે મારા કર્માનુસાર ૧૭ મને મળે છે, તેવા એક પરમાત્માનું, નિત્ય સવારમાં સ્મરણ કરી, નકારા કર્મોથી બચવા, સંસાર સમુદ્ર સેહેલથી પાર પડવા, અને મોક્ષ મળવા, યાચના કરીશ.

શરીરની શક્તિના પ્રમાણમાં, ગૃહ કાર્યથી કસરતનું, નિત્ય સેવન કરીશ; ખુલ્લી અને નિરોગી હવામાં રહીશ, તેજ પ્રમાણે મારાં સંતાન સંબંધીઓનાં શરીર, કર્મ અને અધ્યાયનની સંભાળ, નિત્યપ્રતી કરતી રહીશ.

મારા સ્વામીને ઉત્તમ જળવડે સ્નાન કરાવી, દેવ પુજન વિગેરેનાં સાહીત્યો તૈયાર કરી; તેમની આજ્ઞાનુસાર ભોજન બનાવી, ધુપ, નૈવેદ્ય, અને વૈશ્વદેવ થયા બાદ, શિરમુગટ (સ્વામી) ને જમાડયા પછી, હું જમીશ, તેમના જમતા પહેલાં જમીશ નહીં, અને તેમની સુવર્ણ સમાન આજ્ઞાઓનું, કદાપિ ઉલ્લંઘન કરીશ નહીં.

ગૃહ કાર્યથી પરવારી, નવરાશના વખતે નિતીનાં. પુસ્તકો, વાંચવાનું તથા બરવાનું, કે શીવવાનું એવું, પરચુરણ કામ પતિની આવકમાં વધારો થવા કરીશ, સ્ત્રિ વર્ગમાં બેસી, નકામા ગપ્પા ટપ્પા મારવામાં કે, મારી તારી કરવામાં, અમુલ્ય વખતનું રોકાણ કરીશ નહીં, (એથી મન તન અને મરત્યાને ઝાંખ લાગે છે)

દાહરો.

લેખન વાંચન ગાનને, તૃલ્ય બરત વાળું ત્ર;
રસોષ બાળુતર કાવ્યને, ઓટણ શીવણ ચિત્ર.

કુશળ કામીની શિખરે, હુન્નર કળા અનેક;
મેળવશે ધન માનથી, રાખિ ટેક વિવેક.

ऊद्यमम् खलु कर्तव्यं निर्धनेषु विशेषतः દરેક માણસે ઉદ્યમ કરવો, એ તેમનું કર્તવ્યકર્મ (ફરજ) છે, પણ નિર્ધન માણસે વિશેષ કરવો જોઈએ.

“ વિદ્યા ધન ઉદ્યમ વિના, કહોજી પાવે કૌન ”

“ ખીન ડોલાવ્યે, નામીલે, જ્યું પંખેકો પૌન ”

અર્થ—જેમ પંખાને હલાવ્યા વિના પવન મળતો નથી, તેમ વિદ્યા ને ધન તે ઉદ્યમ વિના ક્યાંથી મળે ?

ઘરમાં શું શું છે, તેની એક વખત યાદી કરી, તેને ક્યા સ્થળે કેમ મુકવું, અને તેની શી વ્યવસ્થા કરવી, તે મારા પ્રાણપતિના, તથા વડીલ (સાસુજી) ના અભિપ્રાયથી વાકેફ થઈ, તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશ, ઘરની તમામ ચીજો, ટેબલ, ખુરસી, વાસણ, લુગડાં, પેટી, પલંગ, વિગેરે જે જે સામાન હશે. તે સઘળો સ્વચ્છ કરી, હમેશાં શરીર, વસ્તુ, મકાન, અને આસપાસના તમામ પદાર્થો સાફ રાખીશ.

મનહર.

ઘરતણું રાજ કાજ, બાળકતણો સમાજ;
સંભાળવો સંઘ સાજ, કામ તે કઠીણ છે.
કરાયન કો નારાજ, સુખકાર આય સાજ;
સર્વ કોઈ રાખે ભાજ, પત્નિ તે પ્રવિણ છે.
પડી મુકી પતરાજ, નમતાનો ધરે તાજ;
દુષ્ટ કામ કરે ત્યાગ, બાણી તે અશીણ છે.
આપ દુઃખ ગણેનાજ, પરદુઃખે આવે વાજ;
દીલમાં જે જાણે દાઝ, તે ખરી ફલીન છે.

પતીની આવક અને, ગાનમરતબાના પ્રમાણમાં પે-
હેરીશ ઓઢીશ, તથા ખર્ચ કરીશ, કહ્યું છે કે- “ શેરી
જેઘને મહાલીએ ને કંથ પ્રમાણે ચાલીએ ” મગાં,
સંખંધી, કુટુંબ, મિત્ર, અને પ્રવાસી મુસાફરાને, ઘટતી
રીતે લખીને બેલાવીશ; અને તેમની યોગ્ય ખરદાસ, પતિ
તથા વડીલ (સાસુજી) ની આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશ. મહાત્મા
વૃક્ષસીદાસજીએ કહ્યું છે કે-તુલસી આ સંસારમે માત
માતકે લોક સર્વસે હીલીમિલી ચાલીપ નદી નાવ
સંજોગ.

સત્યથી ચાલી અસત્યથી દુર રહીશ, મારી વાણી કટુ
અને કઠોર ન રાખતાં મધુર, સત્ય, અને પ્રિતીકર રાખીશ,
મનમાં છળ કપટ દ્વેશ ઈર્ષ્યા, અને નહાર વિચારો કદી
આવવા દઇશ નહીં, અન્યાયની રીતે ખીમ્મનાં તનમનને
દુઃખદઇ, અથવા તો ગુપ્ત રીતે, (ચોરીથી) તેમના ધનમા-
લની અયોગ્ય રીતે, પ્રાપ્તી કરવા ઇચ્છિશ નહીં, ઇર્ષીઓને
મારે સ્વાધીન રાખી, તેને તાબે ન થતાં મનકેપર સર્વથા અં-
કુશ રાખીશ; ક્ષમાનો સ્વભાવરાખી કુરતા, અને ક્રોધ;
એ તન મન અને ધનને હાનિકારક છે, માટે તે તજી, શરીર
પુદ્ધિ ધન અને વિદ્યાનો સદુપયોગ કરીશ.

જેવાં આપણાં કર્મ, તેવાં ફળ મળવાનાં, એ નિયમ
નિશ્ચિન જાણી સત્ પુરુષાર્થપર વિસ્વાસ રાખીશ.

સદાચારી પુણ્ય વડીલોનું, અનુકરણ કરી, સર્વે ઇશ્વરનાં
જ સંતાન છે, એમ જાણી, સર્વ સાથે ધર્માનુસાર સપ્રેમ
બંધુ ભાવ રાખીશ, પોતાના તમામ પદાર્થોને નિધામાં રાખી
સંભાળતી રહીશ, સ્વામીનાથની પ્રાપ્તિનો, અમુક હીરસો
ખચારી, તેનો ઉપયોગ પરોપકારમાં કરીશ; નિયમનો ભંગ

અને સમયનો દુરપયોગ ન થાય, એમ કાળજી રાખી કામમાં હમેશાં મગ્ની રહીશ; જેથી નહારા વિચારો ઉત્પન્ન થતા અટકશે.

જેકામ કરવામાટે મનમાં શંકા, ભય, અને લજ્યા પ્રાપ્ત થતી હોય, તે કામ કરીશ નહીં, અને જે કરવાની આવશ્ય જણાયતો, મારા પતિ અને વડીલો (સાસુજી અને સસરાજી વીગેરે)ની સલાહ લઈ કરીશ.

રોગ અને શત્રુને નાહાના સમજવા નહીં, એટલે તેના નિવારણ માટે તુરત યથાશક્તિ ઘટિત ઉપાયો યોજીશ.

સૃષ્ટિ એ એક શાળા છે, તેમાંથી સ્વાર્પણનું ઉચ્ચ શિક્ષણ મેળવી, સર્વની સાથે વિનય પુર્વક વર્તી, ક્રોધને તોરસ્કાર દ્રષ્ટિથી જોઈશ નહીં, આચાર, ઉચ્ચાર, અને વિચાર પવિત્ર રાખી; મારા સંતાનોને ધર્મનિતી અને વ્યવહાર શિખવી, સંપત્તી નિરંતર તત્પર રહેવા બોધ કરીશ.

“ સંપત્તિ સુખ ઉપજે, સંપે જાય કલેશ; ”

જેના ઘરમાં સંપ નહીં, સુખ તેને નહીં લેશ. ”

નિત્ય રાત્રિના સુતી વખતે, આજે કેટલી વખત અસત્ય બ્રાપણ થયું. આપણે કેાનું શું અનિષ્ટ કર્યું, વિગેરે આખા દીવસમાં થએલાં દુષ્કૃત્યોનું, સ્મરણ કર્યાપછી ઇશ્વરને સાક્ષી જાણી, ઠીકસ્ત જોડી, હવે પછી તેવાં દુષ્કૃત્યો નહીં કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, થએલા પાપની ક્ષમા યાચીશ, અને અખંડાનંદ પરમાત્માના સ્મરણમાં સર્વ ચિંતા મુકી, સ્વપ્ન ન આવે તેવી નિયમીત નિદ્રાને સ્વાધીન થઈશ.

સખિ કેાણ ?

નાશાયક સ્ત્રિને મારી સહચરી ઠરાવી, તેની સાથે પ્રેમ

ખાંધી તેને ત્યાં વખતો વખત; જવાનો, અગરતો તેને મારે
ત્યાં બોલાવી એકાંતમાં વાતચીત કરવાનો, પ્રસંગ રાખીશ
નહીં; સખિ શામાટે કરવી ?

શિખરણી.

બ્રહ્મા સખિઓ તેથી, વિપદ સમયે સાલ્ય મહવા;

કરો મૈત્રી તેથી, જીવન સુખ સાથે સુખિ થવા.

કહે સખિઓ તેને, વિપદ સમયે શિર ધરશે;

વૃથા ફેલી ખાવા, મધુર વદવા સર્વ ફરશે.

આજ કાલ કળિયુગના કુર સમયમાં, મનુષ્યોમાં કપટ,
દેશભાવ, ઇર્ષા, સ્વાર્થ અને અનીતીએ, પુષ્કળ પ્રચાર કર્યો
છે; ને તેથીજ “જલહંસ માફક” પ્રિતી કરનારી સ્ત્રીઓ
ઘણી મળે છે, પણ “જલકમલ” માફક રનેહ, ધારણ
કરનાર સેકડે એક ટકો પણ નથી.

“ પ્રિતી શું જલ હંસકી, ગિપત પડે ઉડ જાય; ”

“ પ્રિતીતો જલ કમલકી, દોનું સંધ સુઘાય. ”

સરોવર પાણીથી જરેલું હોય ત્યાંસુધી, હંસ દીવસમાં
બે વખત સરોવરની બેઠ લેવા (પાણી પીવા) આવેછે, પણ
જ્યારે સુકાઈને જમીન ફાટી મોટા વેર પડી જાય છે, ત્યારે
હંસ તે તરફ નજર પણ નથી કરતો, તેવી રીતે ચાલુ જમા-
નામાં, ચાલતી ગાડીમાં બેસનારી ઘણી મળેછે, તે ઉપરથી
એક દેશિ કહેવત છે કે—“સખિજાનો સાજો થાય, પણ
નખિજાનો કોઈ બનેવએ ન થાય” પણ ખરી પ્રિતી
તો કોની કે પાણીને કમળની, કે જે ઠેક સુધી સુકાઈને
જમીન સાથે ચોટી જાય, પણ તેનાથી દુર થતુ નથી.

સુખમાં જોડવાની, ને દુઃખમાં તોડવાની, પ્રિતી કરનારી
જક્તમાં ઘણી સ્ત્રીઓ હોય છે; ખરી સખી કોણ ?

માલોની વૃત.

સખિ સદ્ગુણુ ભરી તે, કાર્યમાં કામ આવે,
મન અવગુણુ તજતી, ઉર ઉદ્ધાસ લાવે;
પ્રિતી નિત દદ કરવા, ચિત્ત નિત્યે ઉછાળે.
ઘડિભર નવ મળતાં, પ્રેમીલી અંગ બાળે,
સુખદ સરળ પ્રિતે, જે સદા આત્મ બાળે;
નિતી રસમય બની તે, સ્થાય થાયે સટાણે.
અરસ પરસ દુઃખજો, મોંકને લાવવા દે,
કદિ નવ ખરી સખિતો, ઓધુ એ આવવા દે;

પ્રેમના ભેદ અનેક પ્રકારના છે, કોઇને કામની આશા,
કોઇને કીર્તિની જીઆસા, કોઇને લક્ષ્મીની લાલસા, કોઇને
બક્તીની ઉમેદ, અને કોઇને પ્રેમના સુખિ સંસારમાં સ્વાર્થ
સાધવાની મમતા, કેટલીક (સ્ત્રિઓ) રૂપ ગુણ સમાનું વય
ઉપર મોહાતી, કેટલીક વાણી ઉપર પટકાતી, કેટલીક ભાવ-
માં ભમાતી, અને કેટલીક અનેક પ્રકારના સ્વાર્થે સિંચાતી,
સ્ત્રિઓ હોય છે, માટે કોઇનું અંતઃકરણ ઓળખ્યા સિવાય
તેની સાથે પ્રેમ યોજીશ નહીં.

હુંજ વધારે ડાહી, નિતીમુ, અને શિયળવૃત્તી છું, એમ
મોટાઇનો ડાળ રાખી અહંપદથી કહેતી નથી, હુંતો સર્વ-
બાનું અરણ્યાનું રજા છું. મારી ગતી શું ?

પોતાને ઘટમાં ગણે, ડાહીને, ગુણવાન;
અવનિમાં તેવિ, ત્રિઆ નક્કી છે નાદાન.

સત્સંગ વિચાર (રાત્રિ પહેલી)

પ્રભુ મહીમા.

કમળા—(એક સમયે પોતાના સ્વામી પ્રત્યે) બહાલા ? તમે હમેશાં વાળુ કર્યા પછી હું સત્સંગમાં જાઉં છું એમ કહી, રાત્રિના બાર, એક, અને વખતે સવાર પડનાં આવો-છો, તો એવો તે સત્સંગ કેવો છે? અને એવું તે તેમાં શું રહસ્ય છે? કે તમે ઉંઘ, આળસ, વાંચવું, લખવું, સર્વ ત્યજી દઇ, તેમાંજ અહરનીશ તમારું લક્ષ પરાવ્યું છે.

પુરુષોત્તમ—પ્રિયે ? સાંભળ.

“ સર્વ સ્વર્ગ અપવર્ગ સુખ, ધરિય તુલાધક અંગ ”

“ તુલૈન તાહી સકલ મિલી, જે સુખ લવ સત્સંગ ”

અર્થ—સ્વર્ગ મૃત્યુ ને પાતાળ, એ ત્રણે લોકનાં સવ સુખોને, એક ત્રાજવામાં મુકીએ, અને બીજા ત્રાજવામાં એક ક્ષણુ ભરના સત્સંગતું સુખ મુકીને, તોળીએ તો, સત્સંગના સુખવાળુ ત્રાજવુ, નીચે નમશે, અર્થાત એક હજાર વર્ષની ભક્તિ, ને એક ઘડીનો સત્સંગ, એ જે બરોબર છે, હજુ તાર મન તે તરફ દોરાયલું નથી, જ્યારે તું જાણીશ; ત્યારે આ દુનિઆનો અદ્વાનંદ મટી, અખંડ આનંદ તને પ્રાપ્ત થશે.

કમળા—સ્વામિન! મારા ઉપર કૃપા કરી મને તે સમજવો, કે જેથી આ ભવાબ્ધિના મોજાની અકળામણ, અને મળમુત્ર વાળા મર્લસ્થાનની પિડાઓ, વારંવાર વેઠવી દુર થાય.

પુરુષોત્તમ—હે સાધવી !

મહાનુંભાવઃ સંસર્ગઃ કસ્યનોભ્રતિ કારક રથ્યામ્બુ જાન્હવીસદ્ગા ત્રિદશૌરપિ વંન્ચતે

અર્થ—મહાત્મા પુરૂષનો સંબંધ કોની ઉત્પત્તિ નથી કરતો? સર્વની કરે છે, જેમ શેરીના પાણીને ગંગાના સંગથી દેવતાઓ પણ નમે છે, તેમ આપણે શેરીના પાણી તુલ્ય કનિષ્ઠ મનુષ્ય, ગંગાના સંગ રૂપી સત્સંગ કરીએ, તોજ પરમ પદને પામીએ, જે કોટાન કોટિ બ્રહ્માંડનો નાથ તેના ધરતી વાત સમજવી ઘણી દુર્લભ છે.

જેમ સાગરનું પાણી નાની ગાગરમાં સમાઈ શકે નહીં, તેમ ઇશ્વરનું મોટું માહાત્મ આપણા અદ્ય જીવથી યથાર્થ રીતે જાણી શકાય નહીં.

જેમ સોયના ઝીણા નાકામાં મોટું દોરડું આવી શકે નહીં, તેમ માયાથી ભરેલાં માણસનાં સાંકડાં મનથી, પુરું રીતે ઇશ્વરને પકડી શકાય નહીં.

કોઈ માણસ એવી ઇચ્છા કરે કે, નાની હોડીથી મોટા સાગરને તરી જાઉં, પણ એ જેમ જની શકે નહીં, તેમ નજીવાં સાધનોથી આપણે ઇશ્વરને જાણવા ચ્હાઈએ, તે પણ જની શકે તેમ નથી.

પોપટ મોઢેથી રામ રામ કહે છે, પણ રામ એટલે શું, એનું તેને જ્ઞાન હોતું નથી, તેમજ સૌનું ઇશ્વરી જ્ઞાન; પણ પદાવેલા પોપટના જેવું જીમનુંજ છે, એમ જાણવું.

સુરજની સામે જોનાર માણસ જેમ તેના તેજમાં અંજાઈ જાય છે, તેમ મહાન પ્રભુના અલૌકિક અદ્ભુત સ્વરૂપને, જાણવા ઇચ્છનાર માણસ, પ્રભુના અલૌકિક ગુણો

તથા શોભાથી, વચમાંજ ગુમ થઈ જાય છે, પણ તેનો પાર પામી શકતો નથી.

જેમ તારાઓને આપણે દિવસે દેખી શકતા નથી, પણ રાત્રે ખુલા દેખીએ છીએ, તેમ ઇશ્વરને પણ આ દેહથી આપણે દેખી શકતા નથી, પણ જે તેના ગુણનું ગાન કરીએ તો, મરણ પછી તેને જાણી શકીએ છીએ.

કોઈ માણસ આહે તો સમુદ્રના મોજાઓ ગણી શકે, આસમાનના તારાઓ ગણી શકે, અને જે બની શકે તેમ નથી, તો પણ, વરસાદનાં ટીપાંઓ ગણી શકે, પણ અનંત બ્રહ્માંડના નાથ, મહાન પ્રભુના અસંખ્ય ગુણો તો, કોઈથી ગણી શકાયજ નહીં.

જેમ એક નાના ચમચાવતી, સમુદ્ર ઉલેચી શકાય નહીં, તેમ અલ્પજીવથી પ્રભુનો પાર પામી શકાય નહીં.

સવૈયા.

વેદ થકે કહિં તંત્ર થકે, કહિં અંથ થકે નિસિવાસર ગાતે,
શેષ થકે શિવ ઈંદ્ર થકે, પુનિ ખોજ કીયો બહુ બ્રાંતિ ત્રિધાતે;
વિરથકે પુનિમીર થકે, પુનિ ધીર થકે બહુ બોલી ગીરાતે.
મુંદર મૌન ગ્રહી સીધ સાધક, કૌન કહે ઉસકી મુખ ખાતે.

કમળા—ત્યારે જેનો પારપામવા એવા મોટા જનો અશક્ત થયાછે તો પછી આપણા સરખા પામરજીવથી શું થાય? માટે આપણે ધરડાં યત્નશુ ત્યારે પ્રભુને બજીશુ અને તે સંબંધી વિચાર કરીશુ.

પુરુષોત્તમ—હે સ્ત્રી? જીવાનીમાં ગમેતેમ મોજ મા-
રવી; ને અંતે બડપણમાં માળા લઇને પ્રભુ બજવા બેસવું,
એતો આંખા ખાઇજઇ, ગોટલાતું દાન કરવાજેવું થાય;

વળી શુંખખર કે ? આપણે ધરડાં થઈશું ? મરણ ક્યારે આવી પોચશે, તેની કાઠને ખખર નથી; કાલ વાહાણે સુરજ હાથે, તે પહેલાં આ કારમી કાયા, કોણુજાણે મશાણમાં બળીને ખાખ થઈ ગઈ હશે, કે પૃથ્વીમાં દટાઈ હશે, કે જંગલી પશુઓ ચુંથતાં હશે; તે વિષે નક્કી નથી; તો આવા અગત્યના કાર્યમાટે આપણાંજેવાં કેળવાયલાં દંખતિએ દીક્ષ કરવી, એ લાખ દરજ્જે શરમ ભરેલું છે. !

કમળા—સુખસિંધુ ? સંસારના પ્રાણીઓ મિચારા અનેક પ્રકારના કષ્ટમાં પડેલા, જેઓને જોવાથી કરુણા ઉત્પન્ન થાય છે, તેવા દુઃખમાં નાખતાર પ્રભુને, દીનખંધુ, દીનાનાથ, એવા અલંકારો કેમ અપાય છે ? તે કહો ?

પુરુષોત્તમ—માખાપ છોકરાને તેના દુર્ગુણ માટે તાડન કરે છે, તેનાપર રીસાઈને તેને ખાવા આપતા નથી; છતાં તેમના અંતઃકરણથી, પુત્રપ્રત્યેની પ્રેમ લાગણી ઝોછી થતી નથી, તેમ ઇશ્વર આપણા દુષ્ટકર્મો માટે, આપણને સજા કરેછે, પણ તે આપણો સર્વસ્વછે, તેની ઇચ્છાથી આપણે ઉત્પન્ન થયા છીએ, માટે તે આપણો કર્તા છે, તે આપણને નિભાવે છે, માટે આપણો પાલન કર્તા છે, આપણા માખાપના અંતરમાં તેણે પ્રેમ આપ્યો છે, માટે તે આપણો ખરો પિતા છે, આપણને સારાં કાર્ય કરવાની તે બુદ્ધિ આપેછે, માટે તે આપણો ગુરુ છે, મુવાપછી તે આપણને સદ્ગતી આપનાર છે, માટે તે આપણો મોક્ષદાતા છે, આશ્રતની વખતે, તથા દરરોજ રાત્રે ને દીવસે તે આપણી સંભાળ લેછે, માટે આપણો રક્ષક પણ તેજ છે.

તે (ઇશ્વર) આપણો કર્તા છે, પાલનકર્તા છે; બુદ્ધિદાતા છે, રક્ષક છે, તારનાર છે, માતાપિતા છે, સાચોસગો છે, સ્વામિ છે,

શેઠછે, મિત્રછે, અને સર્વસ્વછે, તો તેનું સ્મરણ કરવા, તેને શરણે રહેવા, અને તેની આજ્ઞાઓ પાળવા, આપણે વિલંબ કરીએ, તો આપણા જેવું પાપી બીજું કોણ ?

પ્રભુનું નામ, જે આપણને સ્વભાવિક રીતે સંસારની માયાએ કરી નજીવું ભાસેછે, પણ જેના ધરમાં દીવો બળતો હોયછે, તેના ધરમાં ચોર આવી શકતો નથી, તેમ જેના અંતરમાં, પ્રભુ સ્મરણ થતું હોય, તેને કામ ક્રોધાદિક સત્તાની શક્તિ નથી.

પીપર ગાંધીના હાટે સસ્તી મળેછે, પણ તેને ખરલમાં નાંખીને ઘણાક દીવસ છુટી હોયતો, વૈદીક નિયમ પ્રમાણે તે માત્રા થઇ ઘણે ઉંચે ભાવે વેચાયછે. તેમ આપણા અંતરપી ખરલમાં, પ્રભુ નામ પણ ઘણા દહાડા સુધી લીધું હોય તો, પરિણામે બહુ લાભદાયક થઇ પડે છે, વડનું બીજ રાઇના દાણાથી દેખાવમાં નાહાનું હોય છે, પણ તેમાંથી ન્યારે ઝાડ થાયછે, ત્યારે એક બહુજ મોટો વડલો થઇ પડે છે, તેમ આપણને ભગવત નામ કદાપિ શરવાતમાં નાહાનું દેખાતું હશે, પણ પરિણામે વડના ઝાડની માફક, બહુજ મોટું લાભદાયક થઇ પડે છે.

છોકરો બાપની હજુરમાં, નોકર શેઠની હજુરમાં, ને નિશાળીયો જેમ માસ્તરની હજુરમાં, માફુ કામ કરી શકતો નથી, તેમ જે હરિજનો હમેશાં હરિ નામની, લેહમાં રક્ષા કરે છે, તેનાથી પાપ કર્મો થઇ શકતાં નથી, જે જંગલમાં વાઘ કે સિંહનો વાસ થાય છે, ત્યાંથી ઘણાંક ન્હાનાં ન્હાનાં જનવરો જેમ દુર ભાગી જાય છે, તેમ જેના અંતરમાં પ્રભુ સ્મરણ કરવાની ટેવ પડતી જાય છે, તેનામાં પછી દુર્ગુણો કે, ખરાબ વ્યસનો રહી શકતાં નથી.

શું ! સંસાર ખોટો ?

કમળા—ત્યારે શું ! સંસાર ખોટો ? મા, બાપ, ભાઈ બહેન, સગાં, વાહાલાં, સ્ત્રિ, પુરુષ, ખાવું, પીવું, ફરવું, નાના પ્રકારના વૈભવ ભોગવવા, વિવિધ જાતનાં વસ્ત્રાલંકારો ધરી, સુંદર સુગંધીમય પુષ્પો, અત્તરો, વિગેરે સુવાસિક પદાર્થો, અને તન મનને આનંદ પમાડનાર એવી જે આપણી આંખથી પ્રત્યક્ષ દેખાતી સત્ય વસ્તુઓ, તે જુડી ? અને આપણાથી અદૃશ્ય વસ્તુ, કે જેને સ્વપ્નમાં પણ આપણે દેખી શકતા નથી, તે ખરી !

પુરુષોત્તમ—હે ? સુશિલા ? કેમ બુલી, નજરે જોએલી તમામ બાબત સત્ય છે ! આપણે રેલ્વે ગાડીમાં બેઠા હોઈએ છીએ, ત્યારે બાહારનાં ખેતર, ઝાડ, જમીન, વિગેરે દોડતાં આપણી નજરે પડે છે, પણ ખરું જોતાં ગાડી દોડે છે, ટુદડી ફરનાર છોકરો ટુદડી ફરી રહ્યા પછી ઉભો રહે છે, ત્યારે તેને ઘર, ઝાડ, અને પાસે ઉભેલાં માણસો, સરવે ફરતાં લાગે છે, પણ ખરું જોતાં, છોકરાનું મગજ ફરી ગયેલું છે, તે જેમ ઉલટુ બાસે છે, તેમ આ અમૃત રૂપ દેખાતો સંસાર, રંગેરંગ ઝેરથી વ્યાપ્તમાન છે, ઈંદ્રવારણું સુંદર દેખાતુ ધન, કાપતાં અંદરથી કાચલા નિકળે છે, અમૃતમય દેખાતુ વિષ, પીતાંવાર માણસના માણસે છે, તેમ સંસાર સર્વ ખરેખર નર્કથી બરેલો છે, તેમાં સત્ય વસ્તુતા માત્ર છે જ નહીં, દુઃખને જમાવતાં દહીં થાય, દહીંને વસોવતાં માખણ થાય, અને માખણને તાવતાં ઘી થાય, પણ બાકીને વસોવતાં શું થાય ? કંઈ જ નહીં, તેવી રીતે આ મિથ્યા સંસારના સુખોમાં રચ્યા પચ્યા રહેવાથી આખરે નર્કની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને તેથી મહાત્મા

પુરુષોએ તેને “ મુન્યસાર ” કહ્યો છે.

કુમરી.

જુહુ જુહુ જીવિત ખર જાણ્યમાં રે, (૨)
 જુહી જનની જુહી જાયા, જુહી મોહ ભરેલી માયા;
 કાચ કુંપો છે કાચા મમતા, તાણ્યમાં રે. જુહુ જુહુ.
 સદાય તે છત કોતી જાજી, તે દેખિ શું થઈએ રાજી;
 આતસગાજી આશા લાંબી આણ્યમાં રે; જુહુ જુહુ.
 ગગને જામ્યો વાદળ ગોટો, પાણીમાં પ્રગટ્યો પરપોટો;
 ખેલ જધો એમ ખોટો મુરખા માણ્યમાં રે, જુહુ જુહુ.
 ધીરજ રાખી મનમાં ધારે, અદ્યપણું છે તનમાં લારે;
 નરક ભર્યું નવ દારે, વપુ વખાણ્યમાં રે. જુહુ જુહુ.
 પરખિ લેને પુરુષ પુરાણિ, જગમાંથી ખુણી જોને જાણી,
 પૃથ્વીમાં જેમ પાણિ ઠરે નીચાણમાં રે; જુહુ જુહુ.

પદ.

જાણુજે જગત જુહુ રે, હો જીવ જોને (૨)
 બલા બલા રાણી જાયા, મેગવી વિપેશ માયા; (૨)
 કાલે ઝડપી તેની કાચારે, હો જીવ જોને. જાણુજે.
 છાયા જોને છત્રે થતી, રૂડી જેતી રતિ હતી, (૨)
 ગયા એવા કોડપતી રે, હો જીવ જોને; જાણુજે.
 માંદા જરા જોતે થતા, હાજર હકીમ હતા. (૨)
 નથિ તેના આજ પતારે, હો જીવ જોને, જાણુજે.
 જીવાનીમાં જતા જોઇ, રાખી નહીં રાખ્યા કોઇ (૨)
 રણાં સરવે સગાં રોષ રે, હો જીવ જોને; જાણુજે.
 ખમા ખમા મુખ કે'તા, ચાકરો, હાજર રે'તા (૨)
 મયા તેવા સર્વ વેહેતારે, હો જીવ જોને, જાણુજે.

જગતમાં ખુબ જામ્યા, વેર વાળીને વીરામ્યા; (૨)
 સહ તે મરણ પામ્યા રે, હો જીવ જોને. જાણજો.
 જય લીધો શત્રુ જીતી, વેળા તૈની ગઈ વિતી; (૨)
 પરશોતમે જાતે દીડી રે, હો જીવ જોને. જાણજો.

વનમાં પણ વનેખા.

કમળા—નેત્ર મણિ ? જ્યારે સર્વ જુદું છે, ત્યારે જી-
 હામાં રહી સત્ય વસ્તુ કેમ મળે ? એ તો “ હસવું ને
 લોટ ફાકવો ” એવું થાય, સ્વાર્થને પરમાર્થ, એ બે કામ
 શી રીતે બને, માટે પ્રથમ દર્શનીક આપણે, ભવાબ્ધિ ત-
 રવા સાફ, પ્રભુ નામરૂપિ નૌકાની જરૂર છે, તેથી આપણે
 સંસારી વાસનાઓને ત્યાગી, ઈશ્વર સ્મરણ માટે અરણ્યમાં
 જઈ, ફળ ફળાદિકનો આહાર કરી, પ્રભુ રટણમાં કાળ
 ગુળરીએ, કે જેથી જન્મ મરણનો ફેરો ટળી જઈ આ-
 પણો મોક્ષ થાય.

પુરૂષોત્તમ—હે સૌભાગ્યવતિ ? ત્હારું સમજવું બાણું ભુલ
 બરેલું છે, કૃપાળુ પ્રભુએ, સ્ત્રી પુરૂષો સંસાર વધારવાના
 કારણે ઉત્પન્ન કર્યા છે, તેમની (પ્રભુની) આજ્ઞા સંસારથી
 વીરક્ત બની મારું સ્મરણ કરો, એવી નથી, તે ગીતાજી-
 માં વાંચ્યું છે કે—

“ સંસારસુ સરસો રહે, ને મંત્ર મારી પાસ; ”

“ સંસારને લોપે નહીં, તે જાણ્ય મારો દાસ. ”

અસહ્ય સંકટો આવતાં, જેનું ચિત્ત ચળામમાન થતું
 નથી, સંસારમાં જતાં, કામ ક્રોધાદિક જેને સતાવતા નથી,
 ઇંદ્રીઓ જેણે નિયમમાં રાખેલી છે, અને તમામ પ્રકારના

અવહારો કરવા છતાં, જોણે મમત્વપણાનો ત્યાગ કર્યો છે, એવો સંસારી પ્રભુપદને પામેછે, અરણ્યમાં જવાથી ત્યાં પશુ, અનેક તરેહની ઉપાધીઓ વળગેછે, તે ઉપર એક ટુંકુ દૃષ્ટાંત કહુ તે સાંભળ.

પૂર્વ કાળને વિષે રત્નસાર નામમાં, કોષ્ટ એક જગજીવન નામનો આઠાણુ સંસારથી ખેદયુક્ત બની, સાધુ વેશે જંગલમાં જઈ, એક પર્ણકુટિકા બાંધી ઉદર નિર્વાહના સાધનાર્યે, પાસેના ગામમાંથી બિજા માગી લાવી, ઇશ્વર સ્મરણમાં પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

એક સમયે યોગવશિષ્ઠ નામનું પુસ્તક, પોતાની પાસે હતું, તે ઉદરે કાપીનાખેલું જોઈ, ઘણો દીવંગીર થઈ, ફરીથી તેવો બનાવ ન બનવા દેવા, એક બિજાડી પાળી, અને કેટલેક વખતે તે બિજાડી વિચાઈ, તેને બચ્ચાં થયાં, તેને દુધ સિવાય બીજી ચીજ ખવરાવાય નહીં, તેથી પોતે બિજા માગવા જાય, ત્યારે ગામના પટેલ વિગેરેને ઘેરથી, થોડું દુધ માગી લાવી તે બચ્ચાંને પિવરાવતો હતો, કેટલોક કાળ ગુજ્યા બાદ, ગામના શામળદાસ પટેલે, સાધુ પ્રત્યે કહ્યું, કે મહારાજ ? તમારી બિજાડીને, તથા તેનાં બચ્ચાંને દુધ પિવરાવવા માટે એક ગાય અને તે ગાયને, ઘાસ વિગેરે માટે ગામના પાદરમાં ચાર વિઘાંનું મારૂ ચોવાડ (ખેતર) છે, તે હું તમને ધર્માદા આપુંછું, મહારાજે તે ઘણી ખુશીની સાથે સ્વિકાર્યું.

કેટલોક વખત વિલાબાદ, સારો વરસાદ વિગેરે થવાથી, ખેતરમાં તુવેર, બાજરી, કપાસ, વિગેરે ઘણું ઉત્તમ થવા લાગ્યું, અને તેથી બે બળદ અને એક ચાકર રાખી, ખેડતની પાસેથી ખુંચાવી લઈ તે ખેતર, પોતાને ઘેર વવરાવવા માહારાજનું મન લલચાવ્યું, એમ કરતાં ચાકર, મજૂરો,

રાખ્યા. ખેતર વાવવાનો વખત આવ્યો, ચાકર મળુરોને
રોટલા ઘડી આપવા, ગાયનું દુધ કહાડવા, અને વાસીદુ વિ-
ગેરે ભેગુ કરી ખાતર (ઉકરડો) કરવા, એક બાઇડી રાખી,
અને ફેટલેક વખતે તો, મહારાજ મોટા વસ્તારી થઇ પડ્યા,
માટે હે સ્ત્રી ? અગ્નિ ને માયા, વધી જતાં વાર લાગતી
નથી, માટે વનમાં જવ, કીંવા સંસારમાં રહે, પણ સુખ
માત્ર સમજણમાં રહેલું છે.

ગરબી.

વનમાં પણ માયા વળગે રે,	સુખ રહ્યું છે સમજણમાં,
સંપતમાં બુદ્ધિ સળગે રે;	સુખ.
ગેર પણ બટ્ટો લગાડે રે.	સુખ.
પા ઘડી નરકમાં પાડે રે,	સુખ.
ચંચળ પણ નરકે ચાલે રે;	સુખ.
જડ જમનો મારગ જાલે રે.	સુખ.
કાંઈ પાંડિત પાપી પુરાયે;	સુખ.
કાંઈ મુરખ છળમાં, શુરા રે,	સુખ.
કાંઈ ધરતારી ઘોઝારા રે;	સુખ.
કાંઈ ભેખ સરપના બારા રે.	સુખ.

સત્સંગ વિચાર (રાત્રી બીજી)

સંસારીને પ્રભુ મળ્યા છે.

ક્રમળા—સ્વામીનાથ ? જ્યારે આમ છે, ત્યારે તો વિચારા સંસારીઓની પુરી ફળેતા, તેમનો લક્ષ ચોરાશીનો આવાગમન ફેરો ટળવાનોએ નહીં, ને તેમને પ્રભુ મળવાનાએ નહીં, કુવાના રેંટની માફક ફર્યા કરવાના, તેમને તરવાનો અને પરમાત્માના દર્શન (મોક્ષ) થવાનો વારો ત્યારે આવવાનો ?

પુરૂષોત્તમ—હે તારણી ? ખરૂં જોતાં તો સંસારી ઉત્તમ છે, અને જો ગૃહસ્થાશ્રમના નિયમો સારી પેઠે સમજી, સંસારમાં રહે તો, જરૂર તે પુરૂષ અથવા સ્ત્રી જીવન્મુક્તનું સુખ અનુભવે એમાં શક નથી, ચાર વેદ, ખટશાસ્ત્ર, અને અઢાર પુરાણ, એ બધામાં ફલાણા લાગીને પ્રભુ મળ્યા, અને તેનો મોક્ષ થયો, એમ તારા વાંચવામાં આવ્યું છે ? એકેમાં નથી, સંસારીનેજ પ્રભુ મળ્યા છે.

રાગ—સિ ધુ.

સંસારીને શું ? પ્રત્યક્ષ પ્રભુ નયિ મળીઆ ?
મળીઆ છે જે શુ, તેનાં લખાયાં કાગળિયાં,
હરિશ્ચન્દ્રે પ્રત્યક્ષ દીઠા, દીઠા રાગ કરણે;
વિદુરજીને દરશન દીધાં, જે પોતાને શરણે રે. સંસારી.
પ્રેલહાદજીને સુધન્યા તે, શુભ હતા સંસારી.
તે સૌને દરશન દીધાં છે, હ્યોને વાત વિચારી રે, સંસારી.
મોરુધ્વજીને સગાળશાને, દર્શન દીધાં સ્વામિ;
નરસંઈ મહેતાને મળિઆછે, પ્રત્યક્ષ અંતરજમી રે. સંસારી.

એવા એવા ધણાક જનને, મળિયા છે મોસારી,
 જનક વિદેહી મ્હા માનિ તે, પણ હતો સંસારી રે; સંસારી.
 સંસાર ત્યાગે મોક્ષ મળે તો, સંસારને સૌ છાંડે.
 રામ સરીખા જગ સ્વામી, સિતા શુ ધર ના માંડે રે, સંસારી.
 પાંડવ સતિયા તે સંસારી, નળ રાજ પણ તેવો;
 કૃષ્ણ ખગદેવ અકરૂંડ ઉદ્ધવ, તે સૌનો સાર લેવો રે. સંસારી.
 નંદ વસુદેવ દશરથ રાજા, જુવો સહુ સંસારી.
 તેવા સંસારીની શેવાથી, જનમ્યા મોસારી રે. સંસારી.
 રૂપિ લોકો વનમાં રહેતા, પણ પતિઓ પાસે;
 લાગ કર્મે મુક્તિ મળેતો, સૌ સંસારી નાસે રે. સંસારી,
 ઇસ્તી તુલ્ય લાગિને મળિયા, નથિ જણાતુ કાંઈ
 મળ્યા છે સૌ સંસારીને, લેખ પુરાણો માંડી રે. સંસારી.
 જે જીવડા હોય સંસારીતો, રજે રૂડિ રીતે.
 ધર્મશાળાઓ ધામ દેવનાં, બાંધે પુરણ પ્રિતે રે. સંસારી
 પુન્ય કરે પરજીવને પોષે, સંસારી સુખકારી;
 બ્યાસ વદે સંવળુ સમજે તો, ઉત્તમ છે સંસારી રે. સંસારી.

માયાનું સ્વરૂપ અને નિયમો.

કમળા—સ્વામિનાથ ? મેં એક પુસ્તકમાં વાંચ્યું છે કે—

ગરબી.

માયા મોહનની નારીરે, અકલ ગધ નર ક્યાં ઉડી;
 મુરખ તો કે'છે મારીરે, અકલ ગધ નર ક્યાં ઉડી.

પ્રભુની જે માયા; કે જેના પ્રાપ્ત્યથી આપણે જગત

નાના વિષ પ્રપચોમાં સંપુર્ણ રીતે ફસાઈ રહ્યું છે, અને જેના બંધન વડે બંધાઈને, સંસારીક મિથ્યા પદાર્થોને સભ્ય માને છે, તેજ માયા, આત્માને નાના પ્રકારના કર્મ યોગ-વડે, સંસાર બંધનમાં નાંખી, ઇશ્વરથી વિમુખ કરે છે.

માયા શાક્ષાત ઇશ્વરની અંગભુત શક્તિ હોવાથી, તેમની અંગના (સ્ત્રિ) છે, આ વાક્યો ઉપર વિચાર કરતાં તે બંને પરસ્પર વિરુદ્ધ લાગે છે, તે એવી રીતે કે જે માયા પરમેશ્વરની શક્તિ, અને અંગના છે, તો પંછી તેની યોગ્યતા કાંઈ ઓછી ગણાય નહીં, અને જગતના ઉપાદાન કારણુ રૂપ હોવાથી, જેમ ઇશ્વર સર્વનો પિતા છે, તેમ માયા તેમની અર્ધાંગના હોવાથી સર્વ જગતની માતા છે, માતા પોતાના સંતાનોને, તેમના પિતાથી વિમુખ કરે, એ કેમ સંભવે ? કેમકે માતાનું હેતુ તો પિતા કરતાં બાળકો ઉપર વધારે હોય છે, એટલે તેતો તેઓના હિતમાંજ સદા તત્પર રહેવી જોઈએ, છતાં વિપરીત કાર્ય કેમ કરે છે ?

પુરુષોત્તમ—હે શિયળવૃત્તી ? તને ધન્ય છે કે તારો વિચાર આટલો બધો સુક્ષ્મ છે; તારી શંકા સભ્ય છે, માયાને ઇશ્વરથી વિમુખ કરનારી માનિએ, તો તે કેવળ વિમુખ વિહારિણી, પુંચ્ચલી ગણાય, પણ માયા તેવી નથી, તું જો કે ભગવાનના બકતો જોઓ, તે માયાનાજ વિસ્તારમાં વિચરનારા છે, છતાં હરિની ભક્તિ તેમના અંતઃકરણમાં હોવાથી, તેઓ ભગવાનના સત્વાદી ગુણોનેજ અનુસરે છે, અર્થાત તેઓ સત્વગુણી, દયાળુ, અને નિલય પરોપકારી સ્વભાવના હોય છે, તો પછી ભગવાનની અર્ધાંગનાનું પદ ધરાવનારી, માયામાં, ભગવાનથી વિપરીત ગુણો કેમ હોય ? માટે એ

મહામાયા ઇશ્વરીની નિંદા કરવી, એ અયોગ્ય માણસનું કાર્ય છે, એ માયા શાક્ષાત્ ઇશ્વરી, ભગવતી, વૈષ્ણવિ, અને જગન્માતા છે, એ નારાયણી, તથા લક્ષ્મી છે, એ સર્વદા આપ્તા જગતના હીતમાં તત્પર રહે છે, અને એજ પ્રાણી-ઓને પ્રભુના સન્મુખ કરાવનારી છે, જગતમાં સર્વ પદા-ઓનો સારો અથવાતો નરતો એમ એ રીતે ઉપયોગ થાય છે, માયાના સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે જાણીને, તેના સ્વરૂપની યોગ્ય રીતે શેવા કરીએ, તો તે પોતે પરમાત્માની સન્મુખ કરે છે, પરંતુ તેના સ્વરૂપને જાણીએ નહીં અને તેનાથી વિરૂદ્ધ વર્તીએ, તો તે સંસારના અટપટા કર્મ માર્ગોમાં, ગોથાં ખવરાવીને ભગવાનની વિમુખ કરે છે.

હવે તેની શેવા કરવી, કીંવા તેમ ન કરતાં તેથી વિરૂદ્ધ વર્તવું, તે આ રીતે છે; આ સર્વ જગત પ્રભુની માયારૂપ છે, અર્થાત્ સર્વ રીતે માયાને આધારેજ રચાયેલું છે, અને તેમાં અવતરેલા ઇશ્વરાંશ જીવો, તેના નિયમોને અનુસરીનેજ વ્યવહાર કરે છે, જગતમાં પૃથક પૃથક પ્રાણીઓને નિયમાનુસાર, પૃથક પૃથક અનેક કાર્યો કરવાં પડે છે, અને તેવા નિયમો અસંખ્ય છે, તે સર્વનું વર્ણન કરવું સર્વથા અશક્ય છે, માટે તે સર્વમાંથી મુખ્ય, એક સૃષ્ટિનિયમ હું તને કહું છું.

પ્રથમ સ્ત્રિની સાથે પુરૂષને, અને પુરૂષની સાથે સ્ત્રિને, શાસ્ત્રોક્ત વિવાહ વિધીથી; પરસ્પર જોડાયાપછી, ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મમાં વર્તવું પડે છે, અને તેમ વર્તવા માટે પરસ્પરમાં, ઘાડો પ્રેમ જડાવતી જરૂર છે, ક્રમે ક્રમે દૃઢ પ્રેમથયો, એટલે સંસાર સરળ, અને મુખદ થઈ પડે છે, પરંતુ મહા માયાની શેવા નહીં કરનારા, ત્યાં તેનાથી વિરૂદ્ધ વર્તનારા, અર્થાત્ પરમાત્માની માયાના નિયમોનો, ખરો મર્મ નહીં સમજનારા જીવો, પરસ્પર બંધાયેલા પ્રેમને સત્ય માર્ગ ન

લગાડતાં, મરતાંસુધી વિષય વાસનાને માર્ગેજ ચોંટાડીરાખે છે, તેથી તેઓ વિમુખ થાય, તેમાં શી નવાઈ ? મહામાયાની શેવાકરીને, તેને પ્રસન્ન રાખનારાઓ, માયાના નિયમોનો મર્મ યથાર્થરીતે સમજી, દંમ્પતીમાં પરસ્પર બંધાયલા પ્રેમનો થોડોક કાળ સંસારીક માર્ગમાં અનુભવ લેછે, અને તે પ્રેમ સુદૃઢથયો કે, તત્ક્ષણે ત્યાંથી ખેંચીલઈને જગત્પીતા પરમેશ્વરમાં, તે પ્રેમને દઢરીતે જોડે છે, જે પ્રેમ પ્રેમભક્તિના રૂપમાં લપટાઈજાય છે, અને તે ભક્તિના યોગથી તે હરિના પદને પામે છે, અર્થાત પરબ્રહ્મ સન્મુખ થાય છે.

હું ? હું સ્ત્રી ? આજનું દઢીકરણ કરનાર, એક બીજી દૃષ્ટાંત તને કહું છું, કોઈ એક નાના બાળકને જ્યારે પ્રથમ નિશાબે ભણવા બેસાડે છે, ત્યારે પ્રથમજ તેને કાંઈ લખતાં, વાંચતાં, આવડતુ નથી, માટે એક પાટીપર એકથી તે દશ સુધીના અંકોના ખરડા કરી આપવામાં આવે છે, આ ખરડા તેની (બાળકની) પાસે ઘુંટાવવામાં આવે છે, ઘુંટતાં ઘુંટતાં થોડા કાળમાં તે હાથે બેસી જાય છે, અને અક્ષરો ધ્યાનમાં ઉતરી જાય છે, એટલે તે ખરડો છોડાવીદઈ, તેને પોતાની મેલે બીજી પાટીપર અક્ષરો લખાવવાનો પ્રારંભ કરવામાં આવે છે, એટલે પુર્વના ખરડાપર તેનો હાથ દઢ થએલો હોવાથી, થોડા સમયમાં અને થોડે શ્રમે, બાળક પોતાની મેળેજ સર્વ અક્ષરો લખી શકે છે, અને આગળજતાં સારી વિદ્યા સંપાદન કરેછે, પણ જો ખરડો ઘુંટતાં શીખી રહ્યો કે તુરત; તે છોડાવી અક્ષર લખવા ન મંડાવતાં, તેની પાસે ખરડોજ ઘુંટાવ્યા કર્યો હોત તો તે ક્યાં સુધી ઘુંટત ? થોડા દહાડા ધુટી થાકીને કંટાળી જત, ને વિદ્યા સંપાદન કરવાના કાર્યથી વિમુખ થાત.

એવી રીતે ઇશ્વરની માયા, તે ઇશ્વરીજ છે, અને તેના

નિયમો તે પ્રાણીઓને હુઆડવાને નહીં, પણ મર્મ સમજે તો તારવાને માટેજ છે, તેના સૃષ્ટિ નિયમો પ્રાણીઓને પ્રભુપદ પામવારૂપ, વિદ્યા સંપાદન કરવાના, આરંભના ખરડા છે, માયાની શેવા કરવી, એ માયાના નિયમનો મર્મ ખરાખર સમજી, તે પ્રમાણે એતીને ચાલવું એ છે, અને તેમ કરવાથી જરૂર, એ માયા ઇશ્વરની સન્મુખ કરે છે, તેને નિંદવી, અથવા તેનાથી વિરૂદ્ધ વર્તવું એ તેના નિયમોનો મર્મ ન જાણી વિષયમાં લોભાઇને પડ્યા રહેવું એછે, અને તેમ કરવાથી નિશ્ચે એ માયા પ્રાણીને પ્રભુથી વિમુખ કરેછે.

કમળા—અહા ? શું પ્રભુની માયાનો ચમત્કાર છે, ઇશ્વર સ્મરણ કરવાની આવશ્યકતા, સંસાર નહીં છોડવાનાં કારણો, અને પ્રભુની માયાનું સ્વરૂપ તથા તેના નિયમો, હું સારીપેઠે સમજી, અને મારા અંતઃકરણમાં અત્યંત આનંદનો અંકુર પ્રગટ થઇ નવું નવું ભાસે છે, અને હજી ઘણા પ્રશ્નો પુછવાનું, અને તેનું સ્પષ્ટિકરણ કરવાનું યાદ આવે છે, પણ રાત્રી ઘણી જવાથી હવે કાલે.

સત્સંગ વિચાર (રાત્રી ત્રીજી)

ધર્મસ્વરૂપ અને તેના પ્રકાર.

કમળા—સુખસિંધુ ! માયાનું સ્વરૂપ અને તેના નિયમો, એ વિગેરે વિવેચક વિષયોનું જ્ઞાન મને થયું, પણ હવે ધર્મસ્વરૂપ સ્વરૂપ કેવું હશે; તે (ધર્મ) શાકાર હશે કે નિરાકાર ? સર્વ વ્યાપક હશે કે ન્યારા ? અને નિરગુણ હશે કે સગુણ ? તે મને સમજવો !

પુરુષોત્તમ—પ્રિયે ? તું કળિયુગના કુર સમયની હજારી સ્ત્રી જાતી છતાં, તારામાં આવા સ્વાલો પુછવાનું કે તેનું નિરૂપણ કરવાનું જ્ઞાન ક્યાંથી ? ધન્ય છે તને ? તારા પ્રશ્નોનું સ્પષ્ટિકરણ હું કરું, તે ધ્યાન રાખીને સાંભળ.

પરમેશ્વરને નિરાકાર પણ કહે છે, તેમ શાકાર પણ કહે છે, તેમાં નિરાકાર એવા હેતુથી કહે છે કે, પંચભુતના આકારથી રહિત, પંચભુત તે શું ? તને ખબર છે ? કમળા કહે છે હા. પૃથ્વી, તેજ, વાયુ, જળ અને આકાશ, એ પંચ મહાભુતનો આ દેહ બનેલો છે, ત્યારે સાંભળ, તે પંચભુતથી ધર્મ નિરાકાર છે, ને જ્ઞાન સ્વરૂપે શાકાર છે.

જેવી ખાંડની પુતળી હોય છે, અને તેના હાથ, પગ, મુસ્તક, ચર્ચુ અને વર્ણ, જેમ ખાંડનાં હોય છે, તેવી રીતે ધર્મસ્વરૂપ તમામ અવયવો જ્ઞાનાકાર છે.

આપણને જ્યારે સ્વપ્ન થાય છે, ત્યારે આપણા પોતાના સ્વસ્વરૂપે આપણે બજારમાં જઈએ છીએ, આપણું અંગતો પથારીમાં પડ્યું હોય છે, છતાં ચર્ચુવડે આવીએ છીએ, આંખોવડે જોઈએ છીએ, કાનવડે સાંભળીએ છીએ, અને હાથવડે આપવા લેવાનું

કામ કરીએ છીએ, ખોળીયું સાથે નથી છતાં, કીયા અંગના અવયવથી આપણે કામ કરીએ છીએ, એ આપણું અવિદ્યા માયાનું સ્વરૂપ છે, અને ઇશ્વરનું વિદ્યા જ્ઞાનાકાર સ્વરૂપ છે; તે (ઇશ્વર) જ્ઞાન સ્વરૂપે શાકાર છે એમ નીચેના શ્રુતિ (વેદના) પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે.

“ અપાણિ પાદો જવનો ગ્રહિતા ”

“ પश्यत्य ચક્ષુઃસશ્રૂણોસ કર્ણ ”

“ સવેત્તિ વેદ્યં નચતસ્ય વેત્તા ”

“ તમાહુરગ્રયં પુરુષં પુરાણં ”

અર્થ—પરમેશ્વર કેવા છે કે, પગ નથી ને પગે કરીને ચાલે છે, હાથ નથી ને હાથે કરીને ગ્રહણ કરે છે, આંખ નથી ને આંખવડે જુવે છે, કાન નથી ને કાનવડે સાંભળે છે. વળી તે સર્વને જાણે છે, તેને સર્વ જાણી શક્તા નથી, તે માયાથી પર છે, ને પુરાણ એટલે અનાદી છે.

પગ નથી ને પગે કરીને ચાલે છે, આનો અર્થ એવો છે કે, પંચભુતની માયાનો જેવો આપણો પગ છે, તેવો તેમનો નથી, જ્ઞાનના ચરણોવડે તે ચાલે છે, ભૌતીક હસ્ત નથી, જ્ઞાનના હાથવડે તે ગ્રહણ કરે છે, માયાનાં ચક્ષુ નથી, જ્ઞાન ચક્ષુવડે તે જુવે છે, એ વીગેરે સર્વ અવયવ ઇન્દ્રિયા માયાનાં એટલે ભૌતીક નહીં, પણ જ્ઞાનનાં છે, એવા જ્ઞાન સ્વરૂપે શાકાર, અને પંચભુતથી નિરાકાર તેજોમયિ પરમાત્મા છે.

“ ઇશ્વર શાકાર છે કે નિરાકાર ” તે વિષે હવે શું સમજી ? માટે “ ઇશ્વર વ્યાપક છે કે ન્યાસ ? તેનું

નિરૂપણ કરું છું તે સાંભળ, વેદશાસ્ત્ર વિગેરે ધણાં પ્રમાણો પરમેશ્વરને વ્યાપક કહે છે, તેમ ન્યારા પણ કહે છે, તેમાં વ્યાપક એવા હેતુથી કહે છે કે, પરમેશ્વરની જ્ઞાન ગતી વિશ્વમાં વ્યાપક છે, અને સ્વસ્વરૂપે પોતે ન્યારા છે, કોની પેઠે કે જેમ સુર્યનારાયણ, પોતાના પ્રકાશરૂપે જગતમાં વ્યાપક છે, પણ સ્વસ્વરૂપે તો તે આકાશમાંજ છે, જે ઇશ્વરને સ્વસ્વરૂપે વ્યાપક કહીએ તો, પરમેશ્વર ધણા થાય ? પણ પરમેશ્વર તો એકજ છે, એટલે તે પણ સંભવતું નથી, માટે પરમેશ્વરની જ્ઞાનગતી વિશ્વમાં વ્યાપિ રહી છે, અને તેજ કારણથી પરમેશ્વરને અંતરયામી, સર્વદા કહેવામાં આવે છે.

કમળા—હાલા ? જ્યારે પરમાત્માની જ્ઞાનગતી વિશ્વમાં વ્યાપક છે, તો આપણા દરેકના હૃદયમાં તેમની જ્ઞાનગતિનો પ્રભાવ થતાં, સર્વના અંતઃકરણનીવાત કેમ જાણી શકતાં નથી ? અથવા તો આપણે અજ્ઞાની કેમ ? પરમાત્મારૂપે શા માટે ન થઈએ ?

પુરૂષોત્તમ—હે સ્ત્રી ? આપણે કુંડમાં જળ ભરીને જમીનપર મુકી જોઈએ તો, ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ તેમાં બંધાય છે, પણ તેમાં ચંદ્ર નથી, તેમ આ પંચભુતના શરીરમાં પ્રતિબિંબરૂપે પરમાત્માની ગતી રહેલી છે, તેટલાથીજ કાંઈ આત્મા પરમાત્મારૂપ થતો નથી, જેમ ઘરમાં સજાગાવેલા દીવાનું ચારે ખંડમાં અજવાળું પડે છે, પણ દીવોતો પોતાના સ્વસ્વરૂપે દીવી ઉપર છે, અને તેની ગતી આખા ઘરમાં વ્યાપક છે, તેવી રીતે પરમાત્માની ગતી વિશ્વમાં વ્યાપક છે, અને સ્વસ્વરૂપે પોતે ન્યારા છે; હે સ્ત્રી ! આ વિષયમાં હવે તને શંકા હોય તો જા

કમળા—હું બરોગર સારીપેટે સમજી ? હવે ઇશ્વરના નિરગુણ સગુણનું વિવેચન કરો ?

પુરુષોત્તમ—હે સાધવી ! ઇશ્વર નિરગુણ છે કે સગુણ; તે વિષેનું સ્પષ્ટિકરણ કરું છું, તે હવે એકચિત્તેથી શ્રવણ કર. એક સાધારણ નાના ગામડાના રાજની હકીકત જાણવા, આપણને પુખ્તળ પ્રયાસ પડે છે, તો કોટાનકોટિ બ્રહ્માંડનો નાથ; કે જેનાવડે સર્વ જગત નિયંત્રાય છે, તેના ધરની વાત સમજવી બહુ દુર્લભ છે, જેના કીયમાણનો ઉદ્દય થાય છે, તેનેજ આ વાર્તા ઉપર લક્ષ ચોટે છે.

“ દુર્લભં ત્રયમેવૈત, દેવાનુંગ્રહ હેતુકમ ”

“ મનુષ્યત્વં મુમુક્ષુત્વં, મહાપુરુષ સંશ્રયઃ ”

અર્થ—મનુષ્ય જન્મ, મોક્ષની ઇચ્છા, અને મહાપુરુષોનો આશ્રય, એ ત્રણ દુર્લભ છે, જે દેવનો અનુગ્રહ હોય તોજ એ મળે છે.

વેદ વિગેરે બીજાં શાસ્ત્રો, પરમેશ્વરને નિર્ગુણ કહે છે, તેમ સગુણ પણ કહે છે, નિર્ગુણ કહે છે તે એવા હેતુથી કે, સાત્ત્વિક, રાજસ ને તામસ. આ ત્રણ ગુણ માયાના છે, માટે તે માયાના સ્વરૂપમાં સંભવે, પણ જે પરમાત્મા છે તેતો માયાતિત છે, તેમનામાં (ઇશ્વરમાં) એ ગુણો ક્યાંથી હોય ? વળી શ્રુતિ કહે છે કે **“ સત્યજ્ઞાનંતં બ્રહ્મ ”** સત્યને જ્ઞાનરૂપ પરમાત્મામાં, અસત્યને અજ્ઞાનરૂપ નાશવાન માયાના ત્રણ ગુણ તે ક્યાંથી હોય ? અને તેથીજ પરમાત્માને માયાના ત્રણ ગુણથી નિર્ગુણ કહ્યા છે, પરમાત્માને સગુણ એવા હેતુથી કહેવામાં આવે છે કે, જ્ઞાનગુણ, મોક્ષગુણ અને એવા માયા રહિત નિર્મળ, અનંતગુણ (ઇ-

શ્વર) સગુણ છે; માયાના ત્રણ ગુણથી રહીત, અને જ્ઞાનના અત્યંત ગુણોએ કરી પરમાત્મા સગુણ છે, તેથી તેમને (ધશ્વરને) સગુણ કહેવામાં આવે છે.

ધશ્વર શાકાર છે કે નિરાકાર? વ્યાપક છે કે ન્યારા? અને સગુણ છે કે નિરગુણ? એ અગત્યના વેદાન્ત વિષયનું નિરૂપણ મેં તને કરી બતાવ્યું તે તું સારીપેઠે સમજી હોયશ? કંઈપણ શંકા હોયતો કહે?

કમળા—હૈ સુખસિંધુ? તમામ બાબતનું નિરૂપણ સ્પષ્ટ અને શંકારહીત થયું છે, તે હું સારીપેઠે સમજી મારા હૃદયમાં તેને દૃઢ કર્યું છે, હમેશાં રાત્રિના પુષ્કળ ઉગ્મગરા કરી તનમનને મેહેનત આપવાથી, તમારી તબિયેતમાં ફેરફાર થશે, માટે હવે શયન કરો? અધુરી વાર્તા કાંતે થશે.

સતસંગ વિચાર (રાત્રી ચોથી)

ધર્મચરણું કર્તવ્ય.

કમળા—હે સ્વામી પરમેશ્વર આ જગતના પ્રાણીઓની માફક અહાર, વ્યવહાર, (ખાનું, પીનું, બોલવું, હસવું.) વિગેરે કરતા હશે ? અને જો તેમ હોયતો, પરમેશ્વર શું ખાતા હશે ? પરમેશ્વર શું કરતા હશે ? અને પરમેશ્વર કયારે હસતા હશે ? તે, મને કૃપા કરીને સમજાવો.

પુરુષોત્તમ—હે સુશિલા ? તારા મગજના વિચીત્ર સ્વાલો, અવલોકન કરવાલાયક છે ? સાંભળ, યૌવન, ધન, સંપત્તિ, પ્રભુતા, બળ, ઇત્યાદિ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થવાથી મનુષ્યને અહંકાર આવે છે, અને તેને વશ થઈ જવાથી પ્રાણિ, દુષ્ટ કર્મો કરવા તરફ વળે છે, તે અહંકારના પ્રભુ ભક્ષણ કરતા (ગર્વગંજન) છે, જો કે સૃષ્ટિના આરંભથી અઘાંપિ પર્યંત, કોઈનો પણ અહંકાર જાળ્યો નથી, અહંકાર જો ભગવાનનું ભક્ષ છે, તે અહંકાર જેની પાસે વૃદ્ધી પામે છે, તેને (અહંકારને) પરમાત્મા તુરત પ્રાશન કરી ખાય છે, (અહંકાર ઉતારી નાંખે છે) માળી જેમ પોતાની વાડીમાં નિરીક્ષા કર્યા કરે છે, અને તેમ કરતાં જ જો વૃક્ષોપર વધારે ખીલી નિકળેલાં પુષ્પો દૃષ્ટિએ પડે છે, તેને તુરત તોડી તોડી ઉતારી લેછે, તેવીજ રીતે હિરણ્યકશિપુ, રાવણ, શિશુપાલ, બાણાસુર, દુર્યોધન, ઇત્યાદી મહાન ભુવતીઓ અહંકારના મદવડે અત્યંત ફાટી ગયા હતા, તે સર્વનો ગર્વ ભગવાન ભક્ષ કરી ગયા, તો પછી ખીજા સાધારણ મનુષ્યોની તો વાતજ શી કરવી ?

સર્વતંત્ર, સ્વતંત્ર, સર્વેશ્વર, જગદાત્મા, આખા બ્રહ્માંડને
 ક્ષણવારમાં ધ્રુવજ માત્રથી પ્રગટ કરીને, પળમાં તેનો લય
 કરવા શક્તિમાન છે, રાયને રંક, ને રંકને રાય બનાવી
 દેછે, તરણાનો મેર, ને મેરનું તરણું કરે છે, નોકરને શેઠ,
 ને શેઠને નોકર બનાવે છે, પાળાને પાલખી, ને પાલખીમાં
 બેસનારને પગે ચઢાવે છે. તે ઉપરથી મુસત્રમાનો જેવી
 કહેવત કહેછે કે “ **खुदा पलमें चाहसो करे** ” તો હવે
 પ્રભુ શું કરતા હશે? તે તું તારી મેળેજ સમજી લે?
 “ **प्रभु करे ते कोइ नव करे** ” ધ્રુવરતાં કર્તવ્યને અટકાવવા
 આપણે એકે સાધનોથી સમર્થ થઈ શકીશું નહીં?

છપય.

ડાહાપણ નાવે અર્થ, અર્થ નાવે ચતુરાઈ
 નહીં અર્થ માળાપ, નહીં ભગિની કે ભાઈ.
 અર્થ ન આવે રૂપ, ન આવે સ્ત્રિ પણ તેવી;
 નાવે સંચ પ્રપંચ, દેવ દાનવ કે દેવી.
 મહ વાંકા રૂઠ્યો રામજી, પુર સંકટ આવી પડે;
 તે સમે ધર્મ પોતા તણો, **पुश्शोतम** બહારે ચડે. ૧
 રૂઠ્યો જ્યારે રામ, સગો નવ કરે સગાઈ,
 રૂઠ્યો જ્યારે રામ, ભગિની કે'શે નહીં ભાઈ;
 રૂઠ્યો જ્યારે રામ, તનુંજ ત્યાગે માળાપે.
 રૂઠ્યો જ્યારે રામ, અકલ સુઝે નહીં આપે,
 રૂઠ્યો જેને શિર રામજી, ઉપાય બીજો નહીં કશો;
 તુરત છુટે બંધન ચક્રી, રામ રૂદે હોય જે વસ્યો. ૨
 પિતા કહે નહીં પુત્ર, મિત્ર ન કરે મિત્રાઈ;
 મામો નહીં ભાણેજ, નહીં સસરા જમાઈ;
 નારી ન કહે નાવ, સગાની જાય સગાઈ.

જ્ઞાતિ ન કહે જ્ઞાત, પિત્રી ન કહે પિત્રાધ;
વળી શત્રુ થાય સગાં સહુ. દેખાડે નહીં દામજી.
પરશોતમ સગપણુ ગયું, રૂઝો જ્યારે રામજી. ૩

હવે પરમેશ્વર ક્યારે હસેછે ? તેના ઉત્તરમાં કહુધું તે સાંભળ, જીવાત્માની વારંવાર બેવચનીપણુની કુટેવને લીધે, ભગવાનને હસયું આવેછે, તે આ પ્રમાણે છે—જીવ જ્યારે ગર્ભવાસમાં અત્યંત દુઃખ પામે છે, ત્યારે તેમાંથી છૂટવા માટે દીન થઇને પરમેશ્વરની પાસે અનેક પ્રકારની પ્રાર્થના કરે છે.

રાગ પરજી.

સાંભળજે સગા સાચારે, અલબેલા અરજી;
વૃથા નહીં બેલું વાચારે, અલબેલા અરજી.
નરકની પિડયા અઠયાપિ કુંડમાં મેં ન્યાણિ
ગર્ભવાસે તો હદ વાળીરે. અલબેલા. ૧
મટાડો મહેર બાની કરીને સંકટ માર;
જહાલા નહીં ગુણુ વિસારે. અલબેલા. ૨
કથા તમારી, કાન્હા હું સાંભળીશ કરજી;
તિરથાટયુ ચાહીશ ચરજીરે. અલબેલા. ૩
નારાયણુ તમને, નેહેથી નિરખાશ નેજી;
વળી કીરતન ગાઇશ વેજીરે. અલબેલા. ૪
સ્વામિ તમારા હરિજનની, કરીશ હાથે શેવા;
શિર નામીશ હું શુર દેવારે. અલબેલા. ૫
તથાપિ ત્રિકમ, નાવે પતીજ મહારી તમને;
તો જમાન આપુ જમનેરે. અલબેલા. ૬

એવી પ્રાર્થના સાંભળીને, ભક્ત વત્સલ ભગવાન દયા
લાવીને, તેને દુઃખમાંથી મુક્ત કરે છે, પરંતુ તે પહેલાં
તેની પાસે વચન લે છે કે, હે જીવ ? તું વારંવાર આમજ
કરતો આવ્યો છે, તોપણ આ વખતે દયા આવવાથી તને
છોડુ છું, માટે હવે તું સંસારમાં જન્મને સન્માર્ગે વર્તજે, કે
જેથી પુનરપિ જનનં પુનરપિ મરણં પુનરપિ જનનિ
જઠરેશયનમ્નો સમય પ્રાપ્ત થાય નહીં, એ સમે જીવ
કહે છે કે હવે હું કદી નીચ કૃત્ય કરીશ નહીં, વળી પ્રભુ
કહે છે તું ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી મને (પરબ્રહ્મને) જા-
ણવાથી વિમુખ થતો નહીં, પણ ત્યાં ધર્મના માર્ગ ઉપર
ચાલજે, મને જાણવાનો શ્રમ પણ કરજે, સારે જીવ કહે
છે, મહારાજ ? હું ગમે તે કાળે અને ગમે તે સ્થળે, આ-
પના ધ્યાનમાંથી વિમુખ થઇશ નહીં, ધર્મ માર્ગે વર્તીશ,
અને વિવેકથી સંસાર યાત્રા કરીશ; મને કૃપા કરીને છોડો,
હું તમારા વિના અન્યને ભજીશ નહિ, તમારોજ ચંદ્રને
રહીશ; સારે ભગવાન કહે છે ના ભાઈ, તું માત્ર સ્વરૂપ
કાળજ માત્ર ધ્યાન ધરજે, એટલે બહુ થયું. હે મહારાજ ?
આપને ક્ષણભર પણ ભુલીશ નહીં એમ કબુલ થઈ જીવ
ગર્ભમાંથી બહાર આવે છે, કે એ સંધળુ ભુલી જઈને, એ-
માંનું કશું કરતો નથી, પણ ઉલટાં પાપ કર્મો કરીને નર-
કમાં પડે છે, એટલે તે જીવનું બેવચનપણું જોઈને ભગ-
વાન હસે છે.

હે સ્ત્રી ! તેં જાણ્યું ! ભગવાન શું ખાય છે, ભગવાન
શું કરે છે, ને ભગવાન ક્યારે હસે છે એ તને ખબર પડી.

મનતરંગનું તોફાન.

કમળા—કૃપાનાથ ? એ બધું મેં જાણ્યું ! પણ મન એવી શું વસ્તુ છે કે, સંસારના મોહભાવિક નાના પ્રકારના ભોગવિલાસોથી, વિમુખ થતું નથી, તેને નિવૃત્ત કરવાનાં સાધનો મને કૃપા કરીને બતાવો.

પુરુષોત્તમ—હે સત્ધર્મવાળી ? મન એ કાંઈ સ્વતઃ સીદ્ધ વસ્તુ નથી, પોતાની પાછળ લાગેલી અર્થાત પોતાના તાબામાં રહેનારી દશે ઈંદ્રિયો, તે તો (મન) કલ્પિત અને જડરૂપ છે, અને આત્મા (ચૈતન્ય) ની સત્તાથી તે પ્રકાશે છે, એ, વાસના જો કે મનને થાય છે ? તો પણ તેની વાંસે અક્ષીય (કશામાં લેપાય નહીં તેવો) આત્મા પણ ધસડાય છે, જળમાં જેમ સુર્યનો આભાષ પડે છે, તેથી જળ પ્રકાશી નિકળે છે, પણ સ્વતઃ જળતો જડ રૂપ છે, તેનામાં પ્રકાશવાની સત્તા નથી, તેમ મન પણ જડ છે, તે પોતે કંઈ કરી શકતું નથી; પરંતુ ચેતન આત્માના સંબંધથી નાના પ્રકારના વિચારો કરે છે, પણ સધળો ભાર આત્માને શીર છે, જો કે મન આત્માની સત્તાથી સ્ફુરે છે, તથાપિ, તેની શક્તિ કંઈ ઓછી નથી, મન એટલું બધું પ્રવળ છે કે, ઘણા ઘણા યતન કર્યાથી, પણ તે વશ થતું નથી, એ સુક્ષ્મમાં સુક્ષ્મ, અને મોટામાં મોટું છે, એની ગતીનો વેગ અપરંપાર છે, એ ચંચળ છે, અસ્થિર છે, મદા બળવાન છે, દૃઢ છે, સર્વ ઈંદ્રિયોને મથનાર છે, માટે એને વશ કરવું ધણુંજ અશક્ય છે; “મનય મનુષ્યાણામ્ કારણં બંધ મોક્ષયે” મન એ મનુષ્યને બંધનના, તથા મોક્ષના કારણરૂપ છે, મન અવિદ્યા છે, મનનો નાશ થાય તો સધળા પ્રપંચનો નાશ થાય

છે, શુષ્ક અવસ્થામાં મનનો લય થઈ જાય છે, સારે કાંઈપણ રહેતું નથી; એટલા માટે જીવને આ સંસાર મન કલ્પિતજ છે, વાસ્તવિક નથી, જેમ વાદળોને લાવનાર વાયુ છે, ને વેરીનાંખનાર પણ વાયુ છે, તેમ સંસારરૂપિ બંધનને કાપનાર પણ મન છે, ને તે વિચાર દુર કરાવનાર પણ મન છે.

હે સ્ત્રી ? મન એવું કઠોર છે છતાં, સંસારના માયિક પદાર્થથી વિમુખ થવાને રહેજ અને સરળ માર્ગ છે તે સાંભળ.

શિયળવૃત્તી ગણાતી. સાધવી વ્યભિચારી માલમ પડતાં, દંમ્પતિઓના પ્રેમમાં વિક્ષેપ પડે છે, બહાદુર અને સદ્-ગુણિ ગણાતો સચિવ, દગલબાજ અને લાંચીઓ જણાવાથી રાજની પ્રિતી તેનાપરથી ઓછી થાય છે, વિવેકીને વિનયવંત ગણાતો પુત્ર, કપુત માલમ પડવાથી તેના પિતાની પ્રેમ લાગણી એકાએક ઘટિ જાય છે, અને ઉપરથી દેખાતુ અમૃત જેમાં વિષ સમાયેલું છે, એમ જાણ થતાં તે પીવા તરફ આપણી વ્રત્તિ થતી નથી, તેવીજ રીતે સંસાર અસાર વસ્તુ છે; માત્ર ઉપરથી દેખાતો સસ છે, પણ ખરીરીતે તે અસસ્યને નાશવંત છે, એમ જ્યારે આપણે પુરી રીતે સમજીએ, સારે તેના (સંસાર) પરની મનોવૃત્તિઓ એની મેજેજ ઓછી થાય છે.

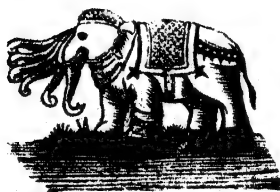
હું કાણ ? ક્યાંથી કેમ આવ્યો છું ! કોની આજ્ઞાઓ પ્રમાણે મારે વર્તવાનું છે, અને મારે ક્યાં જવાનું છે ? મારી આસપાસના પદાર્થો મારા છે, તો તેમને છોડીને કેમ જાય છે, આ દેહ મારા ગયા પાછળ અગ્નિને સ્વાધિન થવાનો છે, તેપણ મારો નથી ? તો આ દેહથી અગગા પદાર્થ અને પ્રાણીઓ મારા શી રીતે ગણાય ? એવા વિચારો હ-

મેશાં કરવાથી, માયિક પદાર્થપરથી, આશક્તિ એની મે-
ળેજ ઓછી થઇ પરબ્રહ્મનું જાણપણું થશે.

હે સ્ત્રી ! જ, જ, સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કર્યા છતાં, સંસાર
સુખથી વિમુખ થએલા પુરૂષને ઘેર, એંશી વરશે જ્યારે
પ્રભુ પુત્ર આપે છે, ત્યારે તેની (પુરૂષની) પ્રેમલક્ષણા
પોતાના પુત્રમાં કેવી લાગી રહે છે ? તેવી પ્રેમલક્ષણા
હમેશાં પરમાત્મા પ્રત્યે રાખવી.

કાંઈ પુરૂષ પોતાની વિધવા દીકરી વ્યભિચારી ઉઠવાથી,
આખરને ખાતર તેને ઘરમાં રાખી, આડે માર્ગે નહીં જવા
દેવા વિના પ્રેમે તેની મરજી સંપાદન કરવાનાં કાર્યો યોજે
છે, અને નિરૂપાયે ઉપરની પ્રિતી બતાવી જેમ તેને નિભાવે
છે, તેવીરીતે આપણે નિરૂપાયે સંસાર નિભાવા, ઉપરની
પ્રિતીથી દરેક કાર્યો કરવાં, પણ તેમાં તન મન અને ધ-
નથી, રમ્યા પમ્યા રહેવું નહીં, અર્થાત્, દરેક સંસારી કાર્ય
કરવા છતાં તેમાં અભાવ રાખવો, આમ કરવાથી મનના
તરંગોનું તોફાન દુર થઈ નીવૃત્તિ થશે. (હવે કાલે)

કમળા—અહો ! મારું જાગ્ય ! આજનો વિષય ધણો
સરસ વર્ણુઓ છે, જેમ જેમ તમારા નિર્મળ વાક્યોની
મારા હૃદયમાં અસર થાય છે, તેમ તેમ મારી બુદ્ધિ શુદ્ધ
અને તિક્ષણ થઇ, અત્યાનંદ ઉપજે છે.

સત્સંગ વિચાર (રાત્રી પાંચમી.)

—૨૭૦૬—

કોઇ કોઇનું નથી.

કમળા—હે સુખચિંધુ ? તમે કાલે કહ્યું હતું કે, કોઇ કોઇનું નથી, આ દેહ પણ આપણો નથી, ત્યારે શું તમે મારા નહીં ? હું ન હોઉં તો તમે બીજી સ્ત્રી પરણીને પણ તમારો સંસાર નિર્વિધને પાર પાડો, પણ તમે.....(અચકાય છે) નહોતો મારું શું ? યાચ ! એ કહેવું ધણું ખેદ યુક્ત છે.

પુરુષોત્તમ—હે સાધવી ! હું પણ તારો નથી, આપણું ધારેલું શા કામનું ?

“ અપને મન કહુ ઔર હે, શ્રીહરિકો મન ઔર ”

“ પ્યારી મુ સ્વામિ કહે, જુઠી મનકી દૌર ”

અર્થ:—આપણા મનમાં શું છે ? વળી પ્રભુના મનમાં શું હશે ? હે પ્રિયે ! હું તને કહું છું કે મનની વિકારી દોડ જુઠી છે, અને કોઇ કોઇનું નથી ? કોઇને માટે કોઇ કાંઈ કરી શકતું નથી ? અને કોઇના વિના કોઈ મરી જતું નથી ? એ વિષે એક દષ્ટાંત કહું તે સાંભળ.

એક સુંદર મનોમય નગરમાં, કોઇ હરિદાસ નામનો વાણિયો રહેતો હતો, તે નિર્ધન અવસ્થામાં હોવાથી, પોતાના કુટુંબનું પોષણ કરવા માટે શહેરમાં કાચળો (મરચુ મીઠુ હળધર વીગેરે પરચુરણ ચીજો) કરીને તેમાંથી જે કાંઈ મળતું તેનાથી શુજરાન ચલાવતો હતો, તેને એ દીકરા ને એક દીકરી, પોતે અને પોતાની સ્ત્રી, એ પાંચ

જાણના પોષણનો આધાર તેના ઉપર હતો, જે તે મહા સંકષ્ટે કરી શકતો હતો, સવારના પહોરમાં નાહી, ઘોષ, કાણુભર ધધ્ધર રમરણ કરીને, તુરત ખભે કાથળો બેરવતો, અને ત્રિજો પોહોરે ઘેર આવીને ભોજન કરતો હતો. ગામમાં ફરતાં ક્યાંય દેવ દેવાલયમાં દર્શન કરવા જતો, અને ત્યાં કથા વાર્તા થતી હોય તો ઘડી બે ઘડી ઉભો રહેતો, અને જે કાંઈ સાંભળવામાં આવતું તે પ્રભુ ગુણવંતુ શ્રવણ કરીને પાછો પોતાને માર્ગે પડતો હતો. એમ કરતાં કરતાં એક દિવસ, તે ઘેર આવતો હતો તેવામાં તે વિજ્ઞાના મંદીરમાં દર્શન કરવા ગયો, ત્યાં દર્શન કરી, સંત પુરુષ કથા વાંચતા હતા; તે સાંભળવા થોડીકવાર થોભ્યો, કથા પ્રસંગમાં એવું સાંભળવામાં આવ્યું કે ? “ મનુષ્ય પ્રાણિય પ્રતિદીન અવશ્ય સત્સંગ કરવો ” એટલું સાંભળી તુરત તો, તે ચાલતો થયો, પણ એ વાત તેના હૃદયમાં ફસી ગઈ, તેથી હમેશ થોડો વખત સત્સંગ કરવાનું તેણે દઢ કર્યું, બીજા દિવસથી તેણે તેજ મહાત્મા પાસે જવા માંડ્યું, અને અનેક પ્રકારનાં હિત વચનોના પોતાના અંતર્ભાવમાં સંગ્રહ કરવા માંડ્યો, ઘણાક દિવસ પર્વત એમ સત્સંગ કરતાં, તે વૃદ્ધ થયો તેથી, પ્રતિદીન પોતાના ભૈરા ઉકરાંની વારંવાર ચિંતા કરવા લાગ્યો કે, અરેરે ! હું વૃદ્ધ થવા આવ્યો, ઉકરાં મોટા થયાં છે, તેઓને હજી પરણાવ્યાંએ નથી, વખતે વચમાં જ મારો કાળ થઈ ગયો તો, તેઓના ગુજરાનને માટે પછવાડે મુકી જવા મારી પાસે કંઈ ધન પણ નથી, ઓ પ્રભુ ! તું એ સર્વેનો બેલી છે ? વિગેરે વિચારોમાં તેનું મન ગુચવાતું ગયું, તેથી સત્સંગમાં કેટલોક અંતરાય પડવા

લાગ્યો, કેટલાક દિવસથી તેની આવી ચર્ચા માલમ પડ-
વાથી, તેને પેલા સંત પુરૂષે કહ્યું, હું વણિક ! ત્હારે મેં
ઉદાસ કેમ માલમ પડે છે ? શું, તું હજી સુધી ત્હારાં
બૈરાં છોકરાંમાંજ લપટાઈ રહ્યો છે કે ? હવે તારી વૃદ્ધા
અવસ્થા થવા આવી તોએ તું, કેમ ચેતનો નથી ? એ
સાંભળી વણીક બોલ્યો મહારાજ શું કરે ? છોકરાં નાનાં
છે, જાતે નિર્ધન છું, આખો દહાડો ટાંટીઆતોડ કરી
સાંજે એ આના લાવુંછું, તો છોકરાં ખાવા પામે
છે, પછી ચિંત્યા તે કેમ ન થાય ? હું હમણાં ધરખાર
છોડી વીરકત થઈ જાઉં, તો એમને પછી ખાવા કોણ
આપવાનું હતું ? પાકા ઝાડ તમે બુખે મરે તેવી, મારી
લાજગ સ્ત્રી છે, અને છોકરાં સાવ નાહાનાં છે, તો પછી
એમની શી દશા ? હું ન હોઉં તો પછી તે રવડી રવડીને
મરે, માટે હું ગુરૂદેવ ? તેથીજ મારે મન આજકાલ
સદા વ્યથ રહે છે, એ સાંભળી સંતે કહ્યું, શું ? એ બધા-
નું ખાવાનું તું પુરૂ કરે છે ? તેઓ શું પોત પોતાના પ્રા-
રબ્ધોને કાંઈ ગીરો મુકી આવ્યાં છે ? સર્વનો રક્ષક તેજ
નિયંતા છે, અને તેજ સૌને પુરૂ પાડે છે; તને જો આ
વચન અસલ્ય લાગતું હોય તો, તું એક કામ કર, મારા
વચનની પરિક્ષા જોવા માટે, તે બધાને મુકીને, તું માત્ર
એક મહીનો કોઈ ગામ ગમાંતરે જા, અને એક મહીના
પછી આવીને જોજે કે, તેઓની શી દશા થઈ છે ! એ
સાંભળીને તે પોતાને ઘેર ગયો, બીજે દીવસે સવારમાં બૈરી
છોકરાંને કહ્યું કે, આ ગામમાં હવે કોથળામાં કંઈ પેદાશ
થતી નથી, કારણ કે ફેરીઆ ધણા થઈ ગયા છે, વળી
તેઓ એક બીજનો ધંધો તોડવા માટે ગહુ સોધે બાવે

બકરો કરે છે, માટે મારો વિચાર છે કે કેટલે બીજા મા-
મમાં જઈને હું કાથળો ક'ગીશ, અને ત્યાં જો ફાવી મળે
તો પછી નાની હાટડી પણ માંડીશ, એથી આજે હું કાથળો
લઈ બહાર ગામ જાઉં છું. તમે રીકર કરશો નહીં, પ્રભુ
રહાય કરશે, થોડાક દીવસમાં હું પાછો આવીશ, એમ સ્ત્રિ
પુત્રને આડું અવળું સમજાવીને તે પરગામ ચાલ્યો ગયો.

મહાત્માએ તે વાણીચાના ગયા પછી, થોડે દહાડે એક
અપરિચિત (વગર ઝોળખાણના) માણસના નામે, કાગળ
લખીને તેને (વાણીચાને) ઘેર મોકલાવ્યો, તેમાં એવું લ-
ખ્યું હતું કે હરિદાસ શેઠ ગામ જતા હતા, ત્યાં રસ્તામાં-
ની ઝાડીમાં તેમને એક વાઘ મળ્યો, તેણે (વાઘે) તેમને
મારી ખાધા, શું કરીએ ? જે પરમેશ્વરને ગમ્યું તે ખરું
આવા સમાચાર મળતાં તેનાં સ્ત્રિ બાળકો બહુ શોકાતુર
થયાં, રડ્યાં, કુટ્યાં કાણ મોકાણ મંડાઈ, દશા થયા પછી
સુતક વિગેર કાઢી, જે કાંઈ ખતી શક્યુ તે ક્રિયા કર્યાં તર
પણ કરી દીધું, તેમની ગરીબ સ્થિતિની તો આખા ગા-
મમાં સૌને ખબર હતી, માટે પોળના તથા ન્યાતના
સૌ લોક એકઠા મળ્યા, અને દયા લાવી વિચાર કરવા માં-
ડ્યો કે, વાણીચાનો અંતરિઆળ ગુજરી ગયો, ને છોકરાં
નાહાનાં છે, માટે શું ખાશે ? આમ કશા લાવી સૌએ
મળી તેમના માટે આઠ દશ મહીના ચાલે, તેટલો દાણો
દુણી ભરાવી આપ્યો, ને છોકરાંઓને છુટક છુટક આનો
બખે આના રોજ આપવા કરી, દુકાનોપર નોકરી રાખ્યા,
આમ થવાથી તેઓ હતાં તે કરતાં પણ વધુ સુખિ અવ-
સ્થામાં આવી ગયાં, ને સુખેથી ખાઈ પીને દહાડા ગુજ-
રવા લાગ્યા.

આશરે એક દોડ મહીના પછી, વાણીઓ ગામમાં આવ્યો, ને મંદીરમાં જઈ પ્રથમ ગુરને મળ્યો, ગુરએ તેને કહ્યું, રાત્રે મોડો છાનો માનો તું તારે ઘેર જાજે, ને સંઘળી વિગત જોઈ આવજે, હાલમાં અહીંજ ખેશ, પછી ગુરએ છાના માના એક તેલીઆ રાજને કંઈ આપવું કરી, સમજાવીને, તે વાણીઆને ઘેર મોકલ્યો, તેણે જઈ તેની (વાણીઆની) સ્ત્રિને કહ્યું બાઈ ? તમારો મરીગએતો ભરથાર આજ રાત્રે અહીં આવશે, તે ભુત થયો છે, માટે તમારા ધણી જેવુંજ બરાબર રૂપ ધરીને અહીં ધરમાં આવશે, ને કહેશે કે હું તેજ હરિદાસ છું, અને મરીગયો નથી, છતાં તમે તેને ધરમાં ગેસવા દેશો નહીં, ને પત્થરા મારીને હાંકી કાઢાડજો, કારણકે એ ભુત જો ધરમાં પેશી જશે, તો તમો જન્મ પર્યંત દુઃખી થશો, ને અનેક ઉપાયે પણ તે નીકળશે નહીં, આમ સમજાવીને, તેલીઆ રાજ તો વિદાય થયો ને બ્યારે રાત્રી પડી ને સૌ જાગ જાગ્યું, ત્યારે તે વાણીઓ પોતાને ઘેર ગયો, અને બારણાં ઠોક્યાં, તેલીઆએ સમજાવી રાખ્યાં હતાં, તેથી છોકરાં ચમકી ઉઠ્યાં, ને ધડા ધડ તેને પત્થર મારવા લાગ્યાં, વાણીઆએ કહ્યું અધ્યા ભાઈ મોહન, અધ્યા રમણ, કેમ બારણાં ઉઘાડતા નથી ? અસી એ ? (સ્ત્રિને કહે છે) કેમ સાંભળતી નથી ? ઉઘાડ ? હું ક્યારનો ખોટી થાઉં છું, એ સાંભળીને તો છોકરાં બારીમાંથી વગરે વધારે પત્થર મારવા મંડ્યાં, ને કહેવા લાગ્યાં કે, એ બા ? એ બા ? પેલો ભુત આવ્યો છે, બારણાં ઉઘાડીશ નહીં, સ્ત્રિએ પણ બારીએ આવી કહ્યું મારા રોયા ત્રેત ? શા માટે છોકરાંને ડરાવવા અહીં આવ્યો છે ? જા ? તારૂ કાળુકર ? યુ : તારી આંખમાં રાધને મીઠું. હે અબ્બા ? મારી મા ?

તમારે રખવાળું છે, તું આ પિટયા ભુતના દાંત પાડજે, એ સાંભળી તે બોલ્યો, અરે ઓ મારી વહાલી ? હું મરી ગયો નથી, જીવતો છું ! હુંતો ગામથીજ આજે ઘેર આવું છું ! માટે બારણું ઉઘાડો ! મને દુઃખી શા માટે કરો છો ? તમે માફ કરજું સાંભળતાં નથી, ને ભ્રમણામાં પડ્યા છો, પણ પછી મારા વગર દુઃખી થશો, એટલે તો તેની જિં ગુસ્સો કરીને બોલી, જા ? મારા પિટયા તું જીવતો હતો, તે કરતાં તો હમણાં અમે બહુ સુખિ છીએ ? તારા જીવતા છતાં આવવાનું પણ તાણ્યું તોણ્યુ મળતુ હતુ, ને આજે તો અમે પેટ ભરીને ખાઈએ છીએ, માટે જા ? અહીંથી જલદી જા ? નહીં તો પત્થરા મારીને માથું ભાંગી નાંખીશુ, આ તો તું મરી ગયેલો છે, પણ કદાચ જીવતો હોત, તો પણ હવે અમારે તારૂં કંઈ કામ નથી, વાણિયાએ વિચાર કર્યો કે, અરે, આ કેમ થયું હશે ? ગમે તેમ હોય પણ તેઓ સુખિ તો દેખાય છે, માટે લાવ્યને પુછી જોઉં, જો તેઓ એકલાં રહેવા ખુશી હોય તો, મારે માથેથી જાંજળ ઉતરી, આમ વિચારી તે (વાણિઓ) બોલ્યો. અહીં ? હું તો જીવતોજ છું, પણ તમારે મારા વગર રહેવાની ખુશી છે ? તમે એકલાં રહી શકશો ? જિંએ કહ્યું હા, હા, જા મુવા ત્રેત ? ભુત થઈને અમને ફાસ લાવવા આવ્યો છે ? જા અહીંથી ? ખજરદાર જો અહીં ફરીથી આવ્યોતો પાગીને બરમ કરાવીશુ, આવાં વેણ સાંભળીને તે તુરત ત્યાંથી પાછો વળ્યો, ને ગુરૂ આમળ આવિને સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યો, ગુરૂએ કહ્યું જોયું, હું કહેતો હતો કે, તેનું પોપણ મારા વગર કાણુ કરશે ? પણ હવે ખજર પડી, કાણુ કોનું પોપણુ કરે છે ? “ સર્વકર્તા

(૫૫)

હરતા શ્રી હરીજ છે ” માટે હવે સધળી લલુતા મુ-
ક્રી દે, અને પ્રભુ ચરણમાં ચિત્ત લગાડ ?

આ સર્વ બનાવથી વાણીઆને ખરેખરો ચટકો લાગ્યો,
અને તુરત ક્ષણભંગુર સંસારની માયા પરથી મન ઉતારી
દધ, ગુરુ ઉપદેશને અનુસરીને જીવન મુક્તિનું સુખ અનુ-
ભવવા લાગ્યો, એ વખતે તેને નાનક ગુરુનું કહેલું પદ
વાદ આવ્યું.

પદ.

જીવિતકો વ્યવહાર, જગતમેં જીવીતકો વ્યવહાર. ટેક.
માત પિતા ભાઈ સુત બાંધવ, અર નિજ ઘરકી નાર. જગત.
તનસેં પ્રાણુ હોત જગ ન્યારે, ટેરત પ્રતી પોકાર. જગત.
આધ ધડી કોઇ નવ રાખે, ઘરતેં દેત નિકાર; જગત.
મૃગ તૃણા ન્યૌ એ જગ રચના, દેખો હૃદય મિચાર, જગત.
જન નાનક એમત સંતનકો, પાંખ્યો તોહે પોકાર. જગત.

(૨)

જુડી દેખી પ્રિત જગતમે, જુડી દેખી પ્રિત, ટેક.
અપને સુખકુ સખ જગ રોવે, કયા દારા કયા મીત; જગ.
મેરો મેરો સખહી કહત હૈ, હૈતસેં બાંધે ચિત. જગતમે.
અંત કાળ કોઇ સંગ ન ચાલે, યહિ અચરજ હે રીત, જગ.
મન મુરખ, જીઅજ હુ, ન સમજત, સુખ દે હારે નીત; જગ.
નાનક ભવ જલ પારપરો જગ, ગાઓ હૃરકે ગીત. જગ.

હે સ્ત્રી—આજનું દઢીકરણ કરનાર, એક બીજુ દષ્ટાં-
ત કહુ છું તે સાંભળ.

રત્નસાર નગરીમાં એક ફકીર એવી ટેલ કરતો હતો
કે—“ કરેગા સો પાવેગા खुदा बिन कोई नहीं आगे
आवेगा ” અર્થ—જેવું કૃત્ય કરીશ, તેવું ફળ મળશે,

પરમેશ્વર વિના તારો કોઈ ખેતી નથી, આત્મી રીતની ટેલ નાંખતાં ધણોક કાળ વીત્યા પછી, એક દીવસ. લક્ષ્મીચંદ શેઠનો દીકરો રતનચંદ પોતાની દુકાન પર બેઠેલો છે, તે વખતે આ ફકીરે તે દુકાન નજીક આત્મી ટેલ નાંખી કે-

“ કરેગા સો પાવેગા खुदा बिन कोई नहीं आगे आवेगा ” આટલું કહી ફકીર ચાલતો થયો, આ સાંભળી રતનચંદે મનમાં વિચાર્યું કે, હું કરોડો પતી છું, લોકોના દોહા બમણા સાચા ગુણો હીસાગ કરી, વરસે દહાડે દસ વીસ હજાર રૂપિયા કમાડું, ને ધરનાં બધાં ખાય છે, ત્યારે તે અન્યાયની સગ્ન મને એકલાનેજ થશે ? શું તે મારાં સગાં નહીં ? આમ વિચાર કરી તે વીશેનો ખુલાસો ખુલ્લા પીળે દીવસે તે (રતનચંદ) ફકીરના મુકામે ગયો.

રતનચંદે કહ્યું સાંધ આપજી ? તમે જે ટેલ નાંખો છો તે વાત ખરી, પણ હું દસ વીસ હજાર રૂપિયા સાચું ગુણું કરી કમાડું, મારા ઉપર મારી આખી પેઢીનો આધાર છે, મારાં માથાપ સાઠ સાઠ વરસનાં છે, મારા દાદા દાદી એંશી એંશી વરસનાં છે, ચાર બહેનો છે, એક મારી સ્ત્રી, હું, અને મારો એક દસ વરસનો છોકરો, એ રીતે અગિયાર માણસા છે, હું કમાડું ને તે સર્વ ખાય છે, તો શું હું જે પાપ કરું તેનાં ભાગીદાર તે નહીં ? સાંધ બોલ્યો ! બાધ ? ત્યારે તો તમે તેમને (બધાને) બહુ જ બહાલા હશે ? તમાર માથું દુઃખે નો તેઓ પ્રાણ આપે એવું હશે, રતનચંદે કહ્યું હા ? મારાં દાદા દાદી અને મારી સ્ત્રી તો મારા માટે મરી ગય, એમાં જરાએ શક નહીં, ફકીરે કહ્યું પાપ પુન્ય ભોગવવાનું તેનો ન્યાય અન્યાય ધ-શ્વરની હજુરમાં છે, પણ ચાત્રતા વ્યવહારમાં તમે તેને કેટલા બહાલા છો, તે તમારે જોવું હોય તો હું કહું તેટલું

કરી, આજ સાંજે પાંચ વાગે જે વખત તમે પેઢીએથી
 ઘેર જાવ, તે વખત ઓ મારા બાપરે, પેટમાં ચુંકની આં-
 કડીઓ આવે છે, અને મારો પ્રાણ હમણાં જતો રહેશે,
 એમ યુમો પાડી રોવા માંડજો, તે વખત હું ત્યાં આવીશ
 અને તમને પ્રત્યક્ષ દેખાડીશ કે, તમે તે સર્વેને કેટલા
 બહાલા છો ? કરી રાખેલા સંકેત પ્રમાણે રતનચંદ શેક
 સાંજે પેઢીએથી આવી, અરે મારા બાપરે, ચુંકની આંક-
 ડીઓથી મારો જીવ નિકળી જાય છે, એમ પોકે પોકે મુ-
 કીતે રોવા માંડતા, સ્વિ એકદમ પાછલા મેડામાંથી દીવાન
 ખાતામાં આવી, બે બાકળી (એવારણાં લેતી) હાથ !
 હાથ ! હું મરી જાઉં મારા બહાલાનાથ, તમને ઓચીંતું
 શું થયું, હમણાં જમીને તો પેઢીએ ગયા છો, હ્યો જરા
 “ પેઈનફૂલર ” પીઓ અને પછી સારીરીતે શેક કરે,
 ડૉક્ટરને બોલાવવા (ચાકર પ્રત્યે) અહ્યા રામલા ? જા.
 આપણી ગાડી લઈ રસ્તમજી ડૉક્ટરને હમણાં હમણાં
 તેડી આવ્ય; દાદી દાદા અને માતા પિતા સઘળાં બેમાં થઈ,
 ઓ મારા દીકરા ? ખમા બાપ તને શું થાય છે ? અરે
 રે અમે અભાગિયાં તારા બદલે અમને આવ્યું હોત તો
 સાર, બહેનો આવીને, હું મરે મારા બહાલા ભાઈ તમને
 એકદમ શું થયું ? આ ધમાધમ અને કોળાહળ થઈ
 રહ્યું છે, અને પેલો સાંધ (ફકીર) ત્યાં આવી પહોંચ્યો,
 અને કહેવા લાગ્યો કે તમે બધાં આધાં ખસો હું એમની
 ચુંક મટાડુધું, એટલે તો સરવે સાથે બોલી ઉઠ્યાં, ઓ
 સાંધ બાપજી, તમે મટાડો તો તમારા જેવું બીજુ કોઈ
 નહીં, તમેજ ભગવાન, તમે જે કહો તે કરીએ, ફકીર બો-
 લ્યો ? હું કહું એટલી ચિજો મંગાવો ? બેસતું દુધ બસેર,
 ધૂંલાયત્તી તોલા બે, બદામ નવટાંક, કેશર તોલો એક, અને

સાકરે અરધો શેર, એ રીતે લાવી દુધને હિઠાળી સવળાં
 ચિન્ને તેમાં નાંખી, વાડકો બરો મારી પાસે મુકો ? એ
 પ્રમાણે દુધનો વાડકો તૈયાર કરાવી ફકીરે પેલા રતનચંદના
 માથે લુગડુ ઢાંકી, (સરવેને દેખાડવા) ફેરવવા માંડ્યો, સાત
 વખત ઉતાર્યા પછી, ઝુક મારી નીચે મુકી, સરવેને કહેવા
 માંડ્યું કે તમારા છોકરાનો દમ જરા વારમાં નિકળી જશે,
 તેને સખત ચેટક વળગ્યું છે, પણ એક ઉપાય છે, જો
 તેનો જીવ બચાવવો હોય તો, આ દુધનો વાડકો કોઈ પી
 જાય તો તે (તમારો છોકરો) એકો યશ, અને પીનાર
 માણસ મરી જશે, માટે આ દુધ કોણ પીએ છે ? આજો
 જલદી ! સરવે કહે દાદાને પીવરાવો, દાદા કહે હુંતો પાંચ
 વરસ કાઢું તો ઠીક, ડોશીને કહો, ડોશી કહે એની મા
 પીએ, મારે તો ડોસાનું શરીર અડધું રહ્યું, કોણ તેમની
 સંભાળ લે, આજની વહુઓ બધી ઠીક છે ? માને ને બા-
 પને પુછતાં, કહે કે, પેલી એની બાયડી રહી, તેને પાવ,
 બધરી કહે ના બાપ ? હું ને મારો છોકરો, મારી પાસે
 હજાર રૂપિયાના દાગીના છે, સુખે દહાડા કાઢીશું ? બેહે-
 નોને કહેતાં નામા ? અમારાં છોકરાં ને ધરનાં માણસનો,
 ઓશિઆજો અવતાર કોણ ગળાવે, આવી રીતે દરેકને પુ-
 છતાં સરવે જણે માથામાં વાગે તેવી ચોખ્ખી ના કહી,
 તેથી ફકીરે કહ્યું ત્યારે હું પી જઈ ? તે વખતે સરવે સાથે
 બોલી ઉઠ્યાં હા ? હા ? સાંઈ બાપજી તમે પીયો, તમને
 બે હજાર રૂપિયા આપીશું ? ફકીર વાડકો મોટે મોંડી ગટ
 ગટાવી ગયો, અને રતનચંદને કહ્યું, લે જોયું ? છે કોઈ
 ત્હાર ? એમ અણી વખતે સર્વ અળગાં થવાનાં, સાચો
 સગો શ્રી હરિ વિના કોઈ નથી, એ યાદ રાખજો ? એમ
 કહી ફકીર ચાલતો ગયો.

હે સ્ત્રી ? કોઈ કોઈનું નથી. મિથ્યા માયાના મોહ સમાં સપડાએલા જીવો માર કરી માને છે, પણ તે સર્વ ફના છે, ધર્મ સત્ય છે, તેને શરણે રહેવું, તેની ભક્તિ કરવી, અને ક્ષણે ક્ષણે હરકોઈ કાર્ય કરતાં, તેનું રટણ ચુકવું નહીં, એજ આ જીવતરનું ખરું સાધન્ય છે.

કમળા—પ્રાણનાથ ? આપે હું સરખી અખળા મુમુક્ષુને જ્ઞાન માર્ગે દોરવા અનહદ તરદી લીધી છે તેના માટે હું આપનો ઉપકાર માનું છું અન્ય વૃત્તાંત હવે કાલે.

સત્સંગ વિચાર (રાત્રી છઠી)

રૂણાનુંબંધ.

કમળા—હે સુખસિંધુ ! જ્યારે કોઈ માણસ પોતાના અંતઃકરણનું સંબંધી ગુજરી ગયાની આપણા આગળ અપસોશી કરે છે, ત્યારે આપણે તેનું મન વળાવવા, કહીએ છીએ કે, શું કરીએ ? તમારે ને તેને તેટલોજ રૂણાનુંબંધ હશે, તે પુરો થયો એટલે ચાલતું થયું ? ત્યારે રૂણાનુંબંધ એટલે શું ? અને સર્વ સંબંધ રૂણાનુંબંધથી જોડાતો હશે કે કેમ ? તે કહો ?

પુરુષોત્તમ—હે ધર્મ પતિ ! સાંભળ

“રૂણાનુંબંધે આવિ મલે, સુત વિત્ત દારાને દેહ ”

“લેણું દેણું પુરુ થઈ, માર્ગે પલે તેહ ”

અર્થ—પુર્વના લેહેણુ દેણુથી સંતતી, પૈસા, સ્ત્રી, અને દેહ, પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેઓના લેહેણુ દેણુનો સંસ્કાર

પુરો થતાં, સર્વ એક પછી એક પોતાના માર્ગે પડે છે. સંસારમાં જન્મેલા પ્રાણીઓને આખા આયુષ્યમાં નિર્વાહાદિક વ્યવહારોના માટે, બીજા અનેક પ્રાણીઓના પ્રસંગમાં આવવું પડે છે, તે વેળાએ તેઓ સાથે જે જે વૃત્તિથી ચાલવામાં આવે, તેવો તેવો પરસ્પર રણાનુગ્રંથ બંધાય છે, રણ એટલે “લેહેણ દેણ” અને તેનાથી થએલું જે બંધન તે રણાનુગ્રંથ, હું જેમ કોઇને મારાં કાર્યમાટે કોઇ જાતનો પરિશ્રમ આપુ, અને પછી તેનો બદલો વાળુ નહીં, તો મારે માથે તેનું રણ રહે, ને તેનો બદલો મુશ્વરી સત્તા મારી પાસે આ દેહે નહીં, તો અન્ય દેહે, પણ અવધ્ય વળાવે, એ પ્રમાણે પ્રત્યેક જીવનું સમજવું, એમાં કોઇની દ્રવ્યની લેહેણ દેણી હોય, કોઇની સુખ દુઃખની લેહેણ દેણી હોય, કોઇની વિદ્યાની, ને કોઇની કોઇ અન્ય કારણની લેહેણ દેણી હોય છે, તો તે પાછી વાળી આપવાને પ્રાણીઓ અનેક જન્મો લઇને, તે નિમીત્તે અનેક સુખ દુઃખ વેડે છે, ને રણ પુર થયું કે તુરત, પોત પોતાને માર્ગે પડે છે, અપાર વિસ્તાર વાળા આ વિશ્વમાં, મુશ્વરી સત્તા એ કાર્ય એવી અદ્ભુત રીતે પુર્ણ કરે છે કે, જેનો પાર કોઇ પામી શકે નહીં, ને તેમાં ધીનિયત પણુ ભુક્ષ આવતી નથી, જેનું કરેલું તેનેજ આપો આપ એ સત્તા અનાયાસે અચુકપણે પળાવે છે, એ વિષે એક દષ્ટાંત કહું તે સાબળ.

પુર્વે નૌતમ નગરમાં કૃષ્ણદાસ નામનો એક વૈષ્ણવ રહેતો હતો, તેને પતિવ્રતા સ્ત્રી હતી, ધરમાં દ્રવ્ય અપાર હતું, પણ કશી સંતતી નહોતી દ્રવ્યનો વ્યય ધર્મનાં શુભ કાર્યો જેવાં કે વિદ્યાદાન, અને અન્નદાનાદિ તે કરતો હતો,

ધણેક કાળ ગૃહસ્થાશ્રમ પાળતાં, પુષ્કળદેવની ઉપાસનાના પ્રભાવે તેને એક પુત્ર રત્ન પ્રાપ્ત થયું, આથી તે દંમ્પતી-ઓના સુખનો પાર રહ્યો નહીં, અને હરનીશ આનંદ સા-ગરમાં પુત્રને દેખી રંગ રેલમાં દીવસ નીર્ગમન કરવા લાગ્યાં, પુત્ર બાર વર્ષનો થયો, પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચી તેનું લગ્ન કર્યું, અને લગ્ન કર્યા પછી છ માસે તેને ક્ષય રોગ થયાથી, ત્રણ વર્ષ પર્વેત પથારી વશ રહી, પોતે પુષ્કળ કષ્ટ વેડી, બિચારાં વૃદ્ધ દંમ્પતીઓને (કષ્ટ) વેઠાવી, સંખ્યા-બંધ દ્રવ્યનો દવા દારમાં વ્યય કરાવી, આખરે મરણને શરણ થયો.

હે સ્ત્રી ! પુત્ર એજ પોતાનું જીવંતર સમજનારા આ કૃષ્ણદાસે, પોતાના પુત્રની આવી દશા જોઈ હશે, તે વખ-તે તેના શા હાલ થયા હશે ? ચિત્ત જેમ પોતાના ભાનના નિર્વાહ માટે સમર્થ છે, તેમ પોતાના મને પારકાના નિર્વાહ માટે કુશળ, એવી માયા, વિભ્રમથી મોહ ઉપજાવી પ્રાણીને બમાની મુકે છે, અને એવી રીતે તે મોહથી બ-માયલા તે વૈશ્ય ઉપર બ્રહ્માંડ તુટી પડ્યું હશે, અરે ! તેનો આત્મા પોતાના પુત્રની સાથે જ ચાલ્યો ગયો હશે ! પણ ના તેમ નહીં બન્યું ? પુત્રનો પ્રાણ જતાં તુરંત તેને મુર્છા આવી ગઈ, ઘણીક મેહેનતે પુષ્કળ આસના વાસના કરીને તેને સાવધ કર્યો, તેની સ્ત્રીએ પોતાના પુત્રનું માથું ખોળામાં લઈ અખંડ અશ્રુ ધારાએ મહા કંડેપાંત કરવા માંડી, વિવિધ પ્રકારે પુત્રના ગુણોને સંભારીને વિલાપ કર-તા તે માત પીતા અને તેની (પુત્રની) સ્ત્રી એ ત્રણેના ચક્ષુઓમાંથી નીર પણ ખુટી પડ્યાં, ને અશ્રુને ઠેકાણે રક્તની ધારાઓ વહેવામાંડી, ઘણી ઘણી પ્રકારે સર્વ સગાં

સંબંધી વિગેરેએ આસના વાસના કરી, તેમને જરાક શાંત પાડ્યાં, ને મરનાર પુત્રના શરીરને અમિદાહ કરાવ્યો, તે પછી તે પુત્ર વિયોગથી મહા શોક સાગરમાં પડેલાં, દં-
મ્પતી અને વિધવા વધુ, એકલાં અડુલાં જેવાં થઇ ગયાં, મોટો સમુદ્ર પણ સુકાઇ જાય, તેણે નીસાસો નાંખતાં અત્ર જગ ત્યાગ કરીને મહા કષ્ટે દીવસ નિર્ગમન કરવા માંડ્યા, ને આખરે તેમને કશું નવ સુખતાં શોકમાં ને શોકમાં જ તેમણે દેહને અંત આણવાનો નિશ્ચય કીધો, ઘણાક કાળ વાંઝીઆપણું ભોગવવા છતાં છેવટે મહા પરિશ્રમે ઇશ્વર કૃપાથી અમુલ્ય પુત્ર રત્ન સાંપડેલું, તે ચાર દીવસના ચાં-
દરણાની પેઠે સુખનો આભાષ દેખાડીને પાછુ છીનવી લીધું, એ શું સાંસાર મોહીત માત પીતા અને સ્ત્રીના હૃદયને ઓછું કંપાવનાર છે ?

એવામાં એક મહાત્મા ફરતા ફરતા તે નગરમાં આ વૈષ્યને ઘેર આવ્યા, તેમની અર્ધ પાછાદિકથી પુજા કરીને, વણિક નિસાસા નાંખતો તેમની આગળ બેઠો, ત્યારે રૂષિએ પુછ્યું કે હે વણિક ! તું આમ શોક સિંધુમાં ડુબેલા જેવો કેમ દેખાય છે ? હું જાણું છું કે એકના એક પુત્રના મર-
વાથી શોક થાય, પણ તારા જેવા વિચિક્ષણ વિદીત મનુ-
ષ્યો અનિત્ય વસ્તુપર સદાકાળ શોક કરતા નથી, એ અ-
વિદીતનું કાર્ય છે, આ સંસારમાં કોઇ કોઇનું નથી, કોણ કોનો બાપ, અને કોણ કોનો પુત્ર છે ! પોત પોતાના રૂણાનું બંધે સૌ ભેગુ મળે છે, ને નિમિત્ત કર્મ પુર થએ પોત પોતાને માર્ગે પડે છે, તેમાં હર્ષ કે શોક શા માટે કરવો, આપણો દેહ આત્માની સાથે હમેશાં દૃઢ સંબંધ ધરાવે છે, તેને પ્રણ મુકીને આત્મા ચાલ્યો જાય છે, ને આટલા બધા

દિવસ સુધી તેની સંગે રહી અનેક પ્રકારનાં સુખ ભોગવ્યાં તેની કશી દરકાર કરતો નથી; તો પછી બીજાની શી વાત? જો એ પુત્ર ત્હારો હતો, તો તું પહેલો વાંઝીઓ કહેવાતો હતો, તે વખતે તે ક્યાં ગયો હતો? અને અસારે તને મુકીને તે કેમ ગયો? કેમ કે જે પોતાનું છે તે તો સદા પોતાની સંગેજ રહે છે, પોતાને મુકી એક ડગલુ પણ તે ક્યાંય દુર જતુ નથી, આ દેહને આવતાર ધારણ કરાવનારાં પ્રારબ્ધો પણ પોતાનાં નથી, કેમકે તેઓ પણ ભોગવાઈ રહ્યા પછી સમુળાં નાશ થઈ જાય છે, માટે પોતાનો કહેવા યોગ્ય તો આત્માને આત્માજ છે, કે જે સર્વદા અખંડ, નિર્વિકાર, અને અવિનાશી છે, તું પુત્ર શોકનો સર્વથા ત્યાગ કરી સાવધ થા, ને પુરણુમલ પરમત્મા કે જે અનિય સાશ્વત, અખંડ, અને પુરુષાનંદ રૂપ છે, તેની સાથે દૃઢ પ્રિતી કર, કારણ કે તેજ માત્ર તારો પોતાનો કહેવા યોગ્ય અને સદાનો સંગે રહેનારો છે, એ પ્રમાણે તે મહાત્માએ અનેક પ્રકારે તેને સદ્બોધ કર્યો, તો પણ તે વણીકનું મન પુરુષ રીતે શાન્ત થએલું તેમને લાગ્યું નહીં, તેથી મહાત્માએ વિચાર્યું કે આ કઠોર હૃદયના પુરુષને પ્રલક્ષ બતાવ્યા સિવાય અસર થશે નહીં, એમ વિચારી પોતાની માયિક વિદ્યા દેખાડવા માંડી, અને એકા એક તે ત્રણે જણની નજરમાં પોતાનું મકાન, બેઠક, અને બગીચો, સર્વ અદ્રશ્ય થઈ ગયાં, અને એક તેજનો અંબાર તેમના સામે ખડો થયો, આ તેજ પુંજમાંથી અંબજ જઈ, તેઓ આંખો મીચી દઈ ફરી ઉઘાડવા જાય છે, તેટલામાં તો એક અલંકાર સુંદર નગર તેઓના જોવામાં આવ્યું તેનો દેખાવ, તેનો વિસ્તાર, તેની અંદરનાં સુવર્ણમય અને રત્ન જડીત અવર્ણનિય શોભાવાળાં સુંદર મંદીરો, તેમાં

આનંદ ભેર કરતાં દીવ્ય સ્વરૂપવાન તેજસ્વિ, નવયૌવન સ્ત્રિ પુરૂષો, ત્યાંના રાજ્યની ભય રાજ સભા, તેમાં વિરાજનારા મહાન દેવર્ષિઓ, દેવતાઓ સરખા વિરપુરૂષો, વિગેરે અનેક પ્રકારના વૈભવ નિરખીને શું ? આ ઇંદ્રપુરી જ હશે કે ? આમ વિચાર કરે છે એટલામાં તો એક મહાન તેજસ્વિ મંદીરમાં, રત્ન જડીત હીંડાળા ખાટપર એક અતી સુંદર મોહીની સ્વરૂપ લાવણ્યવતી સુંદરીની સાથે બેઠેલા આનંદમાં વિલાસ કરતા દિવ્ય શણગાર ધારણ કરેલા પુરૂષને કૃષ્ણદાસે જોયો, તેને ધારી ધારીને જોયો તો, તે પોતાનો મર્ણુ પામેલો પુત્ર હતો, તે જોઈ કૃષ્ણદાસ પરમ આનંદમાં ગાંડો થઈ બેઠી ઉઠ્યો કે અહો ? મારા પ્રિય પુત્ર તું આવાં અનુપમ અને અલભ્ય સ્થાનને વિષે કેવી રીતે આવી બેઠો છે ! શું તને તારાં વિયોગી માત પિતા, અને સ્ત્રિનું સ્મરણ થતું નથી ! એ સાંભળીને પેલા વિલાસી પુરૂષે પ્રત્યુત્તર દીધો કે હે વણિક ! પુત્ર કોને કહે છે ? હું તો પુર્વનો હરિદાસ નામનો ઝવેરીધું, સાત હજાર મોહોરો તમારે ત્યાં થાપણ તરિકે મુકી, હું દેશ્વાચર વ્યાપારાર્થે ગયો હતો, ત્યાં અરણ્યમાં જંગલી પશુઓએ મને મારી નાંખવાથી, મારે રણ લેવાને તમારે ત્યાં આવતર્યો હતો, અત્ર પુત્ર કોણ, ને પિતા કોણ ? અત્ર તો પિતા અપિતા છે, માતા અમાતા છે, ભોક અભોક છે, દેવ-અદેવ છે, બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વૈશ્ય ને શુદ્ર એમાંનું અત્ર કંઈ નથી સ્ત્રિ કહે છે સ્વામીનાથ ! પાણી ગ્રહણ સંસ્કાર વખતે મારા જીવનથી જડીત થવા, તમે બંધાએલા, તે આવા કઠોર થઈ હું અગળાને ત્મજી અત્રે વિલાસમાં પડ્યા છો, શું ! આવું તમને ઘટે છે ? હે બાળા ! કોણ કોનો સ્વામિ ? અને કોણ કોની સ્ત્રિ ! તું તો પુર્વની

મારી ઘોડી છે, સાત હજાર મોહોરોની થાપણ કૃષ્ણદાસને ત્યાં મુકી, હું તારી પીઠપર બેશી વ્યાપારાર્થે વિદેશ જવાના ઝાડીયાળા પ્રદેશમાં થઈને જતો હતો ત્યાં નાહાર વરૂ રીંછ વીગેરે મારી પાછળ પડ્યાથી, તું મને તારી પીઠપરથી નીચે નાંખી દઈ, દોડતી કૃષ્ણદાસ વણિકને ઘેર જઈ તું રહી, અને મને જંગલી પશુએ ફાડી ખાધો તે રણાનુંયંત્ર (વૈર) તોડવાને સારું હું તને પરણ્યો હતો, અત્રે સ્વામી કોણ ? અને સ્ત્રી કોણ ? અત્રે સર્વ અભેદમય છે, તમે સર્વ વિનાશી સંસારની મોહીની મુકી દઈને બ્રહ્માનંદ જેવા અખંડ સુખની ઈચ્છા કરો, આટલી વાત ચિત થઈ એટલામાં તો તે સઘળો દેખાવ લય પામી, પોતાનું ઘર, બેઠક, બગીચો, અને મહર્ષિ નજરે પડ્યા, કૃષ્ણદાસ મહાત્મા પ્રત્યે શાદતગ દંડવત કરી ક્ષણભંગુર સંસારની માયાપરથી મન ડિતારી દઈ, શુરૂ ઉપદેશને અનુસરી જીવન મુક્તનું સુખ અનુભવવા લાગ્યો.

ભાવિ મિથ્યા થતું નથી.

કમળા—કૃપાનાથ ? ત્યારે શું એ ભવિષ્ય કોઈથી ટળતું નહીં હોય ? કોઈ સમર્થ પુરૂષ પણ એને ટાળી ન શકે ?

પુરૂષોત્તમ—હે પ્રિયે ? એમ જો ભવિષ્ય ટળી શકતું હોય તો પછી, જગતમાં મરે કોણ ? કાર્ય કોનું બગડે ? ને દુઃખી કોણ થાય ? સૌ આગળ આગળથી પોતાના બલને માટે તજવીજ કરીમુકે, પરંતું હે સ્ત્રી ? મોટા મોટા ધીરવીર, અને ત્રિકાળ દર્શી પુરૂષોએ પણ, ભવિષ્ય આગળ છક્કડ ખાધી છે, તો આપણે પામરની કોણ

ગતી ? એ ભવિષ્ય ટાળવા સંબંધે એક દૃષ્ટાંત કહીએ
તે સાંભળ.

પુર્વકાળને વિષે ઉજ્જેણી નગ્રમાં ત્રિપુરાશંકર નામે મ-
હાત્મા બ્રાહ્મણ રહેતો હતો, તે નિત્ય પોતાનાં સ્નાન સં-
ધ્યા ભગવત સેવા આદીક સત્કર્મોમાં પ્રિતીવાન હતો, પ-
રમ સુખિ હતો, જે કાંઈ અનાયાસે આવી મળે તેના ઉ-
પરજ સંતુષ્ટ રહેતો, વિક્રમ જેવા પરદુઃખ ભંજન રાજની
પાસે માત્ર એક કલાક ભાગવતની કથા કરવા જતો, એ
સિવાય અન્યની યાચના કરતો નહીં, તેની સ્ત્રિ પણ સુ-
શિક્ષા અને પતિવ્રતા હતી, આવી રીતનો પવિત્રગૃહ ધર્મ
પાળતાં, પાળતાં, કેટલાક કાળ વીતી ગયા. એવામાં તેની
(બ્રાહ્મણની) પતિવ્રતા સ્ત્રિ સગર્ભા થઈ, પુણે માંસ
ચતાં તેણીએ એક રત્ન સરખા પુત્રનો જન્મ આપ્યો,
બ્રાહ્મણે તેના જાત કર્મોની સંસ્કારો કર્યા. શક્તિ પ્રમાણે
દાન પુન્ય કર્યું, તે ઉતરતી વયમાં ઘેર પુત્રનું પારણું બં-
ધાયલું જોઈ તેઓના પરમ આનંદમાં દીવસો નિર્ગમવા
માંડ્યા, ત્રિપુરાશંકર જ્યોતિષ શાસ્ત્ર સારી રીતે જાણતો
હતો, તેથી તે પુત્રનું ભવિષ્ય જાણવા સાર જન્મ પત્રિકા
કરવા માંડી, પુત્રના ગ્રહો એક કરતાં એક ઉત્તમ સ્થાને
પડેલા અને વિદ્યા ભવન તથા ભાગ્ય ભવન તો ઘણું ઉંચા
પ્રકારનું જાણી, તેને બહુ આનંદ થયો, પરંતુ સૌ પહેલાં
આયુષ્યનો નિર્ણય કરવો જોઈએ, કેમકે આયુષ્ય ન હોય
તો ઉંચા ગ્રહ અને ઉંચું ભાગ્ય શા કામનું ? તેણે તેનો
નિર્ણય કરવાને ગણિત આરંભ્યુ, તો તેની મતી કુંઠિત થઈ
ગઈ ગણિતમાં તત્કાળ શુન્ય આવી, જે જોતાંજ તેમના
હૃદયમાં મોટો ધ્રુસકો પડ્યો, આવો મોટો ભાગ્યવાળો પુત્ર
અસ્પાયુષ છે ? હર હર આથી મન ખેદ પ્રસ્ત થતાં તે-

મણે તેનાં ભાગ્ય વિદ્યા આદી તપાસી જોયાં તો, તેમને
 ભાગ્યું કે આ પુત્ર પુર્વનો મારો શત્રુ છે, તે માર મન
 કકળાવવા સાર આવ્યો છે, અને તેના ઉપનયન (જનોઈ)
 સમયે શુભ મંડપમાંજ તેનો વ્યાધ (વાધ) આવી પ્રાણ
 લેશે; ઇશ્વરેચ્છા ? થનાર હશે તે થશેજ, એમાં આપણું
 કે કોઈનું આશ્વે તેમ નથી, આવી રીતે મનનું સમાધાન
 કરી, જ્ઞાની હોવાથી પોતાના મનને વાર્યું, તો પણ તેનું
 (બ્રાહ્મણનું) મેં પડી ગએલું જોઈ, સ્ત્રિએ પુછ્યું, કૃપા-
 નાથ ? આપ કેમ ઉદાસ દેખાઓછો ? શું સાંપ્રત અથવા
 ભવિષ્યમાં આપને કોઈ જાતનું દુઃખ દેખાય છે ? જો તેમ
 હોય તો આ દાસી પણ આપની સહચારિણી હોવાથી
 અર્ધની ભાગીદાર છે, માટે તેને જણાવી આપનું દુઃખ
 ઓછું કરો, એવાં સ્ત્રિનાં વિનય વચન સાંભળી, બ્રાહ્મણે
 કહ્યું, હે પતિવ્રતા ? આ સંસાર જ આખો દુઃખ રૂપ છે,
 તેમાં વળી સાંપ્રતના કે ભવિષ્યના દુઃખનો પ્રશ્ન શો ? જો
 કાલે જો બને તે જોવું, અને ભોગવવું, આવી રીતે વાતને
 દાગવા છતાં સ્ત્રિ ચતુર હોવાથી એમાં કાંઈ તાત્પર્ય છે,
 એમ સમજીને વારંવાર વિનંતી કરવા લાગી, ત્યારે તેણે
 કહ્યું કે ! સત્ત્વર્ભવાળી ? હમણાં તને કહેવાનું કારણ નથી,
 સમય આવ્યે તારી મેજેજ તું જાણીશ; ત્યારે તે પતિવ્રતા
 તુરત પોતાની હડ મુકી દૃઢ ગૃહ કાર્યમાં પ્રવૃત થઈ, એમ
 એક પછી એક દીવસો વિતતાં બાળક આઠ વર્ષનો થયો
 ઉપનયન (જનોઈ) સંસ્કારનો સમય નજીક આવ્યો, આ
 વેળા ત્રિપુરાશંકરને પોતાના પ્રિય પુત્રનું પોતે વર્તેલું ભવિ-
 શ્ય તુર્ત સ્મરી આવ્યું, ને લાગણીજ તેના હૃદયમાં ધ્રાસકો
 પડ્યો, તેને મોટો ક્ષોભ થયો, અને તે દીલગીરીમાંજ,

સમય થવાથી રામના દરબારમાં ભાગવતની કથા વાંચવા સાર ગયો, વિક્રમ મહા ચતુર વિદ્વાન પરદુઃખ ભંજન અને સામાના મનની વાત જાણવા સુશક્ત હોતો, તે મહાત્માનું ગ્જાનિ પામેલુ મુખ જોઈ જોલ્યો, મહારાજ ? તમારા હૃદયમાં આજે પુણે રીતે દીક્ષગીરીએ પ્રવેશ કરેલો જાણાય છે, તમારૂં મુખ અત્યંત અપસોસથી ગ્જાની પામેલુ દેખાય છે, તમારૂં મન કથા કાર્યમાં પાછું પડતું જાણાય છે, અને તમે ડચકાં ખાઈ ખાઈને કાંઈ ઉંડા વિચારને પુષ્ટિ આપવાને અંતરાય પાડી જોડતા હો, તેવા જાણાઓ, તો તેનું ખરૂં કારણ શું છે ? તે કહો. મહારાજ જોલ્યા રાજા ધિરાજ ! પાછલા કાળમાં મને સાંપડેલુ પુત્ર રત્ન જેનાં મેં ભાગ્ય વિદ્યા આયુષ્ય વિગેરે તપાસી જેવાં તો સિદ્ધ થાય છે કે ઉપનયન સંસ્કાર વખતે તે શુભ કાર્યના આ રંભ સ્થળે તેનો વ્યાધ આવીને પ્રાણ લેશે, આથી મારૂં ચિત્ત હમણાં જરા વ્યથ રહે છે, જો કે ભાવિ કાંઈ મિથ્યા કરનાર નથી, છતાં માયા મોહીત છોતો સ્વાર્થતા અંગે ક્ષોભ થાય, એ સ્વાભાવિક છે ? આ સાંભળી વિક્રમ જોલ્યો મહારાજ ! તમે તમામ પ્રકારની અપસોસી નો ત્યાગ કરી પુત્રના ઉપનયન સંસ્કારનો એક શુભ દીવસ નક્કી કરો, ભાવિને હું મિથ્યા કરીશ, આમ આસ્વાસન આપી, મહાત્માનું મન શાન્ત કર્યું ?

કેટલેક વખતે ઠરાવેલો શુભ સમય આવતા દર્મિઆન, રાજાએ બ્રાહ્મણના ઘરની આસ પાસ એક મોટો મજાલુત કીલ્લો બનાવી, તેનાપર જાણની પાળ કરી હતી, શેહેરમાં નોકર, ચાકર, મેહેતા, મુસદ્દી, સરવે આ શુભ કાર્ય નિરવિઘ્ને પાર પાડવાના કામે લગાડેલા હતા, મહારાજના મ-

ક્રાનને ધોળાવી, રંગાવી: વિવિધ જાતનાં વિચિત્ર ચિત્રોથી દેદીપ્યમાન કરી મુક્યુ હતુ, શેહેરમાં સગળે આનંદ આનંદ વર્તાઇ રહ્યો હતો, એટલામાં તો ઠરાવેલો શુભ દીવસ આવ્યો, વિવિધ જાતનાં વાજાઓના રણુજણાટથી નગરવાસીઓ આનંદ સાગરમાં ઉછાળા મારી રહ્યા હતા, માતા હરસિદ્ધ અને વીર વૈતાળને રાજાએ બોલાવી, ગુપ્ત ચોકીઓ મુકી હતી, દ્રબ્યમાન (દેખાતા) થતા ચોકીપેરાનો કાંઈ સુમાર રહ્યો નહોતો, જપોરના બાર વાગ્યાનો સમય થવા આવ્યો છે, ગ્રહસાંતીક કાર્ય સંપૂર્ણ થયા બાદ, મહાત્મા ત્રિપુરાશંકર અને તેમનાં ધર્મ પત્નિ પોતાના પુત્રને સાથે લઈ, ઉપવીત ધારણ કરાવવાના શુભ કાર્યમાં બેઠેલાં છે, એટલામાં તો એક કૈતક થયું, આકસ્મિક ભંગ થયો, કુદરતે કાપ ગુજાર્યો ભાવિ મિથ્યા થતુ નથી, દરવાજા પાસે ચિત્રેલો વાઘ સજીવન થઈ, પુત્રને હૃદયના ભાગમાં એક સખત પંજાનો પ્રહાર કરી, અદ્રશ્ય થયો, લાગેલો ધા, અસહ્ય હોવાથી, પુત્ર તદન બેશુદ્ધ થઈ પડ્યો, આખું કુટુંબ તેની આસપાસ વિંટાઈને બેઠું, ને ઉપરાઉપરી ઉપાયો કરવા માંડ્યા, છતાં પણ તેની આંખ મીચાઈ તે મીચાઈ, અને છેવટે શ્રીહરિ સશ્વિદાનંદ પરમાત્માનો જય ? એટલું મહા કષ્ટે પોકારતો તેનો અવિચ્છિન્ન આત્મા અનિત્ય દેહને છોડી શ્રી પરમ પ્રભુ પરમાત્માને શરણે ગયો, અહો ! ભાવી પદાર્થ હરકોઈ વાતે બને છેજ, હે સ્ત્રી ? પુત્રનું મરણ ટાળવા માટે રાજાએ બની શકી તેટલી પેરવી કરી છતાં, આખર શ્રી હરિને ગમતુજ થયું, બે કે દિવસ, રાત્રી, સવાર, સાંજ, ઉઠ્યાબેઠા, શિયાળો, એમ ક્રમવાર આવે ને જાય છે, તેમ કાળ અનેક

ક્રિડા કરે છે, અનેકનાં મરણો જોવડાવાય છે, આયુષ્ય પણ ક્ષીણ થાય છે, ગયાને જનારાની ગતી જાણે છે, છતાં આ જ્ઞાનો અંકુર વ્યવહારીક મનુષ્ય તથા શકનો નથી, એ પણ કાળનીજ ક્રિડા છે.

પ્રિયે ? રાત્રીના જે વાગ્યા છે, સયન સમય થઇ ગયો છે, તેથી હવે અવર વૃત્તાંત કાલે કહીશ.

સત્સંગ વિચાર (રાત્રી સાતમી)

સ્થુળ, લીંગ, સુક્ષ્મ, ને વાસના.

કમળા—કૃપાનાથ ? પંચીકરણમાં મેં વાંચ્યું છે કે, લીંગ દેહ, સ્થુળ દેહ, સુક્ષ્મ દેહ, અને વાસના, એ નામો કીયા દેહનાં હશે, અને તે દેહ કીયા પ્રકારે થાય છે, અથવા હોય છે, તે કૃપા કરીને મને સમજાવો.

પુરુષોત્તમ—હે પ્રિયે ? શરીર જે પ્રકારનાં છે, એક સ્થુળ, અને જીવંત સુક્ષ્મ; અથવા લીંગ શરીર, જેને વાસનાદેહ પણ કહે છે, એ સ્થુળદેહ તે બહાર દેખાતું પંચ ભૌતીક શરીર છે, અને લીંગદેહ આ સ્થુળદેહની અંદર અદ્રશ્યરૂપે રહેલો છે, સ્થુળદેહ અમુક સમયે પડે છે, (મરે છે) પણ લીંગદેહ કાંઈ મરતો નથી, અર્થાત તેતો જન્મ જન્માંતર એકને એકજ રહે છે, આવા સ્થુળ દેહો મનુષ્ય, પશુ, જગચર, ઇસાદી સર્વના બદલાયા છતાં પણ અંદર રહેલો લીંગદેહ બદલાતો નથી, તે તો તેનો તેજ રહે છે, પ્રારબ્ધ કર્મોનો ભોક્તા તથા અભિમાની પણ તે સુક્ષ્મદેહજ છે, અને એ સુક્ષ્મદેહને લીધે જીવને વારંવાર જન્મ મરણ થયા કરે છે, આ સ્થુ-

ગદેહ બહારથી દેખાવા માત્ર છે ખરો, પણ તેનું મુળ
 કારણ સુક્ષ્મદેહ છે, ને તેને લીધેજ આ સ્થુળદેહને સ-
 ગળુ બાસે છે, તેમ સ્થુળદેહને આશ્રયે પોતે (સુક્ષ્મદેહ)
 હોવાથી; પ્રારબ્ધ કર્મોથી ચતાં સુખ દુઃખો સુક્ષ્મદેહ જાણી
 શકે છે, એકલા સુક્ષ્મદેહથી પણ કશું બની શકે તેમ
 નથી, એતો સ્થુળ, અને સુક્ષ્મ, બંને એકત્ર થાય; ત્યારે
 જ પ્રારબ્ધ ભોગવી શકે, એક સ્થુળદેહ પડી ગયો, એ-
 ટલે પોતાની સાથેનાં પ્રારબ્ધો લઇ, સુક્ષ્મદેહ એક બીજા-
 રૂપે બીજો સ્થુળદેહ ધારણ કરે છે, તે પછી પ્રતીદીન
 વૃદ્ધિગત થાય છે, ત્યારે તે સુખ દુઃખાદિની પરિક્ષા કર-
 નારો થાય છે, પણ સ્થુળદેહ વૃદ્ધિ પામ્યો ન હોય, ત્યાં
 સુધી એકલા સુક્ષ્મથી કશું જાણી કે કહી શકાતું નથી,
 જેમ બાળક ઘોડીઆમાં સુતો સુતો રમકડું હાથમાં લઇ,
 આનંદ કરે છે, તેને આપણે કહીએ છીએ કે તારી મા
 મરી ગઈ ત્યારે તે કંઈ પણ ખેદ ન પામતાં આનંદમાં
 જ રમ્યા કરશે; કેમકે તે વખતે તેને એમાંનું સુખ દુઃખ
 કંઈ નથી, પણ જ્યારે તે મોટો જીવાન થશે, તે વખત
 તેને કહ્યું હોય કે તારા ઘરમાં આગ લાગી; ત્યારે તે બધા
 પામી નાસવા માંડશે, એ સાંભળનાર સુક્ષ્મદેહ બાહ્ય
 વસ્થામાં પણ તેજ હતો, પણ સ્થુળદેહની સ્થાયતા વિના
 તે કશું કરી શકતો નહોતો, લીંગદેહની શક્તિથી એક
 જળના ટીપાનું શરીર બંધાયું, ને ધીરે ધીરે તે આવું
 મોટું થયું, પણ જ્યારે મરણ સમયે સ્થુળદેહમાંથી સુ-
 ક્ષ્મદેહ આત્મા સાથે વાહ્યો જાય, ત્યારે પડી રહેલા એ-
 કલા સ્થુળ શરીરથી કંઈ પણ બનતું નથી, જેમ કે મા-
 ણસ પોતાના ઠાન ગમે તેટલા બંધ કરશે, તો પણ મોટા

શબ્દોનો કાંઈક જાણકારો તેના સાંભળવામાં આવશે, કેમકે તે સાંભળનાર અંદર સુક્ષ્મદેહ છે, પણ જો તેને જ્ઞાનનાં છિદ્રજ ન હોય અથવા સ્થુળદેહજ ધારણ ન કર્યો હોય તો સુક્ષ્મ શું સાંભળવાનો હતો ? અને સુક્ષ્મ ન છતાં બાકી પડી રહેલો આ સ્થુળ પણ શું સાંભળવાનો હતો ? અર્થાત સ્થુળ, અને સુક્ષ્મ, એ બેના સંબંધથી કમો ભોગવી શકાય છે.

“વાસના” એ લીંગદેહ ને સ્થુળદેહનાં બીજરૂપ છે, તેને વાસનાદેહ એટલા માટે કહે છે કે, સ્થુળ શરીર પડતી વખતે જો મનની વાસના (ઇચ્છા અભિલાષા) સંસારના અમુક સુખ કે ભોગ ભોગવવાની રહી જાય છે, તોજ તે સમયે તેની વાસનારૂપે એક લીંગદેહ બંધાય છે, ને પછી જેવી વાસના તેવા સ્થળે તેને જમવું પડે છે, માટે એ વાસના તેજ પ્રથમ તોડવી જોઈએ, વેદનું વાક્ય છે કે—“મરણેવામતી સાગતી” મરણ સમયે જેવી મતી, તેવી તેની ગતી થાય છે, આ સંસાર સર્વ પ્રકારે વાસના મુલક છે, વાસનાને લીધેજ પ્રાણીને વારંવાર મરવું અને અવતરવું પડે છે, જેઓ આ સંસારમાં જીવિત ધરતા છતાં જીવન મુક્ત દશાને પામેલા હોય છે, તેઓને પણ આ સ્થુળદેહ ત્યજતી વખતે, કશામાં વાસના રહી જાય; તો જેવી જેની વાસના તેવો તેને અવતાર ધારણ કરવો પડે છે, માટે પોતાની વાસના કશામાં રહી ન જાય તે સાર પ્રથમથી મોહાદિક વિષયોપરથી પ્રેમ છૂટારી, નિવૃત્ત થઈ મરણ સમયે અખંડાનંદ પરમાત્માના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું.

નિશ્ચય.

કમળા—હે સુખ સિંધુ ? આપણા જાણવામાં આવ્યું કે અસાર સંસારમાં સારરૂપ તત્વ કંઈ નથી, પણ આ સર્વે દેખાતા પદાર્થો ઉપાધીરૂપ છે, વારંવાર સંસાર સાગરમાં આપણે અટવાઈએ છીએ, આધડીએ છીએ, ને પ્રભુને જાણવાનો નિશ્ચય કરીએ છીએ, છતાં પાછા ભુલાવો ખાઈ ફેરામાં (લક્ષ્યોત્તરીમાં) પડાય છે. સંસાર અસાર છે, પણ મનુષ્યનું મન સકલપ વિકલ્પવાળું હોવાથી, વારે વારે રેંટમાળા પેડે ફસાઈ પડાય છે, તેમાંથી કેમ નીકળવું ? તેના માટે મને સરળ માર્ગ બતાવો !

પુરુષોત્તમ—હે સાવત્રી ? શ્રદ્ધા પુર્વક એક દહ નિશ્ચય કરવો, ને તેમાં અડગ રહેવું, જગત મિથ્યા છે, અને તેમાં સુખ દુઃખ ક્ષણે ક્ષણે આવે છે, તેથી અધારતા થવાનાં કારણો મળે છે, પણ જે જીવ પોતાના વૈરાગ્યમાં દહ હોય છે, તેને કંઈ પણ ઉપાધી નડતી નથી, હું તો માત્ર આત્મા છું. અસંગ છું, પરમાત્માને શરણુ છું, આવી રીતનો જેને દહ નિશ્ચય છે, તેજ સતોષ ને સુખિ છે અને તેજ પરમપદને પામે છે. મરણુ ક્યારે આવી પહોંચશે તેની ખબર નથી માટેજ ક્ષણે ક્ષણે પણ પ્રભુનું સ્મરણુ કરવા ચુકવું નહીં.

હાહુરો.

મનમાં મહા પ્રભુ અને, કરમાં રાખે કામ;
હમેશ તે હરિ ભક્ત છે, જગમાં આઠે જામ.

—૨૬૦૬—

કલિપત મોક્ષ સ્વરૂપ દર્શન.

કમળા—કૃપાનાથ ? તો હવે મારે કેવા સ્વરૂપના પર-

માત્રમાને મનની કલ્પનામાં કલ્પી, તેનું ધ્યાન કરવું, તેની ભક્તિ કરવી, તેની શેવા કરવી, અને તેને શરણે રહેવું ? તે મને સમજાવો.

પુરૂષોત્તમ—હે સત્ધર્મવાળી ! તું તારા બંને પગની એડીએને બંને સાથજોના મુળમાં મુકી, સિધ્ધાસન વાળી બેસ, બંને હાથ તારા ઉરએ ઉપર મુકી, દૃષ્ટિ નાશિકાની અણીપર જોડ, મુખ બંધ કર, ને માત્ર નાશિકાથીજ સ્વાસ લે, આ ચિત્તવૃત્તિ સ્થિર કરવાની ક્રિયા છે, અને તેને પ્રાણાયમ કહે છે.

હમેશાં કલ્પિત વસ્તુ માણસની નજર આગળ તાદ્રશ ખડી થાય છે, એ સ્વાભાવિક નિયમ છે, હવે તારા હૃદયની અંદર એક પોડશ વર્ષના બાળક જેવી પુરૂષાકાર મુર્તિને ખડી કર, અને જેમ જેમ હું તેના સ્વરૂપનું વર્ણન કરતો જાઉં, તેમ તેમ એક ચિત્તે કલ્પનાએ કરી ધારી ધારીને જોજો, અને તેનું ધ્યાન કરજો.

એ સ્વરૂપનું શરીર તેજોમય (દિવ્ય) છતાં, તેનું વર્ણ અષાડ માસમાં ચડી આવતાં જળ ભરેલાં નવિન વાદળ જેવું (ધનશ્યામ) છે, તેનાં સર્વ અંગ સમાન અતી સન્કોમળ અને ઘણીજ સુંદર આકૃતિવાળા લલીત લાલીત્યથી ભરપૂર છે, તેના મંગળમય બંને ચરણમાં રત્ન જડિત સુવર્ણનાં તુપુર, અને કટિએ પીત્ત વરણનું અતિ પ્રકાશિત, દિવ્ય પિત્તાંજર ધારણ કરેલું છે; અને તેનાપર અમુલ્ય રત્નોથી ભુષિત કરેલી કાંટમેખલા પેહેરેલી છે, તેની નાભિ અતી ગંભીર, ઉદર સુક્ષ્મ, હૃદય અતી વિશાળ, અને ચઢિઆતુ છતાં, તેનાપર અનેક દિવ્ય મુક્તાદ્ધજ તથા મણિઓથી પરોવેલી મધ્ય ભાગમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ કૌસ્તુભ નામના મણિના લટકણવાળી માળાઓ વિરાજ રહી છે,

તેના બંને કોમળ બાહુઓમાં સુંદર રત્નો તથા મોતીઓના બાળુખંધ છે, પોંચામાં મોતીની ચોસરી લટોવાળી અતી પ્રકાશિત લીલી મણિઓથી શુશોભિત પોંહોચીયોછે, ખીલેલાં કમળો સરખા સુંદર હસ્તની કોમળ આંગળીઓમાં પહેરેલી રત્ન મુદ્રિકાઓ છે, એ મુર્તિના ચંદ્ર સમાન મુખારવિંદની શોભાનું, અવલોકન કરતાં કદિ પણ તૃપ્તિ થતી નથી, એનું સ્વરૂપ તું હુલ્લાસ મને પ્રેમથી જોયા કરજો જગનમાં સર્વથી સ્વરૂપવાન કામદેવ કહેવાય છે, પણ તેવા અનેક કામ દેવોને પણ લન્નિજત કરે, તેવા એ બાળકના અતી મનોહર સુખરૂપ મંદ મંદ હાસ્ય કરી રહેલા વદનની પરમ અલાકીક શોભાથી કોણ તૃપ્તિ પામે ? કોઈ નહીં તેને તું જો, અતી સુંદર કંઠ, મનહર હડપચી, સુંદર પ્રવાળાં જેવા અધર, મંદ મંદ હસતાં મુખની અંદરથી દર્શિત થતા દાડિમ્બખીજ જેવા સુંદર દશન, પોપટની ચાંચપેઠે જરાક નમેલી અને જરાક તીક્ષ્ણ એવી નાશિકા, તથા કમળની પાંખડી જેવાં વિશાળ અણિયાળાં અતી કોમળ અને ગુલાબી છાયા વાળાં તેજસ્વિ સોચન, ધનુષ્ય સમામ ભ્રુકુટિ, ભવ્ય લલાટ, ઉપડેલુ કપોળ, અને તેના પર આવી રહેલા સિન્ધુ કર્ણુપર દહેકેલા ગુચ્છાદાર આંકડી-આળા કેશ, બંને કર્ણુપર આવી રહેલાં અતિ પ્રકાશિત રત્નોથી ભુષિત મહારાકૃત કુંડળ, અને મંદ મંદ હસતાં ખંજન પડેલા બંને કોમળ અને પ્રકૃષ્ઠિત ગાલપર પડેલાં તે કુંડળનાં ઝળક ઝળક કરી રહેલાં પ્રતિબિંબ, એ વિગેરે અવર્ણુનિય શોભાનું, પરમ સૌંદર્યનું, જે સ્વરૂપ; તેનું તું ભક્તિ, શ્રદ્ધા; અને વિવેકવડે દર્શન કર, એ શ્રીમુખારવિંદના મસ્તકપર મધુર ચંદ્રિકાનો અતિ સુશોભિત મુકુટ તને જણાશે, અને તેની જમણી બાજુએ તેજસ્વિ મુકુટા ક-

બોનાં કુમતાં, અને કાળી બાબુએ મયૂર પિચ્છની વાંકદાર નમણી, કલગીઓને નિરખી, ત્હારાં હૃદય ચક્ષુને આનંદીત કર, એ મહા મંગળ સ્વરૂપ દક્ષિણ ચરણ, વામ ચરણ આગળ વાળી (ત્રિલંગીરૂપે) બંને હસ્તમાં રત્નથી જડેલી તથા મોતીનાં કુમતાંવાળી વેણું ધારણ કરી, તેનો મનોહર નાદ કરતા તને જાણાશે, પછી તે પરમ શાન્ત આનંદધન મુર્તિને પુણ્ય પ્રેમ ધરી, મનોમય જળવડે પાદ અર્પણ કરી, તેમના ચરણારવિંદને પ્રક્ષાલન કર, તેમને સ્નિગ્ધ વસ્ત્રવડે લોહીને તેપર મનોમય કેશર કસ્તૂરી, ઇત્યાદી સુગંધીનો લેપકર, તેપર સુંદર મનોમય દિવ્ય પુષ્પો તુલસી ઇત્યાદિ અર્પણ કર, પછી તે મંગળ સ્વરૂપને મનોમય સુવાસિત કમળ પુષ્પની કંઠથી તે ચરણ લગી પોચે તેવી લાંગી વનમાલા અર્પણકર, તેપછી તેમને મનોમય ધુપ, દીપ, નાહાના પ્રકારનાં સ્વાદીષ્ટ શ્રેષ્ઠ પકવાનો નું નૈવેદ્ય કરી, જળ તાંબુલ ઇત્યાદિક બાપુર્વક અર્પણ કર, હવે તાહારા મનરૂપ મોટા પ્રજ્વલીત. દીપકથી તેમનું નિરાજન (આરતી કર)

આરતી.

મુળપદ પુરણ બ્રહ્મ, જે જે મુળપદ પુરણ બ્રહ્મ.
અખંડ અંતરયામી, અખંડ અંતરયામી.
અદ્વૈત સરવોત્તમ, જય જય જય પુરણબ્રહ્મ.
અમર અચળ અવિનાશ, જે જે અમર અચળ અવિનાશ.
પરમાત્મા પરમેશ્વર, પરમાત્મા પરમેશ્વર.
ગ્ઞાનગીત જગભાષ, જય જય જય પુરણબ્રહ્મ.
ભુતથી નિરાકાર, જય જય ભુતથી નિરાકાર.
ગ્ઞાન સ્વરૂપ છો સ્વામિ, ગ્ઞાન સ્વરૂપ છો સ્વામિ.

મોક્ષપદ વિશ્વાધાર, જય જય જય પુરણુચ્છલ.
 ત્રિગુણે નિરગુણ, જય જય ત્રિગુણે નિરગુણ.
 સદ્ગુણે છો ગુણિ, સદ્ગુણે છો ગુણિ.
 ગતી વ્યાપક ચો ખુણ, જય જય જય પુરણુચ્છલ.
 આપ અલગ સત્ચિત્, જય જય આપ અલગ સત્ચિત્.
 અ કરતા છો આદી, અ કરતા છો આદી.
 આનંદ માયા તિત, જય જય જય પુરણુચ્છલ.
 અક્ષરગતિત આપ, જય જય અક્ષરાતિત આપ.
 તુરિયાતિત તમે છો, તુરિયાતિત તમે છો.
 તારણ ટાળણ ત્રિતાપ, જય જય જય પુરણુચ્છલ.
 મુગ જ્ઞાનદ્રષ્ટિ એક, જય મુગ જ્ઞાનદ્રષ્ટિ એક.
 રાખી ઉપાસુ તમને, રાખી ઉપાસુ તમને.
 ધ્યાન ધરિ વિસેષ, જય જય જય પુરણુચ્છલ.
 આરતી કરે ઉમંગ, જય જય આરતી કરે ઉમંગ.
 મુક્ત થવાને માટે, મુક્ત થવાને માટે.
 આવા ગમન તન ભંગ, જય જય જય પુરણુચ્છલ.
 મોક્ષેચ્છુ તમામ, જય જય મોક્ષેચ્છુ તમામ.
 ગાશે મોક્ષજ થાશે, ગાશે મોક્ષજ થાશે.
 વિનવે વલ્લભરામ, જય જય જય પુરણુચ્છલ.

આરતી કર્યા પછી તે મંગલ દીપક વડે, ભગવાનના અંગો અંગનું રૂડી રીતે અવલોકન કર, પછી તારા બંને હસ્તની મનોમય અંજલી (ખોખા) માં મનોમય મંગલ પુષ્પો ભરી, પછી પુર્ણ પ્રેમથી તેમને વધાવી લે, અને દ્વિહસ્ત જોડી આ પ્રમાણે તેમની સ્તુતિ કર,—હે પરબ્રહ્મ, પરમ તત્ત્વરૂપ, શાન્ત, નિરંજન, સર્વદા પુર્ણ, આનંદધન,

ચિદ્રુપબ્રહ્મ, હે કૃષ્ણ, હે ગોપાલ, હે ગોવિંદ, હે મુશરિ,
 હે જગત્કારણ, હે સત્સ્વરૂપ, હે સર્વ લોકાશ્રય, હે ચિત્ત
 સ્વરૂપ, હે મોક્ષપ્રદ, હે સર્વ વ્યાપિ, હે સશ્ચિદાનંદ, હે પ-
 રમાત્મા, હું આપને નમસ્કાર કરું છું. પ્રભો ? આપ એકલાજ,
 અશરણના શરણુ છો, આપજ, જગતના પાલન કર્તા છો,
 અને આપજ સર્વમાં પ્રકાશો છો, આપ પર થકી પણ
 પર છો, આપજ નિશ્ચય અને નિર્વિકલ્પ છો, પ્રાણિ મા-
 ત્રની ગતીરૂપ. અને પાવનોના પણ પાવન તે આપજ છો,
 વળી સર્વથી મોટામાં મોટા, અને ઉંચામાં ઉંચા. પદના
 નિયંતા પણ આપ એકલાજ છો, છતાં રક્ષણોના પણ
 રક્ષણુ રૂપ છો, હે પ્રભો ? હે જીવના શાક્ષી ? હું આપનેજ
 સમરૂં છું, આપનેજ ભજુ છું, ને વારંવાર આપનેજ
 નમસ્કાર કરૂં છું, હે સત ? હે એક ? હે નિરાલંબ ઈશ્વર !
 હું સર્વદા સર્વથા કેવળ આપને શરણુ છું, અને અન્યથા
 આશ્રય કે અન્યથા શરણુ નથી, આપનેજ વંદુ છું, આ-
 પનેજ પુજુ છું, આપનેજ આરાધુ છું, આપનેજ હૃદયમાં
 ધરૂં છું, આપ વિના જગતમાં બીજી કાંઈ હું જોતી નથી,
 સર્વત્ર આપ ને આપજ છો, તે આપ મારાં કોટિક પાપો,
 અપરાધો, સર્વનો નાશ કરી આપના ચરણુ કમળને ચરણુ
 હ્યો, અને આ જીવને પુણ્ય પ્રેમથી સંમ્પુર્ણ આસ્તાવાગી
 ભક્તિ આપો. (હે સ્ત્રી ? હવે સિધ્ધાન છોડી પ્રભુ સ્વરૂપ-
 ના ચિંતનમાં નિદ્રાને સ્વાધિન થા.)

પ્રેમદાનુ પિએર ગમન.

કમળા—હે સ્વામિન ? આ જગતમાં સર્વ વસ્તુ ભય-
 વાળી છે મેં ભર્તૃહરિ નામના એક પુસ્તકમાં શ્લોક વાંચ્યો

છે, જે મને અસારે યાદ છે.

મોગે રોગ મયં કુલે ચ્યુતિ મયં વિષ્ણુ નૃપાલા જ્ઞયં
મૌને દૈન્ય મયં બલે રિપુમયં રૂપે જરાયા મયમ્.
શાસ્ત્રે વાદ મયં ગુણે સ્વલ મયં કાયે કૃતાન્તા જ્ઞયં
સર્વં વસ્તુ મયાન્વિતં મુચિનૃણાં વૈરાગ્ય મેવા મયમ્.

અર્થ—ભોગમાં રોગનો ભય, કુળમાં બ્રહ્મ થવાનો ભય,
ધનમાં રાજાનો ભય, મૌનમાં દીનતાનો ભય, બળમાં
શત્રુનો ભય, રૂપમાં જરાનો ભય, અને કાયામાં કાળનો
ભય, એમ સર્વ વસ્તુ મનુષ્યોને જગતમાં ભય વાળી છે.
પણ માત્ર એક અભય વૈરાગ્ય છે, એ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન
થાય, એવું પરમજ્ઞાન, આપે મને આપ્યું તેથી હું આપનો
આભાર માનું છું.

“અન્નદાના ત્પરંનાસ્તિ, વિદ્યાદાનં તતોઽધિકં”

“અન્નેન ક્ષણિકા તૃપ્તિ યાવજ્જીવં તુજ્ઞાનયા”

અર્થ—ખીજાં સર્વ દાનો કરતાં અન્નનું દાન, (ભુખ્યા-
ને અન્ન ખવરાવવું તે) સર્વોત્કૃષ્ટ કહેલું છે, કારણ કે તે
દેહને સંતોષ આપનાર પરમ જીવન રૂપ છે, પણ તે ક-
રતાં જ્ઞાનદાન બહુ ફળ આપનાર છે. કારણ કે અન્નનું
દાનતો અલ્પ તૃપ્તિ કરનાર છે, (એ ખાધેલું અન્ન પચી
ગયું એટલે પુનઃ પાછી ભુખ લાગેછે તે વખતે તૃપ્તિ
કરવાને કંઈ આગળ ખાધેલું અન્ન કામ લાગતું નથી)
અને જ્ઞાનનું દાન તો મનુષ્યના જીવિતથી તે સ્વર્ગ પર્યંત
તેને તૃપ્તિ આપે છે, આ ક્ષણ બંધુર સંસારમાં અવતરીને
આ નાશવંત જીવંતરનું પોષણ થઈ શકે, એવી વ્યવહા-
રીક વિદ્યાનું દાન કરનારના બદલો કોઈ રીતે વાળી શકાય
તેમ નથી? તો પછી આપે કોઈ કાળે નાશ પામે નહીં.

એવો અખંડ સુખથી નિત્ય તૃપ્તિ કરનારી સદ્વિદ્યા,
(બ્રહ્મવિદ્યા) પરમાત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરનારી આપી,
એ આપના પ્રૌઢ ઉપકારનો બદલો લઉં એક આપની રંક
દાસી શી રીતે વાળી શકું ? સ્વામિનાથ ? હવે આપની
આજ્ઞા થતી હશે તો, આજ મારા પિયર પ્રત્યે ગમન
કરવા મારી ઇચ્છા છે.

પુરુષોત્તમ—વાહ ? વાહ ? ધન્ય છે ત્હારી ખુશિને ?
પ્રિયે ? તું મોક્ષ તત્ત્વની જીજ્ઞાસુ છે, તારા મનના સંકલ્પ
વિકલ્પ ત્યજી દઇ, કોઇ વાતની તને શંકા થાય તે સુખેથી
કહે, તું મારી પાસેથી જ્ઞાન પામી ભવ બંધનથી મુક્ત
થઇશ, એવો મારો આશિર્વાદ છે, બલે સુખેથી ત્હારે
પિયર જા. તંદુરસ્તીના સમાચાર પત્ર દ્વારાએ આપતી
રહેજે, અને જેમ અને તેમ વેળામર પાછી આવજે, કમળા
કહે છે, બહાલા ? શરીર સંપત્તિએ પ્રથમ દર્શનિક છે,
માટે નિરોગી હવામાં રહી તને સાબજો, અને વખતો
વખત પત્ર લખી અધીરા અંતઃકરણની દાસીને, આસ્વાસન
આપશો, મારી જેર હાજરીમાં આપને વેડવી પડતી તરદી
માટે માફ માગુ છું, વેળાસર આવીશ, પછી ઇશ્વરેચ્છા
પ્રમાણ ? જોડો તમારો ને મારો રણાનું મંથ ? ભાવિ મિથ્યા
થતું નથી, એ આપ જાણો છો ? (બયછે)

વાંચનાર ? આ વખતે બિચારાં બોળાં અને પ્રેમાળ
દંખતીઓને શાની ખગર હોય ? કે થોડા સમયમાં કાચની
બરણી સમાન ચોકસ દેખાતું પાત્ર કુટી જઈ શરીરને સાં-
ધવાનુંજ નથી. અહા ! હે અકળાત કળાના કારણરૂપ
ઇશ્વર ત્હારી ગતી ગડન છે !

કૈલાસવાસિ “ કમળા ”

કમળા—(એક સમયે પોતાની માતા પ્રત્યે) મા-
તુશ્રી ! મને સખત ઉલટી થવાથી માર માથું દુખે છે,
મારાં ચક્ષુએ અંધારાં આવે છે, મારા હાથ પગ તદન નિ-
ર્માલ્ય થઇ ગયા છે, અને મારા કાળજમાં વિચિત્ર અસ-
હ દરદનો ઉપાડ થવાથી મારા શરીરની નસો માત્ર ત-
ણાય છે, અને મને લાસે છે કે કાળની પુણ્ય ગતીએ
મારાપર અસર કરી છે, હવે મારો અમર આત્મા થોડા
વખતમાં આ અનિત્ય દેહને છોડી પરમાત્માની હજુર
જશે ! માતુ ? મારા જવાથી શોક કરીશ નહી, હું કેણુ ?
અને તુ કેણુ ? પુર્વના રણાનુબંધે સર્વ ભેગુ થાય છે,
અને સમય પુણું થતા પોતાના માર્ગે પડે છે, જો કે તું
અપુત્ર છતાં મારા પ્રત્યેના ત્હારા પુણ્ય ભાવની તને લાગણી
થાય, પણ એ સર્વ વૃથા છે, માયા મિથ્યા છે, ઈશ્વર સ-
ત્ય છે, સંસાર સાગરમાં તરવાને નૌકારૂપિ હરિનું રમરણ
કરી ત્હારી બે દીકરીઓના પ્રેમમાં સુખિ થજે ? મારી
આશા રાખીશ નહીં, સર્વને જવનું છે, અને હું પણ જ-
ઉછું ? માતુશ્રી ? અને પિતાજી ? અપે અસહ્ય સંકળે
વેડી મને ઉછેરી, માઈ મન પ્રસન્ન કરવા જે જે હરકતોને
પાત્ર આપ થયા હશે, તેનો યત્ ક્રીન્વિત બદલો વાળવા
હું સમર્થ થઇ શકી નથી, તો એ મારા પ્રોઠ અપરાધની
હું ક્ષમા યાચુ છું.

શાર્દૂલ વિહિત.

બોયું બાળપણું ખરે રમતમાં સખિઓતણા સંગમાં,
કાલા ખેલ કરીજ કાલ વિતવ્યો આનંદના રંગમાં;
મા બાપે શિખવી મને સુજનતા આસારવાળું હયું,

આવ્યો છે યમદૂત પ્રાણ હરવા, કાંઈ ન હુંથી થયું. ૧
 ઉછેરી પ્રિય માતા બાળ વયમાં, કોટિ સહી કષ્ટને,
 બીને સુધ અધિક ભાવ ધરિને, સુકે સુચારી મને;
 તે માતા તમ સેવનાદી અરથે, કાંઈ ન મેતો કર્યું,
 આવ્યો છે યમદૂત પ્રાણ હરવા કાંઈ ન હુંથી થયું. ૨
 વિદ્યા દાન દઈ વિવેક શિખવી, પ્યારી ગણી પ્રેમથી,
 જે ગાળ્યુ મુખતે સદૈવ અરોયુ, કીધુ ન કોદિનથી;
 તે બાપા તમ સેવના નવ થઈ એ રણ માથે રહ્યું,
 આવ્યો છે યમદૂત પ્રાણ હરવા કાંઈ ન હુંથી થયું. ૩

માતૃશ્રી ? મારા વ્યાધિનો પળે પળે વધારો થતો જાય છે. મને ખાતરી છે કે મારાથી નહીં જીવાય, તો હવે (શરમ તજી) હેવટનાં દશનાથે મારા સ્વામિને અમદાવાદ તાર કરો.

માતૃશ્રી કહે છે. દીકરી ? પ્રભુ તને સારી કરશે, મહારાષ્ટ્ર નહીં, અમદાવાદ તાર કયો છે તે હમણાં આવશે અને તારા પિતાને પણ શિહોરે માણસ મોકલ્યું છે તે પણ આવવાની તૈયારીમાં છે. ધીરજ રાખી દુઃખના દખાણ માટે પાસુ ફેરવી પ્રભુ રમરણ કર.

અમદાવાદ તાર જતાં પુળમાં બેઠેલા પુરૂષોત્તમે તાર ઓશીસના સીંપાઇએ પોતાનું નામ પુછવાનો સ્વર સાંભળ્યા થી બાહાર આવી ધ્રુજતે હાથે તાર લીધો. કુદરતી હાથ કંપવા મંડયા, ગાલપર પ્રસેવ ખિંદુનો શેરડો પડ્યો, ઝાખી આંખ ફરકતી જણાઇ, જરા વિમાસી રહ્યો, તાર સન્મુખ જોઇ રહ્યો. શું મારી પવિત્ર પ્રેમદા ? ભયભિત ખિમારીને ભોગ થઇ પડી છે ? હા...અફસોસ ? પણ લાવ્ય, હવે

જલદી મળી તેને આસ્વાસન આપુ) (જાય છે)

પુરૂષોત્તમ—(આવેછે પાસે બેસી સ્ત્રિ પ્રત્યે)
બહાણી ? ત્હારી અસહ્ય બિમારીના તારથી હું આગ્યોછું,
મુઝાધશ નહીં, ઇશ્વર સ્મરણુ કર, માયા મિથ્યા છે, સં-
સાર અસાર છે, મારા આજ સુધીના સત્સંગનું ફળ હું
તને સમર્પુછુ તે તું ગ્રહણુ કર, અને સચ્ચિદાનંદ પરમા-
ત્માના આનંદ ધન સ્વરૂપમાં ત્હાર ચિત્ત ચોટાડ, તેજ
મોક્ષ દાતા છે, તેજ શાન્તિ આપનાર છે, અને તેજ બેલી
છે, માટે અવર સ્થળે ચિત્ત ન રાખતાં “ મરણે ચામત્તી
સાગતી ” એ વેદનું વાક્ય યાદ કરી પરમાત્માના જ્ઞાન-
સ્વરૂપને નિહાળી આનંદ કર.

કમળા—કૃપાનાથ ! મારાં અસંતોષ પ્રાપ્ત કરાવનારાં
આચરણો માટે હું આપની ક્ષમા યાચુછું, તમારોને મારો
રણાનું બંધ હવે પુરો થયો, હું જાઉંછું આપજ્ઞાની છો, એ
ટલે વધુ શું કહું ? મારો અપસોસ કરશે નહીં, મારી
બોટ પરમાત્મા બીજી સ્ત્રિથી પુરી પાડશે.—

પુરૂષોત્તમ—પ્રિયે ? (ગદગદકંઠે) ત્હારાં આ લોકનાં
(સંસારનાં) અને પરલોકનાં (ઇશ્વર સ્મરણુનાં) દરેક
કાર્યો માટે હું અત્યંત સંતુષ્ટ છું, અને મારો આશિર્વાદ છે
કે ત્હારો મોક્ષ થજ્યો.

કમળા—(પોતાનું મન વિવિધ કલ્પનાઓ તથા મા-
યામાં લીધેલ થતાં તેને (મનને) શિખામણુ દેછે)

૫૬.

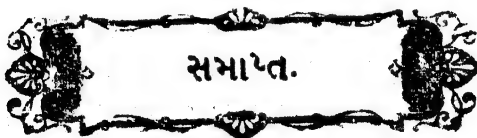
જખરો કાળ અપાટોરે, મનર્તુ માન શિખામણુ મારી.

વૈષ બોલાવો સૈયદ બોલાવો, કરો ઉકાળો કુટી.

ખુટી તેતો જરરજ ખુટી, ખુટીની નહીં ખુટી. જખરો.

બોંયરાં બોદો શિખો સરોદો, તત્વ વિચારો તાળાં.
 નાડી બેદમાં દાહાડી રમે પણ, વળશે ઉધાં વાળાં. જખરો.
 કાશી વાસી અતી ઉદાસી, જંગલવાસી જોગી.
 કાળ ઝપટમાં ચપટ થયા કંઈ, ભાત ભાતના ભોગી. જખરો.
 જોશ જીવો નિરોધ પાળીને. કોપ શુકનના કાદો.
 મમ કીંકરનો અજળ ઝપાટો, ગજળ કરી દે માદો. જખરો.
 મીઠી વાણી પુરા પુરાણી, જાણી વાતો ઝાઝી.
 કાળ કોળીઓ કરી ગયો, કાણ કીતાવવાળા કાળ. જખરો.
 સગાં સબંધી રૂવે સ્વારથે, માતા રૂવે જ્યોતી.
 પિતા રૂવે નિજ બાડકવાદ, પતિની થકી પરણેલી. જખરો.
 પતંગ દીપકમાં પડી, નિજ દેહ મોહમાં બાજે.
 તે રીતે આ અભાગિ જીવડા, કાળ વૃથા કમ ગાજે. જખરો.
 મોક્ષ તણો તું માર્ગ પકડને, માયા મિથ્યા મહેલી,
 “કમળા” કહે છે જાઉં સ્વર્ગમાં, રામ હમારો બેલી. જખરો.

(આટલું બોલ્યા પછી પરમાત્માના આનંદધન સ્વરૂપનું
 અવલોકન કરવા તરફ પોતાના ચિત્તને ચોંટાડી બોલવું
 બંધ કર્યું, ને સ્વાસ શરૂ થયો, હાથ પગની ચલન વલન
 શક્તિઓ નાશુદ મધ, આંખો મીચાઇ ગઇ, અને છેવટે
 જોતા જોતામાં શ્રી હરિ સમ્વિદ્યાનંદ પ્રભુ પરમાત્માનો
 જય ? એટલું મહા કદે પોકારતો તેનો અવિહિન આત્મા,
 અનિત્ય દેહને છોડી શ્રી પરમપ્રભુ પરમાત્માને શરણે ગયો.
 શ્રી રામ, શ્રી રામ, શ્રી રામ, શ્રી રામ.

આભાષ.

મ્હારી નવનિત પ્રિયા કમળાએ લખેલું અપૂર્ણ પુસ્તક
તેના સ્વર્ગવાસ પછી મને મળ્યું, તેને પુર્ણ કરી, યત્ કિ-
ન્નિયત યાદદાસ્ત તરિકે, અનિવાર્ય દીલગીરીના નિવારણાર્થે
અને મ્હારી અનહદ અપસોશીને આસ્વાસન આપવાસાર,
પુસ્તક છપાવી પ્રસિદ્ધીમાં મુકી એ માર્ગે મારો રોશ હિતા-
રી, નિરૂપાયે નિવૃત્ત થાઉછું! અને હવે મારા જીવનથી
જડિત થવા, અનહદ સુખની ભાગિદાર અર્ધાગના રૂપ થ-
નારી કર્મ સ્ત્રિ સુભાગિ બનશે! તેની શી ખબર? એ
મહદ કાર્યની સફળતા ઇશ્વરાધિન છે. હા? અપસોસ! અ-
કળિત કળાના કારણરૂપ પરમાત્માની ગતી ગહન છે!

—(૦)—

નેષ્ટ નસિબ વિષે—દીલસોજી.

કરમને શરમ જરા નવ પડી, ભાગ્યની ગતી મને બહુ નડી (૨)
પરણ્યો પ્રેમદા સુકુળ સચુણી, રંભા રતિ સમ જોડી;
રંક ધરે ના રતનજી જાન્યુ, પળમાં દીધી તોડી. કરમને.
એક જતાં આ બોજી થઇ પણ, સુખે ન જોડો કરી, (૨)
સદ્ગુણિ સુપાત્ર શિયળવૃત, સ્વર્ગપંથ પરવરી; કરમને.
દારા દીલ દરિઆવ દયાળુ, વણસમન્યુ નહી વદી. (૨)
નહાની વયમાં નિપુણ નિવડી, વેણ લોપ્યું નહિ કદિ, કરમને.
લખ્યા લેખ નહીં ટળે કદિ, એ જીવ માયામાં પડે (૨)
જુઠામાંથી સાચુ શોધતાં, એક અર્થ નવ જડે. કરમને.
પરમાત્મા પરમેશ્વર બજતાં, પાર જન્મતથી પડે (૨)
પુરુષોત્તમ કે' પ્રભુ વિમુખ સૌ, અંધારે આધડે. કરમને.
(જય પરમાત્મા)

બંધુઓ ! જ્ઞાતિ શુભેચ્છક થવા તમને વિચાર
થાય છે ? જો થતો હોય તો દયો ! આ રત્ન સ-
માન પુસ્તક માટે તાકીદે નામ નોંધાવો ! ખરીદો,
ખાત્ર કરો ! એક વખત જુવો તો ખરા ! “ જીવ્યા-
થી જોયું બહુ ”

તપોધન—ધર્મ ચંદ્રોદય

યાને

તપોધન—પૂરાણ.

અમાત્યકારિક રસથી ભરપૂર નિતિ ધર્મ અને
જ્ઞાન દર્શાવનાર દર્પણ.

परिवर्तानि संसारे मृतः कोवा न जाय ते ।
सजातो येन जाते नयाति वंशः समुन्नतिम् ॥

અર્થ—જન્મ મરણનો ફેરો આ સંસારમાં કોણ ફરતું
નથી ? સર્વે મનુષ્ય આવે છે અને જાય છે, પરંતુ જેણે
પોતાની જ્ઞાતિની યથાશક્તિ ઉન્નતિ કરી છે—અને કરે છે
તેવા સત પુરુષોને જન્મજ સફળ છે, અને તેમના
જીવનનેજ ધન્ય છે, બાકીનાના ફેરા તો બીજાને બોળ
રૂપ અને વ્યર્થ જાણવા.

મારા પ્રિય તપોધન બાપુઓ ? પુર્વે કોણ હતા ! બેમ-
નામાં કેટલી જ્ઞાન શક્તિ હતી ! તથા મહા યોગાભ્યાસિ
શ્રી મુનિ ઇલાદિકની પક્ષિમાં ગણાયલા આકાશમાં શુકની
માફક તેજ આપનારા કેવા હતા ? છતાં પરિણામે આવી
સ્થિતિને શામાટે પામ્યા ? એમ થયા છતાં પણ તે સ્થિ-
તિને પલટાવીને અસલ સ્થિતિ ઉપર આરૂઢ થવાને કેવા પ્રકા-
રના ઉપાય છે ! એ વિગેરે બોધમય ઇતિહાસ તથા અદ્વ-

જીવ આખ્યાનનો આ “ તપોધન ધર્મ ચંદ્રોદય ” માં સમાસ કરવામાં આવશે, આ પુસ્તકમાં એવા જ પ્રસંગને માટે રસિક જ્ઞાનમય સંવાદ મુકવામાં આવ્યો છે. અદ્ભુત રસ છે, ઉત્તમ જ્ઞાનનો વિલાસ છે, આધુનિક વખતની રૂઢિ દેવિના પ્રખર તેજનું અને સ્વરૂપનું વર્ણન છે, ઉત્તર પ્રદેશ-માંથી વિરાજમાન થયેલા તપસ્વિ ઉદિત્ય બ્રાહ્મણના મુખથી તપોધન માટેના ઉદગાર છે, તેમની કથુલત છે. આ સમગ્ર વિષયથી ભરપૂર અલભ્ય પુસ્તક મારા જ્ઞાતિ સમુદાય તથા ખીજ સુદ ગ્રહસ્થાને અવલોકન કરવા જેવું છે. પુસ્તક કાઢીને પૈસા ભેગા કરવાની ઇચ્છા રાખી નથી. માત્ર જ્ઞાતી બંધુઓની સેવા બજાવવાને આ પુસ્તક બાહેર કાઢવાનો પરિશ્રમ કર્યો છે જેમાં જ્ઞાતી સમુદાય તરફથી મારા પરિશ્રમને ધન્યવાદ મળે એટલુંજ હું ઇચ્છુ છું તેથી આશા છે કે તમામ બાંધવો આ પુસ્તક ખરીદ કરવાને પોતાનો ઉત્સાહ આગળ મુકશે તો હું મારા કાર્યમાં કૃતાર્થ થયો માનીશ. પુસ્તકની કીમત તા. રૂ. ૩૦ મી મે સુધીમાં નામ નોંધાવનાર પાસે માત્ર રૂપિયો એકજ અને પાછળથી રૂપિયો દોઢ લેવામાં આવશે.

અમદાવાદ

સારંગપુર ધાસીરામની પોળ.

લી.

જ્ઞાતી સમુદાય હિતચિંતક

ચરણ શેવક

પુરુષોત્તમ ગોકળનાથ મહેતા.

વ્યાધિ વિદારણ ચૌપદાલય.

અમારી ઉત્તમ દવાઓ, એક વખત આવો ને
ફાવે તો ખાઓ.

પહેલુ સુખ તે “ જાતે નર્મ ” એ વાત હમેશાં દરેક
મનુષ્યે યાદ રાખવા જેવી છે. સંખ્યાબંધ ડાક્ટરો, હ-
જરો વૈદ્યો, અને સેંકડો હકીમોના ઉપચારો કર્યા છતાં,
શરીર સુખથી વિમુખ થએલાં સ્ત્રિ પુરુષોએ “ અમારી
વ્યાધિ વિદારણ ચૌપદાલય ” ની જરૂર બેટ લઈ
ઉત્તમ દવાઓનું સેવન કરી, શરીર સુખથી લાભશાળી
બનવા ઇચ્છા કરવી.

વાંચનના શોખિનોને અગત્યની સુચના.

નામ.	કિંમત.
૧ ખાળશિક્ષા.	૦-૧-૦
૨ જડાવનો ઝંપાટો.	૦-૧-૦
૩ મણિ ભુષણ.	૦-૨-૦
૪ ચામુંડા કવચ પાઠમાળા.	૦-૮-૦
૫ મહાલક્ષ્મી સ્તવન.	૦-૨-૦
૬ કૃષ્ણ કીર્તન.	૧-૦-૦
૭ કમળા કર્તવ્ય.	૦-૮-૦
૮ તપોધન ધર્મ ચંદ્રોદય. (છપાઈ છે)	૧-૮-૦
૯ પ્લેગનું-પરિબળ.	૦-૧-૦

અમદાવાદ. }
સારંગપુર ઘાસીરામની પોળ. }
નડીઆદ—સ્ટેશન નજીક }
પોસ્ટ એપ્રીસ પાસે. }

લેખક

પુરુષોત્તમ ગોકળનાથ
મહેતા.

બહેર ખુબર.

આ પુસ્તક નીચેને શિરનામે લખવાથી શકડી કાઢી
મળી શકશે—

અમદાવાદ—કર્તા પાસેથી “ નિર્મળ ” પ્રિન્ટીંગ ટો
મળી, તથા પુસ્તકેકર મહાદેવ રામચંદ્ર બજુબે રામુ દસ
જી પાસે.

ધોળકા—સ. માણેકલાલ મગનલાલ ટે. કેવડીઆમ

નડીઆદ—બદ. હીરાશંકર વજ્રેશંકર અને ટિકીટકર
નાથાલાલ શિવલાલ.

ઉમરેઠ—મણિશંકર મોતીરામ શેવક એડ બાગેજી.

સાવલી—મહેશ દિગ્ગતરામ ગોવિંદનાથ પાસેથી.

દાહોદ—છોટાલાલ છગનલાલ દેસાઈ સ. ગુ. નિ. આ.
તિ. મારતર.

વડોદરા—પુસ્તકેકર ત્રિભોવન રણુજી પાસેથી.

પાટણ—મી. નામુશંકર ગોવિંદનાથ રાવળ ટે. ધીવડા.

સર્ટિફિકેટ.

આ પુસ્તક છપાવવામાં તથા તેનાં પ્રકાશન સુધારવામાં
“ નિર્મળ ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસના મેનેજર નિ. વરુભાઈ
કમરલાલે, મને જે સંપૂર્ણ મદદ આપી છે તેના માટે હું
તેમનો આભારી છું. પ્રેસનું નામ જ તેના અનુપમ ગુણોને
પ્રસન્ન દેખાતી આપે છે. માટે સાદ સરતુ અને ખામી રહિત
કામ કરાવવાની ધરણ રાખનાર સુત જનોને “ નિર્મળ ”
પ્રેસની બેઠ લેવા અમારી નમ્ર વિનંતી છે.

